

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

О.А. Кулініч

КРАЇНОЗНАВСТВО

Навчально-методичний посібник

Харків 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський державний університет
харчування та торгівлі

О.А. Кулініч

КРАЇНОЗНАВСТВО

***Навчально-методичний посібник
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
ОПП Міжнародна економіка***

Харків 2021

УДК 911.3
К-90

Кулініч О.А. Країнознавство: навч.-метод. посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини ОПП Міжнародна економіка/ Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. – Харків, 2021. – 151 с. Бібліогр.: 32 назв.

Навчально-методичний посібник являє собою комплексний виклад матеріалу з курсу “Країнознавство” для самостійного поглибленого вивчення особливостей економічного та культурного розвитку країн світу. Зміст посібника містить докладну країнознавчу характеристику регіонів світу, запитання для самоперевірки знань, контрольні завдання, список рекомендованої літератури для повного забезпечення самостійно-пізнавальної діяльності здобувачів. Видання призначено для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини».

Схвалено науково-методичною комісією навчально-наукового інституту економіки та фінансів ХДУХТ
Протокол від 10 лютого 2021 р. №9
Схвалено вченою радою ХДУХТ
Протокол від 18 лютого 2021 р. №9
Схвалено редакційно-видавничою радою ХДУХТ
Протокол від 17 лютого 2021 р. №15

Рецензенти: канд. екон. наук, **проф. Т.В. Андросова**
канд. іст. наук, **доц. А.С. Міносян**

© О.А. Кулініч, 2021
© Харківський державний
університет харчування та торгівлі, 2021

1. МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ, ЇЇ МІСЦЕ У НАВЧАЛЬНОМУ ПЛАНІ.

1.1. МЕТА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ.

Робочу програму з дисципліни “Країнознавство” розроблено кафедрою економічної теорії за відсутності типової робочої програми з даного курсу. Робочу програму з дисципліни “ Країнознавство ” підготовлено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за спеціальністю 6.050103 “Міжнародна економіка”.

Мета викладання дисципліни – вивчення комплексної характеристики країн світу на основі систематизації різноманітних даних щодо їх природи, населення, господарства, культури та соціально-політичної організації.

Вивчення студентами питань даної програми дозволяє оволодіти предметом курсу, забезпечити відповідний бакалаврському теоретичний рівень підготовки студентів економічних факультетів вищого навчального закладу.

1.2. ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Для досягнення мети викладання курсу «Країнознавство» поставлені такі основні завдання:

- вивчення теорії наукового країнознавства;
- класифікація країн світу за країнознавчою характеристикою;
- визначення комплексної характеристики країн через систематизацію і узагальнення різноманітних даних про природне середовище, населення, структуру господарства;
- надання цілісного уявлення про окремі країни і регіони, взаємопов’язані єдністю системи обміну в глобальному масштабі

Інтегрований підхід до викладання курсу «Країнознавство» дозволить сформувати у студентів такі знання та навички:

Студент повинен знати:

- теоретичні основи країнознавства;
- параметри країнознавчої класифікації;
- економіко-географічне положення, природу, розселення, інфраструктуру, структуру господарства, соціально-політичну організацію країн світу.

Студент повинен оволодіти навичками:

- визначення відповідних критеріїв класифікації країн світу;
- надання країнознавчої характеристики країн світу і окремих регіонів;
- проводити порівняльний країнознавчий аналіз окремих країн и регіонів світу.

1.3. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ З ІНШИМИ ДИСЦИПЛІНАМИ

Дисципліна, що забезпечує	Розділ, назва розділу	Дисципліна, яку забезпечують
Політична економія	«Економічна система суспільства», «Світове господарство»	
Макроекономіка	«Закономірності розвитку світового господарства», «Макроекономічні показники в системі національних розрахунків», «Зайнятість та соціальний захист населення», «Довгострокове економічне зростання та економічний розвиток»	
Мікроекономіка	«Держава в мікроекономічній теорії; зовнішні ефекти та суспільні блага»	
Регіональна економіка	«Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів», «Економічне районування і територіальна організація продуктивних сил», «Виробничий та науковий потенціал», «Зовнішньоекономічні зв'язки та їх роль у розвитку продуктивних сил України і регіонів»	
Економічна історія	"Загальна характеристика економіки країн, що розвиваються"	
Інформатика і комп'ютерна техніка	"Технологія використання комп'ютерної техніки в економіці та менеджменті"	
	«Світовий ринок товарів та послуг»	Міжнародна торгівля
	«Інституційне середовище міжнародного бізнесу», «Міжнародні організації та регулювання світової торгівлі»	Міжнародні організації
	«Процеси інтернаціоналізації та особливості сучасних світогосподарських зв'язків», «Середовище розвитку МЕНВ», «Міжнародна торгівля в умовах глобалізації», «Розвиток міжнародної економічної інтеграції»	Міжнародні економічні відносини
	«Національні економіки в системі світового господарства», «Варіативність моделей економічного розвитку держав світу», «Детермінанти економічного успіху країн-лідерів», «Особливості економічного розвитку нових індустріальних країн», «Економіка країн, що розвиваються», «Стратегічні торгово-економічні партнери України»	Економіка зарубіжних країн

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ.

2.1.1 ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ З РОЗПОДІЛОМ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ ТА ФОРМАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ Й ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОЦІНКОЮ ЗА ПОТОЧНИМ КОНТРОЛЕМ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

(ДЛЯ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ)

Заліко- вий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	Лекції	Семі- нарські заняття	Само- стійна робота	Інд- конс/ робота	Оцінка за поточним контролем max-min балів
Модуль1. Економічна та соціальна специфіка регіонів світу							
1	1.1. Теоретичні основи курсу "Країнознавство" Політична карта світу. Класифікація країн	8	2	4	2		5-3
	1.2 Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз.	7	2	2	2	1	3-2
	1.3. Особливості економіко-рекреаційного розвитку Азії.	7	2	2	2	1	3-2
	1.4. Північна Америка – головний центр світового господарства. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному просторі.	9	2	2	4	1	3-2
	1.5. Структура економіки та особливості розміщення природних ресурсів Африки	9	2	2	4	1	3-2

Заліко- вий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	Лекції	Семі- нарські заняття	Само- стійна робота	Інд- конс/ робота	Оцінка за поточним контролем max-min балів
	1.6. Економічний потенціал та країнознавча характеристика регіону „Австралія та Океанія”	9	2	2	4	1	3-2
Підсумок за модулем		49	12	14	18	5	20-13
2 1	Модуль 2. Роль окремих країн у світовому господарстві						
	2.1. Федеративна республіка Німеччина	10	2	2	6		5-3
	2.2. Економічна та країнознавча характеристика Франції	6	2	2	2		5-4
	2.3. Італія	9	2	2	4	1	6-4
	2.4. Японія	9	2	2	4	1	6-4
	2.5. Сполучені Штати Америки	9	2	2	4	1	6-4
	2.6. Китайська Народна Республіка	7	2	2	2	1	6-4
	2.7 Південна Африканська Республіка	9	2	2	4	1	6-4
Підсумок за модулем		59	14	14	26	5	40-27
Підсумкова контрольна							40 - 20
Всього за дисципліною		108	26	28	44	10	100-60

**2.1.2 ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ З РОЗПОДІЛОМ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ
ЗА ТЕМАМИ ТА ФОРМАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ Й
ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОЦІНКОЮ ЗА ПОТОЧНИМ КОНТРОЛЕМ ЗНАТЬ
СТУДЕНТІВ
(ДЛЯ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ)**

Заліко- вий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	Лекції	Семі- нарські заняття	Само- стійна робота	Інд- конс/ робота	Оцінка за поточним контролем max-min балів
Модуль1. Економічна та соціальна специфіка регіонів світу							
1	1.1. Теоретичні основи курсу "Країнознавство" Політична карта світу. Класифікація країн	8	2		6		5-3
	1.2 Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз.	8	1	1	6		3-2
	1.3. Особливості економіко-рекреаційного розвитку Азії.	8	1	1	6		3-2
	1.4. Північна Америка – головний центр світового господарства. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному	8	1	1	6		3-2
	1.5. Структура економіки та особливості розміщення природних ресурсів Африки	10	1	1	8		3-2
	1.6. Економічний потенціал та країнознавча характеристика регіону „Австралія та Океанія”	8			8		3-2
	Підсумок за модулем	50	6	4	40		20-13

Заліко- вий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	Лекції	Семі- нарські заняття	Само- стійна робота	Інд- конс/ робота	Оцінка за поточним контролем max-min балів
2	Модуль 2. Роль окремих країн у світовому господарстві						
	2.1. Федеративна республіка Німеччина	8			8		5-3
	2.2. Економічна та країнознавча характеристика Франції	8			8		5-4
	2.3. Італія	9	1		8		6-4
	2.4. Японія	8			8		6-4
	2.5. Сполучені Штати Америки	9	1		8		6-4
	2.6. Китайська Народна Республіка	8			8		6-4
1	2.7 Південна Африканська Республіка	8			8		6-4
Підсумок за модулем		58	2	-	56		40-27
Підсумкова контрольна							40 - 20
Всього за дисципліною		108	8	4	96		100-60

2.2. ЗМІСТ ТЕМ КУРСУ

Модуль1. Економічна та соціальна специфіка регіонів світу.

Тема 1.1. Теоретичні основи курсу “Країнознавство”. Політична карта світу. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами.

Країнознавство як наука. Методика і функції країнознавства. Зв'язок країнознавства з іншими науками. Теоретичні основи: фундаментальні теорії, основні концепції та гіпотези.

Склад та параметри території країни. Поняття “територія” і “кордони”. Державні кордони та їх характеристика. Державні території за міжнародними угодами. Офіційні державні кордони. Кордони територіальних вод. Функції кордонів.

Політична карта світу. Основні періоди та етапи формування політичної карти світу. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами.

Рекомендована література: [1] с. 6-9; [2] с.18-25; [3] с.6-32

Тема 1.2. Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз

Економіко-географічна характеристика Європи. Склад Євросоюзу, органи керівництва та цілі. Загальні відомості про регіон Західна Європа. Характеристика рекреаційного потенціалу Західної Європи.

Склад регіону Північна Європа. Природні ресурси регіону. Економічна характеристика. Рекреація і туризм.

Особливості економіко – рекреаційного розвитку регіону Південна Європа..

Загальна характеристика та перспективи розвитку регіону Східна (Центральна) Європа.

Специфіка економічного розвитку регіону Південно – Східна Європа .

Рекомендована література: [4] с. 102-240; [5] с. 96-201.

Тема 1.3. Особливості економічно-рекреаційного розвитку Азії

Економіко-географічна характеристика Азії. Основні соціально-економічні моделі розвитку азіатських країн.

Особливості природних умов і ресурсів Північної та Центральної Азії. Демографічна специфіка. Диспропорції економічного розвитку країн регіону. Рекреаційні можливості та перепони їх розвитку.

Особливості країн, що входять до складу регіону Південно-Західна Азія. Унікальні природні умови. Розміщення населення та трудові ресурси. Класифікація країн регіону за напрямками соціально-економічного розвитку. Основні центри туризму та рекреації.

Загальні відомості про регіон Південна Азія. Історичне становлення політичної карти регіону. Особливості географічного положення. Чисельність населення. Особливості економічного розвитку країн регіону. Вплив рекреації на економіку регіону та її об'єкти.

Територія регіону Південно-Східна Азія та склад держав. Слабка дослідженість природних ресурсів. Загальна характеристика господарства.

Склад країн регіону Східна Азія. Особливості економіко-географічного положення. Перенаселеність регіону та основні соціальні проблеми. Особливості економічного розвитку провідних країн регіону та передумови розвитку туристичної галузі.

Рекомендована література: [4] с. 241-386 ; [5] с. 256-271, 274-290.

Тема 1.4. Північна Америка – головний центр світового господарства. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному просторі

Вигідність географічного положення регіону Північна Америка. Природно-ресурсний потенціал регіону та його вплив на господарство США і Канади. Галузева структура промисловості. Роль регіону у світогосподарських зв'язках. Рекреаційні ресурси та рівень розвитку туризму в США і Канаді.

Відмінності економіко-географічного положення країн регіону Латинська Америка та соціально-економічні умови розвитку. Різноманіття природно-ресурсного потенціалу. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. Культурно-історичні умови та перспективи розвитку туристсько-рекреаційної сфери регіону.

Рекомендована література: [4] с. 241-386, с. 415-466; [5] с. 30-40, с. 47-71, с. 274-276.

Тема 1.5. Структура економіки та особливості розміщення природних ресурсів Африки

Економіко-географічна характеристика Африки.

Склад регіону Північна Африка. Територія та розташування країн регіону. Історичні та природні умови розвитку. Населення та трудові ресурси. Загальна характеристика господарства та стану рекреаційних ресурсів регіону.

Колоніальне минуле та сучасний економічний стан країн регіону Західна Африка. Природно-ресурсний потенціал. Особливості розміщення населення регіону. Основні риси розвитку господарства та спеціалізація регіону. Проблеми туристичної сфери в регіоні та шляхи їх вирішення.

Вплив економіко-географічного положення регіону Центральна Африка на економічний розвиток. Забезпеченість Центральної Африки природними ресурсами. Природні та соціально-економічні фактори демографічної ситуації в регіоні. Галузі спеціалізації Центральної Африки та їх роль у МПП. Причини та сучасний стан розвитку рекреаційної індустрії.

Нестабільна ситуація в регіоні та економіко-географічне положення Східної Африки. Природно-ресурсний потенціал регіону. Галузева структура промисловості та основні проблеми розвитку промислового виробництва характерні для Східної Африки. „Сафарі” – один з головних видів туризму в регіоні.

Особливості економіко-географічного положення країн Південної Африки та вплив на них сусідства ПАР. Природні умови та ресурси регіону. Вплив запасів коштовних металів на розвиток економіки Південної Африки. Загальна характеристика господарства. Особливості рекреаційної індустрії.

Рекомендована література: [4] с. 467-579 ; [5] с. 292-298.

Тема 1.6. Економічний потенціал та країнознавча характеристика регіону „Австралія та Океанія”

Характеристика складу субрегіонів та країн регіону. Австралійський союз. Загальна характеристика Австралії. Особливості демографічних показників. Економічний стан сучасної Австралії. Промисловість та зовнішньоекономічні зв'язки.

Склад та економіко-географічне положення Океанії. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

Рекреація і туризм регіону „Австралія та Океанія”.

Рекомендована література: [4] с. 581-617.

Модуль 2. Роль окремих країн у світовому господарстві

Тема 2.1. Федеративна республіка Німеччина.

Загальна характеристика країни (географічне положення, кордони, офіційна назва, столиця, ВВП, участь у міжнародних організаціях). Коротка історія становлення і розвитку. Державний устрій. Основні етапи історії країни.

Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства.

Населення: чисельність та демографічні особливості. Розміщення населення. Найбільші міста. Релігійний і етнічний склад.

Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. ФРН – держава з найпотужнішою економікою в Європі. Багатоукладність економіки. Високий рівень концентрації і централізації капіталу. Крупні німецькі компанії. Територіальна концентрація робочої сили і виробництва. Головні економічні райони і центри. Телекомунікаційні, автомобільні, електронні, електротехнічні компанії і хімічні приватні компанії. Спеціалізація сільського господарства.

Зовнішньоекономічні зв'язки. Рекреація і туризм.

Рекомендована література: [1] с.46-50; [2] с. 230, 241-248; [6] с.118-136.

Тема 2.2. Франція

Загальна характеристика країни (географічне положення, кордони, офіційна назва, столиця, ВВП, участь у міжнародних організаціях). Коротка історія становлення і розвитку. Державний устрій.

Населення, чисельність, густина етнічні та релігійні особливості. Міське населення, найбільші міста.

Природні комплекси Франції. Особливості поверхні, клімату, рослинного і тваринного світу. Природно-ресурсний потенціал країни (мінеральні, водні, лісові, ґрунтові). Рекреаційно-ресурсна база.

Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. Характерні риси розвитку. Промисловість як провідна галузь економіки. Ведучі галузі промисловості (машинобудування, хімічна, текстильна, харчова). Великі приватні корпорації. Основні економічні райони.

Сільське господарство та його структура. Тваринництво - основна галузь сільського господарства. Структура та об'єми виробництва рослинництва.

Транспортні комунікації.

Експортно-імпортні зв'язки.

Туризм.

Рекомендована література: [1] с.29-45; [2] с.257, 260, 272

Тема 2.3. Італія

Загальна характеристика країни (географічне положення, кордони, офіційна назва, столиця, ВВП, участь у міжнародних організаціях). Коротка історія становлення і розвитку. Державний устрій.

Природне середовище. Рельєф і корисні копалини. Клімат і внутрішні води. Сільськогосподарські угіддя.

Населення. Демографічна ситуація. Чисельність міського населення. Найбільші агломерації. Розселення населення.

Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. Італія – розвинута індустріальна держава, економічний лідер регіону. Відповідність національного господарства європейським стандартам. Провідні італійські приватні компанії. Найважливіші галузі господарства: автомобілебудування, хімічна, металургійна, харчова, текстильна, виробництво одягу, взуття. Сільське господарство. Рослинництво - провідна галузь. Головні сільськогосподарські культури: рис, виноград, апельсини, фрукти, цукровий буряк, соя, маслини. Недостатній розвиток тваринництва.

Транспорт. Роль морського транспорту. Головні морські порти Італії. Значення автомагістралей і залізниць, трубопровідного транспорту. Внутрішні відмінності за особливостями економічного розвитку.

Зовнішньоекономічні зв'язки. База для розвитку туризму і основні райони і центри міжнародного туризму.

Рекомендована література: [1] с.65-77; [3] с.175-194

Тема 2.4. Японія

Загальна характеристика країни (географічне положення, кордони, офіційна назва, столиця, ВВП, участь у міжнародних організаціях). Коротка історія становлення і розвитку. Державний устрій. Японія – провідний центр світового господарства.

Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства. Особливості рельєфу і клімату. Стан забезпечення ресурсами та шляхи подолання нестачі природних ресурсів.

Населення: чисельність та демографічні особливості. Найбільші міста.

Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. “Японське економічне диво”. Провідні галузі економіки. Основні міжгалузеві комплекси. Специфічні риси організації бізнесу. АПК і рівень самозабезпечення продовольством. Особливості формування та використання транспортної мережі, морський транспорт та його значення в зовнішніх перевезеннях. Найбільші порти.

Зовнішньоекономічні зв'язки. Діяльність Японії на світових ринках товарів і капіталів.

Рекомендована література: [1] с.260-280; [2] с.318-329

Тема 2.5. Сполучені Штати Америки.

Загальна характеристика країни (географічне положення, кордони, офіційна назва, столиця, ВВП, участь у міжнародних організаціях). Коротка

історія становлення і розвитку. Державний устрій. Природно-ресурсний потенціал країни і його вплив на господарство.

Населення: чисельність та демографічні особливості. Етнічний склад. Розміщення населення. Вплив імміграції на розвиток США. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. США – головний центр світового господарства. Провідна роль великих корпорацій в економіці. Добувна і обробна промисловість. Переміщення підприємств у територіальному плані. Багатогалузевий склад сільського господарства. Особливості розвитку та розміщення рослинництва і тваринництва. Структура сільськогосподарського експорту. Транспортна система. Система швидкісних між штатних автострад. “Транспортні коридори ” та їх вузлові центри. Роль США у світових господарських зв’язках.

Туристичні показники та рівень розвитку туризму в США.

Рекомендована література: [1] с.305-356; [2] с.214-229

Тема 2.6 Китайська Народна Республіка (КНР)

Загальна характеристика країни (географічне положення, кордони, офіційна назва, столиця, ВВП, участь у міжнародних організаціях). Коротка історія становлення і розвитку. Державний устрій.

Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства. Відмінності в природних і кліматичних умовах східної та західної частин Китаю.

Населення: чисельність та демографічні особливості. Демографічна політика. Розміщення населення. Найбільші міста.

Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. Оцінка економічного потенціалу. Основні промислові райони та загальні напрями їх спеціалізації. Основні напрями розвитку і особливості сільського господарства. Транспортно-географічні можливості для розвитку зовнішньоекономічних зв’язків. Діяльність країни на світових ринках товарів і капіталів.

Рекомендована література: [1] с.231-250; [2] с.335-349

Тема 2.7. Південно-Африканська Республіка (ПАР)

Загальна характеристика країни (географічне положення, кордони, офіційна назва, столиця, ВВП, участь у міжнародних організаціях). Коротка історія становлення і розвитку. Державний устрій. Природно-ресурсний потенціал країни і його вплив на господарство. Населення: чисельність та демографічні особливості

ПАР у міжнародному поділу праці. Експортне значення галузей видобувної промисловості та сільського господарства.

Зовнішньоекономічні зв’язки.

Рекреація і туризм.

Рекомендована література: [1] с.300-304; [3] с.304-323

2.3 ПЛАНИ ЛЕКЦІЙ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Лекція № 1. Тема 1.1. Теоретичні основи курсу “Країнознавством. Політична карта світу. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами

План лекції

1. Країнознавство як наука. Методика і функції. Теоретичні основи: фундаментальні теорії, основні концепції та гіпотези.
2. Склад та параметри території країни.
3. Політична карта світу. Основні періоди та етапи формування політичної карти світу.
4. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами.

Лекція № 2. Тема 1.2. Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз

План лекції

1. Економіко-географічна характеристика Європи. Склад Євросоюзу, органи керівництва та цілі.
2. Загальні відомості про регіон Західна Європа. Характеристика рекреаційного потенціалу Західної Європи.
3. Склад регіону Північна Європа. Природні ресурси регіону. Економічна характеристика. Рекреація і туризм.
4. Особливості економіко – рекреаційного розвитку регіону Південна Європа.
5. Загальна характеристика та перспективи розвитку регіону Східна (Центральна) Європа.
6. Специфіка економічного розвитку регіону Південно – Східна Європа .

Лекція № 3. Тема 1.3. Особливості економічно-рекреаційного розвитку Азії

План лекції

1. Економіко-географічна характеристика Азії. Основні соціально-економічні моделі розвитку азіатських країн.
2. Особливості природних умов і ресурсів Північної та Центральної Азії.
3. Особливості країн, що входять до складу регіону Південно-Західна Азія.
4. Загальні відомості про регіон Південна Азія.
5. Територія регіону Південно-Східна Азія та склад держав.
6. Склад країн регіону Східна Азія. Особливості економічного розвитку провідних країн регіону.

Лекція № 4. Тема 1.4. Північна Америка – головний центр світового господарства. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному просторі

План лекції

1. Вигідність географічного положення регіону Північна Америка. Природно-ресурсний потенціал регіону та його вплив на господарство США і Канади.
2. Галузева структура промисловості країн Північної Америки. Роль регіону у світогосподарських зв'язках.
3. Відмінності економіко-географічного положення країн регіону Латинська Америка та соціально-економічні умови розвитку.

Лекція № 5. Тема 1.5. Структура економіки та особливості розміщення природних ресурсів Африки

План лекції

1. Економіко-географічна характеристика Африки.
2. Склад регіону Північна Африка.
3. Колоніальне минуле та сучасний економічний стан країн регіону Західна Африка.
4. Вплив економіко-географічного положення регіону Центральна Африка на економічний розвиток.
5. Нестабільна ситуація в регіоні та економіко-географічне положення Східної Африки.
6. Особливості економіко-географічного положення країн Південної Африки

Лекція № 6. Тема 1.6. Економічний потенціал та країнознавча характеристика регіону „Австралія та Океанія”

План лекції

1. Характеристика складу субрегіонів та країн регіону. Австралійський союз.
2. Склад та економіко-географічне положення Океанії. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
3. Рекреація і туризм регіону „Австралія та Океанія”.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Лекція № 7. Тема 2.1. Федеративна республіка Німеччина

План лекції

1. Загальні відомості про країну.
2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства.
3. Населення: чисельність та демографічні особливості.
4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
5. Зовнішньоекономічні зв'язки. Рекреація і туризм.

Лекція № 8. Тема 2.2. Франція

План лекції

1. Загальна характеристика країни.
2. Населення: чисельність та демографічні особливості.
3. Природні комплекси Франції.
4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
5. Зовнішньоекономічні зв'язки.
6. База для розвитку туризму в країні.

Лекція № 9. Тема 2.2. Італія

План лекції

1. Загальна характеристика країни
2. Природне середовище.
3. Населення.
4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
5. Провідні італійські приватні компанії. Найважливіші галузі господарства.
6. Транспорт.
7. Зовнішньоекономічні зв'язки. Основні райони і центри міжнародного туризму.

Лекція № 9. Тема 2.4. Японія

План лекції

1. Загальна характеристика.
2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства.
3. Населення: чисельність та демографічні особливості. Найбільші міста.
4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. “Японське економічне диво”.
5. Провідні галузі економіки.
6. Особливості формування та використання транспортної мережі.
7. Зовнішньоекономічні зв'язки. Діяльність Японії на світових ринках товарів і капіталів.

Лекція № 10. Тема 2.5. Сполучені Штати Америки

План лекції

1. Загальні відомості про країну.
2. Населення: чисельність та демографічні особливості. Вплив імміграції на розвиток США.
3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
4. Рівень розвитку туризму в США.

Лекція № 11. Тема 2.6. Китайська Народна Республіка (КНР)

План лекції

1. Економіко-географічне середовище.
2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства.
3. Населення: чисельність та демографічні особливості.
4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

Лекція № 12. Тема 2.7. Південно-Африканська Республіка (ПАР)

План лекції

1. Загальна характеристика ЕГП Південно-Африканської Республіки як найрозвинутішої країни регіону.
2. Населення :чисельність та демографічні особливості.
3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
4. Проблеми туристичної сфери та заходи стимулювання його розвитку.
5. ПАР у міжнародному поділу праці.

2.4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.

Назва теми курсу	Обсяг, годин	№ заняття	Питання для обговорення	Форма поточного контролю	Оцінка, мах-мін балів
Модуль1. Економічна та соціальна специфіка регіонів світу.					
Теоретичні основи курсу “Країнознавство”. Політична карта світу. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами.	4	1,2	1. Країнознавство як наука. Методика і функції. Теоретичні основи: фундаментальні теорії, основні концепції та гіпотези. 2. Склад та параметри території країни. 3. Політична карта світу. Основні періоди та етапи формування політичної карти світу. 4. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами.	Опитування, обговорювання, диктант термінів	5-3
Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз	2	3	1. Економіко-географічна характеристика Європи. Склад Євросоюзу, органи керівництва та цілі. 2. Загальні відомості про регіон Західна Європа. Характеристика рекреаційного потенціалу Західної Європи. 3. Склад регіону	Опитування, обговорювання, тестування	3-2

			<p>Північна Європа. Природні ресурси регіону. Економічна характеристика. Рекреація і туризм. 4. Особливості економіко – рекреаційного розвитку регіону Південна Європа. 5. Загальна характеристика та перспективи розвитку регіону Східна (Центральна) Європа. 6. Специфіка економічного розвитку регіону Південно – Східна Європа.</p>		
Особливості економічно-рекреаційного розвитку Азії.	2	4	<p>1. Економіко-географічна характеристика Азії. Основні соціально-економічні моделі розвитку азіатських країн. 2. Особливості природних умов і ресурсів Північної та Центральної Азії. 3. Особливості країн, що входять до складу регіону Південно-Західна Азія. 4. Загальні відомості про регіон Південна Азія. 5. Територія регіону Південно-Східна Азія та склад держав. 6. Склад країн регіону Східна Азія. Особливості економічного розвитку провідних країн регіону.</p>	Опитування, обговорювання, тестування	3-2
Північна Америка – головний центр світового господарства. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному просторі.	2	5	<p>1. Вигідність географічного положення регіону Північна Америка. 2. Природно-ресурсний потенціал регіону та його вплив на господарство США і Канади. 3. Галузева структура промисловості країн Північної Америки. Роль регіону у світогосподарських зв'язках. 4. Відмінності економіко-географічного положення країн регіону Латинська Америка та соціально-економічні умови розвитку.</p>	Опитування, обговорювання	3-2

Структура економіки та особливості розміщення природних ресурсів Африки	2	6	1. Економіко-географічна характеристика Африки. 2. Склад регіону Північна Африка. 3. Колоніальне минуле та сучасний економічний стан країн регіону Західна Африка. 4. Вплив економіко-географічного положення регіону Центральна Африка на економічний розвиток. 5. Нестабільна ситуація в регіоні та економіко-географічне положення Східної Африки. 6. Особливості економіко-географічного положення країн Південної Африки	Опитування, обговорювання, тестування	3-2
Економічний потенціал та країнознавча характеристика регіону „Австралія та Океанія”	2	7	1. Характеристика складу субрегіонів та країн регіону. Австралійський союз. 2. Склад та економіко-географічне положення Океанії. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. 3. Рекреація і туризм регіону „Австралія та Океанія”.	Опитування, обговорювання, тестування	3-2
Всього за модулем	14	7			20 - 13
Модуль 2. Роль окремих країн у світовому господарстві					
Федеративна республіка Німеччина	2	8	1. Загальні відомості про країну. 2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства. 3. Населення: чисельність та демографічні особливості. 4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. 5. Зовнішньоекономічні зв'язки. Рекреація і туризм.	Опитування, обговорювання, тестування	5-3

Франція	2	9	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика країни. 2. Населення: чисельність та демографічні особливості. 3. Природні комплекси Франції. 4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. 5. Зовнішньоекономічні зв'язки. 6. База для розвитку туризму в країні. 	Опитування, обговорювання, тестування	5-4
Італія	2	10	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика країни 2. Природне середовище. 3. Населення. 4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. 5. Провідні італійські приватні компанії. Найважливіші галузі господарства. 6. Транспорт. 7. Зовнішньоекономічні зв'язки. Основні райони і центри міжнародного туризму. 	Опитування, обговорювання, тестування	6-4
Японія	2	11	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика. 2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства. 3. Населення: чисельність та демографічні особливості. Найбільші міста. 4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. "Японське економічне диво". 5. Провідні галузі економіки. 6. Особливості формування та використання транспортної мережі. 7. Зовнішньоекономічні зв'язки. Діяльність Японії на світових ринках товарів і капіталів. 	Опитування, обговорювання, тестування	6-4

Сполучені Штати Америки	2	12	1. Загальні відомості про країну. 2. Населення: чисельність та демографічні особливості. Вплив імміграції на розвиток США. 3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. 4. Рівень розвитку туризму в США.	Опитування, обговорювання, тестування	6-4
Китайська Народна Республіка (КНР)	2	13	1. Економіко-географічне середовище. 2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства. 3. Населення: чисельність та демографічні особливості. 4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.	Опитування, обговорювання, тестування	6-4
Південно-Африканська Республіка (ПАР)	2	14	1. Загальна характеристика ЕГП Південно-Африканської Республіки як найрозвинутішої країни регіону. 2. Населення: чисельність та демографічні особливості. 3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. 4. Проблеми туристичної сфери та заходи стимулювання його розвитку. 5. ПАР у міжнародному поділу праці.	Опитування, обговорювання, тестування	6-4
Всього за модулем	14	7			40 - 27
Всього за дисципліною	28	14			60 - 40

2.5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.

Модуль1. Економічна та соціальна специфіка регіонів світу.					
Теоретичні основи курсу “Країнознавство”. Політична карта світу. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами.	2	6	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 4 [3, (стор. 10-35)] [4, (стор. 51-66)] Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз	2	6	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання №2 [1 (стор. 5-9, 23-30)]; Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Особливості економічно-рекреаційного розвитку Азії.	2	6	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 3. [1, (стор.190-191, 212-218)]; [2, (стор.353-358)]; Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Північна Америка – головний центр світового господарства. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному просторі.	4	6	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 3 [1, (стор.293-295)]; [2, (стор.404-419)]; Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Структура економіки та особливості розміщення природних ресурсів Африки.	4	8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 2 [1, (стор.231-250)]; [2, (стор.335-349)]; Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1

Економічний потенціал та країнознавча характеристика регіону «Австралія та Океанія»	4	8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 3. [1, (стор.260-280)]; [2, (стор.318-329)];	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Всього за модулем	18	40			14-7
Модуль 2. Роль окремих країн у світовому господарстві.					
Федеративна республіка Німеччина	6	8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 2 [1 (стор. 5-9, 23-30)]; [45 (стор. 67-100, 163-184). Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Економічна та країнознавча характеристика Франції	2	8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 3. [33, 35] Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Італія	4	8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 2. [9, 25, 35] Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Японія	4	8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 3. [1, (стор.260-280)]; [2,] (стор.318329)]; Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Сполучені	4	8	Опрацювання лекційного матеріалу.	Опи-	2-1

Штати Америки			Підготовка питання № 3. [1, (стор.371-388)]; [2, (стор.404-419)]; Підготовка рефератів з визначених тем.	тування на семінарському занятті, тестування	
Китайська Народна Республіка	2	8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 3. [1, (стор.300-304)]; [3, (стор.3043-23)]; Підготовка рефератів з визначених тем.	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Південна Африканська Республіка	4	8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка питання № 2 [1, (стор.231-250)]; [2, (стор.335-349)];	Опитування на семінарському занятті, тестування	2-1
Всього за модулем	26	56			14-7
Всього за дисципліною	44	96			28-14

2.6 ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ТА ЗАОЧНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ.

Найменування тем курсу	Теми самостійної роботи	Методи контролю	Оцінка мах-мін
Модуль 1. Економічна та соціальна специфіка регіонів світу.			
Теоретичні основи курсу «Країнознавство».	“Основні концепції та гіпотези зародження країнознавчої	Підготовка та захист доповіді	2-1

Політична карта світу. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами.	галузі знань (Концепція „полюсів зростання”, концепція глобальних міст, концепція проблемного країнознавства), Історія зародження та розвитку регіоналістики (основні наукові школи, їх засновники та погляди)”.		
Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз.	“Екологічний стан рекреаційних територій Північної Європи”, “Природні ресурси, зовнішньоекономічні зв’язки та туризм на території південної Європи”, “Стан та перспективи розвитку рекреаційних територій Східної (Центральної) Європи”, “Можливості і проблеми туризму в регіоні Південно-Східної Європи”	Підготовка та захист доповіді	2-1
Особливості економіко-рекреаційного розвитку Азії.	“Використання рекреаційних ресурсів Східної Азії на сучасному етапі та перспективи їх у майбутньому”, “Своєрідність зовнішньоекономічних зв’язків Південно-Східної Азії та їх вплив на розвиток рекреаційної індустрії регіону”, “Сучасні зрушення в індустрії туризму Південної Азії”, “Особливості етнічної та релігійної структури населення Південно-Західної Азії. Специфіка туризму в регіоні “, “Галузева структура промисловості Північної та Центральної Азії”.	Підготовка та захист доповіді	2-1
Північна Америка – головний центр світового господарства. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному просторі.	“Шляхи вирішення подолання розриву у розвитку туристсько-рекреаційної сфери Латинської Америки з європейським та північноамериканським регіонами”	Підготовка та захист доповіді	2-1
Структура економіки та особливості розміщення	“Зовнішньоекономічні зв’язки Північної Африки та їх вплив на розвиток	Підготовка та захист доповіді	2-1

природних ресурсів Африки.	рекреації регіону”, “Заходи стимулювання розвитку туристичної та рекреаційної сфери Західної Африки“, “Проблеми розвитку рекреації та туризму в Східній Африці”, “Особливості розміщення населення, структура експорту та імпорту регіону та специфіка туристичної індустрії Південної Африки”		
Економічний потенціал та країнознавча характеристика регіону «Австралія та Океанія»	“Спільні та відмінні риси в структурі туристських об’єктів регіонів Австралії і Океанії та Центральної Америки”	Підготовка та захист доповіді	2-1
Всього за модулем			12-6
Модуль 2. Роль окремих країн у світовому господарстві			
Федеративна республіка Німеччина	«Банківська система ФРН», «Роль великих компаній і компаній малого бізнесу в господарстві ФРН», «Фактори, що зумовили економічне зростання ФРН у післявоєнний період»	Підготовка та захист доповіді	2-1
Економічна та країнознавча характеристика Франції	«Специфіка організації ринкового господарства Франції», «Фінансово-кредитна система Франції», «Основні етапи еволюції соціально-політичної стратегії Франції»	Підготовка та захист доповіді	2-1
Італія	«Фактори, що впливають на економічний розвиток Італії на сучасному етапі», «Модель економічного розвитку Італії»	Підготовка та захист доповіді	2-1
Японія	«Структура та географічна спрямованість зовнішньоекономічних зв’язків Японії», «Відкритість Японії та економічний прогрес»	Підготовка та захист доповіді	2-1
Сполучені Штати Америки	«Американський досвід економічно-ефективної держави», «Федеральна резервна система США», «Проблеми американського сільського господарства», «Основні напрямки державного регулювання	Підготовка та захист доповіді	2-1

	економіки США»		
Китайська Народна Республіка	«Теоретичні основи економічної реформи КНР», «Приватне підприємництво в Китаї», «Проблеми та суперечності зовнішньої політики КНР»	Підготовка та захист доповіді	2-1
Всього за модулем			12-6
Всього за дисципліною			24-12
Всього за самостійну роботу			40-20

2.7. ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ.

Назва теми кейсу	Обсяг, годин	Зміст індивідуальної роботи	Форма поточного контролю	Оцінка , max-min балів
Модуль 1. Наукові основи вивчення територіальної рекреаційної системи.				
Великобританія	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. ЕГП 2. Місце країни у світовій економіці. 3. Історико-культурна характеристика країни. 4. Фактори та динаміка економічного зростання. 5. Форми господарчої діяльності. 6. Економічна оцінка вигідності розвитку зовнішньоекономічних відносин з Україною. 	Захист письмової роботи	30-15
Характеристика соціально-економічної структури господарства Східної та Південно-Східної Азії	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Місце регіону в структурі світового господарства. 2. Історико-культурна характеристика. 3. Основні соціально-економічні показники країн регіону. 4. Галузева структура ВВП. 5. Стратегія модернізації народного господарства в перші роки незалежності. 6. Головні напрямки торгово-економічних зв'язків. 	Захист письмової роботи	
Економіка країн Тропічної Африки	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика та місце країн Тропічної Африки 	Захист письмової роботи	

		<p>в новому світі.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Демографічний фактор розвитку. 3. Показники соціального розвитку як характеристика регіону, що називають полюсом бідності. 4. Реформи і розвиток. 5. Який вихід з економічного кута? 		
Саудівська Аравія – світовий лідер нафтовидобутку.	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Територія та географічне положення. 2. Природа. 3. Історичний розвиток. 4. Населення. 5. Культура. 6. Сучасні суперечності економічного розвитку. 	Захист письмової роботи	
Ірак і Афганістан – «гарячі точки планети»	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Територія та географічне положення. 2. Природа. 3. Історичний розвиток. 4. Населення. 5. Культура. 6. Причини конфліктів та перспектива їх вирішення. 	Захист письмової роботи.	
Регіональні економічні організації	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Суть інтеграційних процесів та їх місце в світовій економіці. 2. Інтеграційні об'єднання в Європі. 3. Система інститутів ЄС. 4. Розвиток інтеграційних тенденцій в Центральній Європі. 5. Інтеграційні об'єднання і Північній Америці. 6. Регіональне співробітництво в Латинській Америці, Азії та Африці. 	Захист письмової роботи	
Економіка і екологія	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прояви ресурсних обмежень в світовому господарстві. 2. Глобальний і локальний рівні проблем навколишнього середовища. 3. Взаємозв'язок принципів економічної ефективності, соціальної захищеності, екологічної безпеки. 4. Головні перепони на шляху реалізації стійкого економічного розвитку. 5. Наведіть приклади сучасних видів екобізнесу на 	Захист письмової роботи	

		національному та міжнародному рівнях.	
Держави-карлики	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ватикан – найменша країна світу (територія, ЕГП, природа, історичний розвиток, населення, господарство). 2. Ліхтенштейн – країна банків і туризму. 3. Андорра – двоглова держава. 4. Сан-Марино – перша у світі республіка. 5. Монако – князівство на французькому узбережжі Середземного моря. 	Захист письмової роботи
Україна і світова економіка	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. ЕГП. 2. Природні і кліматичні ресурси. 3. Історико-культурна спадщина. 4. Економічний потенціал України. 5. Зовнішня торгівля. 6. Інформатизація суспільства 7. Україна в світовій фінансовій системі. 8. Україна і ВТО. 	Захист письмової роботи
СНД	1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виникнення СНД. 2. Місце у світовій економіці. 3. Основні напрямки та результати ринкових перетворень. 4. Зовнішньоекономічні зв'язки та інтеграційні процеси в рамках СНД. 	Захист письмової роботи
Всього за дисципліною:	10		30-15

3. МЕТОДИ НАВЧАННЯ (МЕТОДИКА АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ).

Найменування теми	Вид занять	Обсяг годин	Найменування методу навчання і його короткий зміст
Теоретичні основи курсу			Ділова гра

<p>«Країнознавство». Політична карта світу за основними країнознавчими характеристиками.</p>	<p>семінарське</p>	<p>2</p>	<p>(група поділяється на 2 команди і проводиться блицтурнір за кількістю і складністю заданих питань і якістю відповідей суперників. Оцінювання рівня знань та здібності логічного мислення проводиться самими студентами).</p>
<p>Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз.</p>	<p>семінарське</p>	<p>2</p>	<p>Аналіз конкретної ситуації за допомогою методу аналізу (проаналізувавши економічні зв'язки Європи в цілому, надати схему перспектив розвитку відносин певного регіону з Україною).</p>
<p>Особливості економіко-рекреаційного розвитку Азії</p>	<p>семінарське</p>	<p>2</p>	<p>Аналіз конкретної ситуації за допомогою методу інцидентів (визначивши специфіку економічного розвитку Азії, виявити причини та фактори впливу на економічний розвиток за окремими регіонами).</p>

<p>Структура економіки та особливості розміщення природних ресурсів Африки.</p>	<p>семінарське</p>	<p>2</p>	<p>Ігрове проектування (група поділяється на 2 команди і декількох оцінювачів. Кожна з груп пропонує свою модель економічного розвитку в окремому регіоні Африки. Оцінювачі виконують роль приймальної комісії проекту, що вибере лише одну гідно захищену модель (задають питання, потребують пояснень та уточнень, надають бали).</p>
---	--------------------	----------	---

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

Лекція № 1: Тема 1. Теоретичні основи курсу “Країнознавство”.

1. Країнознавство як наука.
2. Методика і функції країнознавства.
3. Теоретичні основи: фундаментальні теорії, основні концепції та гіпотези.
4. Зв'язок країнознавства з іншими науками.

1. Країнознавство як наука.

Об'єктом вивчення країнознавства є країни як основні одиниці соціально-політичної організації світу, а також їхні регіональні угруповання. Цей напрямок географії виник ще за античних часів, а сьогодні відродився через велику потребу людей у пізнанні країн світу. У країнознавстві перехрещуються знання фізичної, соціально-економічної, історичної, політичної географії, а також низки інших негеографічних наук. Основне завдання курсу – формування сучасної географічної картини світу за допомогою комплексного вивчення країн, створення їхнього фундаментального, географічного образу й виявлення, їхньої своєрідності. Це завдання може бути досягнуте шляхом систематизації та узагальнення різноманітних даних про природу, населення, господарство, історичний розвиток, соціальну організацію і культуру країни.

2. Методи дослідження дисципліни.

В арсеналі дисципліни “Країнознавство” наявні як традиційні методи досліджень, так і нові, пов'язані з потребами НТР. До першої групи методів належать історичний, картографічний, порівняльний, методи спостережень, системного аналізу, статистичний, економічного районування та ін. Друга група охоплює методи економіко-математичні, дистанційних спостережень, геоінформаційний.

Історичний метод. Своєрідність його використання світу полягає у тісному поєднанні з аналізом і просторовими аспектами соціально-економічного розвитку, які зумовлюють безупинні зміни у географії господарства і населення, в характерні використання природних і трудових ресурсів, в освоєнні та заселеності території. Знання історії необхідне для розуміння сучасної географії населення і розміщення рекреаційних ресурсів, а також для прогнозування їх змін на прикладі конкретних регіонів світу.

Картографічний метод. Завдяки йому створюють тематичні карти, наносячи на них безліч об'єктів, відображаючи їх взаєморозташування і взаємозв'язки. Складання різноманітних тематичних карт підвищує інформаційну місткість наукового матеріалу.

Порівняльний метод. Покликаний знайти найбільш істотні риси подібності та відмінності у господарському використанні територій світу, в географічних типах господарства і розселення, в їх взаємозв'язку.

Метод спостережень. Роль міжнародного туризму, поїздки зарубіжними країнами розширюють можливості безпосередніх особистих спостережень за особливостями господарського використання території, системами і типами розселення, умовами життя та культурою населення тощо.

Метод системного аналізу. Базується на принципі поетапності, передбачає визначення мети, завдань, формулювання наукової гіпотези, всебічне дослідження кожної з територіальних систем, особливостей розміщення і розвитку продуктивних сил, а також вивчення цілісної системи, її внутрішніх і зовнішніх зв'язків, погодження галузевих і територіальних проблем.

Статистичний метод. У його основі – аналіз даних про господарство і населення регіонів та країн, він сприяє з'ясуванню особливостей просторової взаємодії різних територіально-економічних систем. У цьому аспекті важливу роль відіграє статистика як ефективний інструмент досліджень економічного, соціального та рекреаційного стану конкретної території.

Метод економічного районування. Дає змогу виявити взаємопов'язані в соціально-економічному аспекті частини країни за певною спеціалізацією. Базуючись на вченні про економічні райони, потребує обробки різноманітної економічної та соціальної інформації.

Економіко-математичні методи. Дають змогу відобразити певні кількісні співвідношення, а іноді й якісні закономірності розміщення різних форм і типів господарств, розселення і життєдіяльності населення. Важливим при цьому є математичне моделювання різних соціально-економічних процесів і об'єктів.

Методи дистанційних спостережень. Широко використовуються в дослідженнях розміщення природних ресурсів, господарських систем і населення. Дають нову і докладну інформацію про концентрування господарського використання території, особливості концентрації господарства і населення на великих регіональних просторах, про межі міських агломерацій, стан довкілля тощо.

Геоінформаційний метод. Набуває дедалі більшого значення. Полягає у створенні геоінформаційних систем, які є сучасним засобом збирання, збереження та аналізу різноманітних відомостей про територію.

Вибір методів дослідження залежить як від наукового завдання, так і від об'єкта вивчення. Найдоцільнішим є поєднання різних методів з урахуванням конкретних можливостей кожного з них.

Застосування ідей, законів, гіпотез, концепцій, теорій дає змогу з'ясувати сутність об'єктів та явищ, які вивчають конкретні галузі науки. Методологія та методика цього пізнання базується на залученні у науково-дослідний процес певних методів дослідження.

3. Теоретичні основи: фундаментальні теорії, основні концепції та гіпотези.

Провідними структурними елементами загальної ієрархії наукових знань є вчення, що охоплюють широкі галузі знання та виходять далеко за межі країнознавства, але пов'язані з ним. До них належать *еволюційне вчення, вчення про ноосферу, про природокористування, про природно-територіальний комплекс тощо.* Безпосереднє значення мають вчення про економіко-географічне положення, про міжнародний поділ праці, про розміщення і територіальну організацію суспільства і господарства.

Вчення про економіко-географічне положення (ЕГП).

Економіко-географічне положення властиве усім економіко-географічним об'єктам: містам, районам, країнам, субрегіонам, регіонам, континентам.

Економіко-географічне положення - сукупність просторових відносин між підприємствами, населеними пунктами, районами, окремими країнами, їх групами (регіонами) та зовнішніми об'єктами, які мають або матимуть у майбутньому для них економічне значення.

Основи вчення про ЕГП були закладені російським вченим Миколою Баранським (1881 – 1963), який характеризував ЕГП як відношення даного економіко-географічного об'єкта (підприємства, міста, країни) до об'єктів, які знаходяться поза ним (“даностей”), що мають певне економічне значення та впливають на його розвиток. Услід за М. Барановським за масштабом (або за територіальним охопленням зв'язків) ЕГП стали поділяти на мікро-, мезо-, макроположення, а у просторовому аспекті – на центральне, периферійне, сусідське, приморське тощо.

У межах загальної категорії ЕГП поділяється на окремі складові:

1. транспортно-географічне положення (щодо основних транспортних шляхів, з урахуванням їх потужностей, ступеня завантаженості, швидкостей);
2. промислово-географічне (стосовно джерел сировини, палива, енергії, центрів видобувної та обробної промисловості, науково-технічних баз);
3. агрогеографічне (щодо продовольчих баз та основних центрів переробки і споживання сільськогосподарської продукції);
4. демографічне (стосовно трудових ресурсів та науково-технічних кадрів);
5. рекреаційно-географічне (щодо центрів рекреації);
6. геокультурне (щодо основних цивілізаційних утворень та їх центрів).

У сучасних умовах ЕГП дедалі більше розглядається на основі теорії рентних відносин, що дає змогу перейти від простої констатації ЕГП до його економічної оцінки.

Вчення про міжнародний географічний поділ праці(МГПП).

Засновником вважають Миколу Баранського, який визначив сутність географічного (територіального) поділу праці як просторову форму її суспільного поділу. Він виділив міжрайонний та міжнародний поділ праці й розширив уявлення про два головних чинники, покладені в основу МГПП, - природний та соціально-економічний.

Міжнародний географічний поділ праці – форма суспільного територіального поділу праці, тобто поділу праці між країнами, спеціалізація їх виробництва на певних видах продукції, якими вони обмінюються.

Ступінь залучення будь-якої держави до МГПП залежить насамперед від рівня розвитку її продуктивних сил. Тому економічно розвинуті країни посідають провідні позиції в сучасному МПП, особливо у випуску наукомісткої продукції. Підвищення ролі у МГПП багатьох країн Азії, Африки та Латинської Америки відбувається переважно за рахунок ресурсопостачання в економічно розвинуті країни. Їх сировинна спеціалізація, що склалася за колоніальних часів, зберігається й понині.

Вчення про територіальну організацію суспільства й господарства (ТОСГ). Це вчення узагальнює та інтегрує весь напрацьований теоретичний інструментарій. Поняття “територіальна організація суспільства й господарства”

охоплює всі аспекти розміщення продуктивних сил, рекреаційних ресурсів, розселення людей, взаємодії суспільства людини і природи, проблеми регіональної, соціальної, демографічної, економічної та екологічної політики. Воно акцентує на необхідності географічного аналізу суспільства загалом, а не тільки окремих його сфер, з'ясуванні впливу території(територіальних чинників) на соціально-економічні процеси, дослідженні територіальної структури (виробництво, розміщення населення, природокористування тощо).

Територіальна організація суспільства і господарства – поєднання функціонуючих територіальних структур (розміщення населення, виробництва, природокористування), пов'язаних структурами управління з метою відтворення життя суспільства.

У процесі дослідження особливостей ТОСГ сформувалися самостійні наукові теорії: розміщення населення, регіонального розвитку, економічного районування тощо.

Наукові теорії географічного детермінізму, регіоналізму та економічного районування.

Теорії є окремою формою наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності та істотні взаємозв'язки, основні ідеї у будь-якій галузі знань. “Рекреаційні ресурси та регіоналістика” в теоретичних положеннях спирається на такі наукові теорії, як теорія географічного детермінізму, теорія регіоналізму, теорія економічного районування.

Теорія географічного детермінізму. Її сутність полягає в перебільшенні, а іноді й абсолютізації ролі географічного середовища у розвитку суспільства. Прихильники абсолютізації вважають, що побут і звичаї людей, суспільний лад з його законами, розподіл багатства тощо зумовлені географічними особливостями.

Найбільш впливовим географічний детермінізм був у 18-19ст., але й у першій половині 20ст. Його вплив залишався значним, про що свідчать надбання географічних шкіл Франції, Німеччини, Росії, США. Так, французький просвітник та філософ Шарль-Луї Монтеск'є (1689 – 1755) вважав, що виникнення великих імперій Азії зумовлено наявністю там великих рівнин. Найбільшого значення він надавав клімату, вважаючи, що “влада клімату сильніша від усіх влад”. Поширення рабства переважно у південних країнах пояснював розслабленістю від спеки. Форму державного устрою будь-якої країни також вважав залежною від клімату та розмірів.

У Німеччині географічний детермінізм знайшов втілення у творах таких видатних вчених, як Карл Ріттер (1779-1859), Фрідріх Ратцель (1844-1904) та ін. На думку К. Ріттера, розвиток природи визначає життя народів. Ф. Ратцель убачав завдання географії у тому, щоб “вирізнити вплив природи на дух і тіло індивідуумів і народів”.

Виразні вияви географічного детермінізму характерні для праць відомих російських істориків – Сергія Соловйова (1820-1879), Василя Ключевського (1841-1911), Льва Мечнікова (1838-1888).

У наш час ця теорія виявляється переважно у завуальованій формі. На Заході нові течії отримали назву **енвайронменталізм** (від англ. environment – середовище) та **посібілізм** (possibility – можливість). Вони виходять із того, що природне середовище лише визначає передумови розвитку людського суспільства.

Існують й інші крайнощі в оцінці ролі навколишнього середовища в бутті суспільства, які називають *географічним нігілізмом*. Вони виявляються у недооцінці його й відмові від дослідження взаємодії природних і суспільних явищ. Географічний нігілізм найбільше виявився у радянській географії, яка виходила з постулату “Ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї – наше завдання”. Про це свідчить утопічний проект радянських часів 70-80 рр. - зміна гирла сибірських рік і спрямування їх у вододефіцитні райони Середньої Азії.

Теорія регіонального розвитку (регіоналізму). Знайшла відображення у працях російських вчених Інокентія Герасимова (1905 – 1985), Ю. Саушкіна, Вадима Покшишевського (1928 – 1997), Сергія Лаврова (1928 – 2000) та ін.

І. Герасимов виходив з того, що регіоналізм є основою географічної науки, сприяючи збереженню її цілісності. Ю. Саушкін вважав, що саме регіоналізм (вчення про райони: їх формування, розвиток, перспективи, практичне значення) є ядром усіх географічних наук і великою мірою визначає межі їх системи загалом.

Теорія економічного районування. Економічне районування – процес виявлення об’єктивно існуючих економічних районів.

Економічний район – територіально цілісна частина господарства країни, що характеризується спеціалізацією як основною господарською функцією та комплексністю (взаємопов’язаністю і збалансованістю найважливіших підрозділів і елементів господарства).

Значний внесок у становлення та розвиток теорії районування зробили російські вчені Константин Арсен’єв (1789 – 1865), Петро Семенов-Тян - Шанський (1827 – 1914), Іван Александров (1875-1936), Микола Колосовський (1891 – 1954), М. Барановський.

Фундаментальними положеннями теорії районування є:

- визначення об’єктивного існування економічних районів;
- наявність економічної цілісності території як важливої ознаки району;
- визначення району як системи регіонів нижчого ієрархічного рангу;
- урахування комплексності району (тобто всебічного розвитку всіх галузей господарства з орієнтацією на раціональне використання місцевих ресурсів), і, головне, господарської спеціалізації, що визначає функції району в межах господарства країн.

Одним із домінуючих в економічному районуванні є проблемний підхід, що полягає у виділенні специфічної для району головної господарської проблеми, яка пов’язує в єдиний вузол всі фактори і явища, властиві району. Ядрами економічного районів є районоутворювальні центри і територіально-виробничі комплекси (ТВК) – об’єднання підприємств, які зумовлюють економічний ефект за рахунок раціонального використання місцевих природних і соціально-економічних умов і ресурсів.

Основні концепції та гіпотези

Теоретичні основи регіональної і соціальної географії світу формувалися у процесі зародження та визрівання різноманітних концепцій, закорінених головними ідеями у наукові пласти географії, економіки, соціології, інших галузей знань.

Концепція проблемного країнознавства. Розроблена в 60—70-ті роки ХХ ст. в Інституті географії АН СРСР (Москва). Один із її засновників Я.

Машбиць на основі теоретичних положень М. Баранського запропонував проблемний підхід в економіко-географічному країнознавстві зарубіжного світу, об'єднавши всю проблематику в три групи:

1) проблеми, що мають важливе значення при вивченні всіх країн та регіонів;

2) проблеми, важливі для країн певного типу і рівня розвитку;

3) проблеми, специфічні для певної країни (регіону).

Від інших концепцій її відрізняли відхід від покомпонентних характеристик за чітко заданою схемою, аналіз ключових для будь-якої території проблем (особливостей забезпеченості природними ресурсами; спеціалізації господарства і його територіальної структури; етнокультурних та етносоціальних проблем; стану довкілля; перспектив розвитку території). З метою вдосконалення цієї концепції було посилено зв'язки «природа — суспільство», «природа — населення», «економіка — розселення» тощо.

Згодом Я. Машбиць розробив нову схему комплексної характеристики країн, яка охоплює 11 тематичних блоків, що об'єднують підходи традиційного і проблемного країнознавства: 1) своєрідність території; 2) територія і географічне положення; 3) історико-географічні етапи; 4) природа і природокористування; 5) населення і культура; 6) господарство; 7) розселення; 8) суспільство; 9) райони; 10) стан довкілля; 11) перспективи.

Головні особливості комплексної характеристики країн:

— взаємозалежний розгляд природних, соціально-економічних і етнокультурних територіальних систем та їх проблем;

— зосередження уваги на людині, формах і географічних типах її діяльності, культури;

— історико-географічний підхід до аналізу заселення та освоєння території;

— виявлення внутрішніх географічних розбіжностей районів та їх провідних центрів;

— приділення уваги природним і соціально-економічним процесам тощо.

Концепція «полюсів зростання». Виникла на Заході, отримавши там найбільше поширення. Загалом є концепцією регіональної економіки. Сформульована французьким економістом Франсуа Перру (1903—1987).

Згідно з цією концепцією розвиток виробництва в різних галузях господарства відбувається нерівномірно. Завжди можна виділити динамічні галузі, які переважно стимулюють зростання економіки, є «полюсами розвитку». Внаслідок концентрування такі галузі мають тенденцію зосереджуватися у певній точці — «полюсі зростання». Здебільшого таким полюсом є місто, іноді район, який внаслідок концентрування має сприятливий господарський вплив на оточення.

Концепція «полюсів зростання» у різних варіантах була покладена в основу численних планів і програм регіональної політики країн, як розвинутих, так і тих, що розвиваються.

Концепція глобальних (світових) міст. Належить до найновіших концепцій. Висунута Дж. Фрідманом, який для виділення глобальних міст

використовував такі критерії: 1) чисельність населення; 2) роль міста як великого фінансового центру; 3) ступінь концентрації штаб-квартир ТНК; 4) важливість міжнародних функцій і наявність міжнародних організацій; 5) швидке зростання сфери ділових послуг; 6) концентрування обробної промисловості; 7) роль великого транспортного вузла.

Донедавна ця концепція застосовувалася тільки щодо країн з ринковою економікою, а як приклади глобальних міст розглядали Нью-Йорк, Токіо, Лондон, Париж і деякі інші крупні міста.

4. Зв'язок країнознавства з іншими науками.

Дисципліна, що забезпечує	Розділ	Дисципліна, яку забезпечують
Політична економія	„Інтернаціоналізація господарського життя і світовий ринок”, „Глобалізація світогосподарських зв'язків та загальноцивілізаційні проблеми людства”	Всесвітня історія
Мікроекономіка	”Економічна ефективність та добробут”, „Держава в мікроекономічній теорії: зовнішні ефекти та суспільні блага”	Економіка підприємств
Макроекономіка	„Макроекономічні показники в системі національних рахунків”, „Макроекономічна політика у відкритій економіці”, „Довгострокове економічне зростання та економічний розвиток”	Міжнародні економічні відносини
Основи екології	„Розвиток продуктивних сил та антропогенний вплив на навколишнє середовище”, „Наукові засади раціонального природокористування й охорони навколишнього середовища”, „Науково-технічний прогрес і економіка природокористування”, „Регіональні економічні проблеми України”	Концепції сучасного природокористування
Економічна історія	“Економіка незалежної України”, “Господарський розвиток України в 50-60 рр.20-го ст.”	Міжнародна економіка

Лекція 2. Політична карта світу. Класифікація країн світу за основними країнознавчими параметрами.

1. Склад та параметри території країни.
2. Державні кордони та їх характеристика.
3. Класифікація країн світу.
4. Політична карта світу. Основні періоди формування.

1. Склад та параметри території країни.

У географічній науці часто вживаними є два близькі за значенням терміни — «географічний простір» і «територія». Проте вони не ідентичні: територія є частиною географічного простору, його підсистемою.

Географічний простір — складний земний простір, що розвивається в часі та охоплює всі сфери географічної оболонки Землі (літосферу, гідросферу, атмосферу, біосферу) і соціосферу.

Перші уявлення про концепцію географічного простору виникли завдяки працям К. Ріттера в ХІХ ст. й А. Гетнера в ХХ ст.

Поняття «**територія**» міжнародне право трактує як різні простори земної кулі з їх сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряним простором, а також космічний простір та космічні тіла, які в ньому знаходяться.

Країна — територія з визначеними кордонами, заселена певним народом, яка в політико-географічному аспекті може мати державний суверенітет або бути залежною.

Якщо країна є суверенною територією, то вона набуває політичного змісту держави.

Держава — суверенне політичне утворення, яке здійснює свої повноваження на певній території через діяльність особливої системи органів і організацій — механізму держави.

Сучасна політична карта світу охоплює понад 250 країн і територій. Із них суверенними державами є до 80 % країн. За ХХ ст. кількість суверенних держав значно збільшилась. Так, у 1900 р. на політичній карті світу їх було 55, у 1947 р. — 76, у 1980 р. — 160, а в 2007 р. — 191 держава.

Як бачимо, з кожним роком кількість суверенних держав збільшується, що зумовлює зростання демократизації світового співтовариства.

Територія держави — частина земної кулі з природними, а також створеними в результаті людської діяльності властивостями і ресурсами, що перебувають під суверенітетом певної країни.

У межах державної території держава є вищою стосовно всіх осіб та організацій владою, яка забезпечується системою державних органів (законодавчих, виконавчих і судових). Отже, державна територія — це простір здійснення державної влади.

Найважливішою та загальноприйнятою нормою міжнародного права, на якій базується мирне співіснування, є *принцип недоторканності й цілісності державної території*, багаторазово закріплений у міжнародних договорах.

До складу державної території входять:

- суходіл із його надрами;
- акваторія: а) внутрішні (національні) води; б) територіальні води;
- повітряний простір над суходолом та водами.

Юридично до державної Території за міжнародними угодами також прирівнюють:

- морські судна, які належать державі й офіційно перебувають на певний момент за її межами;
- літаки;
- морські підводні кабелі;

— засоби зв'язку;

— території дипломатичних представництв держави за кордоном.

У політико-географічних дослідженнях застосовуються **класифікації форм державної території**:

1) стосовно моря:

• країни, що мають вихід до Світового океану та його частин:

— приморські (США, Аргентина, Росія та ін.);

— півострівні (Іспанія, Італія, Південна Корея та ін.);

— островні (Ірландія, Куба, Мальта та ін.);

— країни-архіпелаги (Японія, Індонезія, Філіппіни та ін.);

• країни, які не мають виходу до моря (їх 37): Австрія, Андорра, Афганістан, Болівія, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Бутан, Вірменія, Ефіопія, Замбія, Зімбабве, Казахстан, Киргизстан, Лаос, Лесото, Ліхтенштейн, Люксембург, Македонія, Малаві, Малі, Молдова, Монголія, Непал, Нігер, Парагвай, Руанда, Свазіленд, Словаччина, Туркменістан, Уганда, Угорщина, Узбекистан, Центральноафриканська Республіка (ЦАР), Чад, Чехія, Швейцарія.

2) за геометричною формою території:

— компактні країни (Франція, Польща та ін.);

— країни видовженої форми (Чілі, Норвегія та ін.).

У світі існує кілька країн, розташованих на суші, які з усіх боків оточені територією іншої держави. Такі країни називають анклавом.

Анклав (лат. — *замикати на ключ*) — державне утворення, оточене з усіх боків територією іншої держави. Анклавами є Сан-Марино, оточене територією Італії; Ватикан, розташований всередині столиці Італії Рима; Лесото — оточене територією Республіки Південна Африка.

Анклави, що мають частково морське узбережжя, називають *напіванклавами*. Наприклад, Бруней оточений територією сусідньої Малайзії і має вихід до Південнокитайського моря, Гамбія оточена територією Сенегалу і має вихід до Атлантичного океану.

2. Державні кордони та їх характеристика.

Політичну карту світу часто порівнюють зі строкатою мозаїкою, складеною з територій держав та країн, розділених між собою політичними кордонами.

Державний кордон — позначена на поверхні землі (суходолу або водного простору) або уявна, але позначена на карті лінія та уявна вертикальна поверхня, яка проходить через неї у повітряному просторі та у надрах землі, що визначає межу території держави і відокремлює від інших держав і відкритих морів.

З огляду на різноманітні особливості їх встановлення та функціонування виділяють кілька видів кордонів:

1. Офіційні державні кордони. Це кордони між державами, залежними територіями, колоніальними володіннями окремих держав на суші. Вони визначають межі державної території, і в цьому їх основне призначення.

Існують два типи встановлення державного кордону — делімітація й демаркація.

Делімітація (лат.— відокремлення та межа) — визначення за угодою між урядами суміжних держав загального напрямку проходження державного кордону і нанесення його на географічну карту.

Делімітація кордонів здійснюється за участю експертів з багатьох напрямів діяльності, які враховують політичні, історичні, фізико-географічні, етнічні та інші аспекти їх проведення.

Демаркація (розмежування) — проведення лінії державного кордону на місцевості й позначення його відповідними прикордонними знаками.

Кордони територіальних вод. Їх встановлюють за зовнішньою лінією територіальних вод, що прилягають до території держави в межах 12 морських миль (1 морська миля = 1852 м) від узбережжя. Проте деякі країни в односторонньому порядку оголосили своїми територіальними водами ширші смуги: Бразилія, Перу, Сьєрра-Леоне, Уругвай, Еквадор (200 миль) та ін. Кордони територіальних вод встановлені Конвенцією ООН з морського права в 1982 р.

Сухопутні та морські державні кордони склалися історично. За нормами міжнародного права вони є непорушними. В 1975 р. у Гельсінкі на Нараді з безпеки та співробітництва в Європі було прийнято положення про визнання кордонів між державами та країнами, які склалися після Другої світової війни.

2. Формально недержавні кордони. До них належать:

— кордони за міжнародними угодами (наприклад, встановлені між етнічними територіями у колишній Югославії);

— тимчасові договірні кордони (встановлюються між зонами впливу різних угруповань під час військово-політичних конфліктів);

— демаркаційні (розділові) кордони — розділяють Саудівську Аравію та Ірак (нейтральна зона);

— кордони економічних зон на морі.

Економічна зона на морі (морська економічна зона) — район поза межами територіальних вод завширшки 200 морських миль, у якому приморська держава має суверенні права на розвідування й розробку живих і мінеральних ресурсів моря.

Ініціаторами створення таких кордонів стали країни Латинської Америки у 60-х роках ХХ ст. На морські економічні зони припадає 40 % площі Світового океану, в тому числі райони, які дають 96 % вилову риби.

Кордони поділяють також за їх конфігурацією — морфологічними ознаками. За такою класифікацією виділяють кордони:

— **геометричні** («проведені по лінійці», тобто переважно за паралелями та меридіанами). Такі кордони проводили переважно у рідконаселених, малоосвоєних місцевостях на час делімітації. Це кордони між Алжиром і Малі, Малі та Мавританією, США і Канадою, штатами Австралії та США;

— **звивисті.**

У політико-географічній теорії кордони класифікують за природними особливостями, залежно від того, по яких природних об'єктах вони проведені:

— **орографічні (гірські);**

— **рівнинні;**

— річкові;
— озерні (між США і Канадою);
— морські;
— кордони між секторами Арктики та ін. Залежно від походження, історії та тривалості існування державні кордони бувають: ,
— *антецедентні* (попередні) — кордони, проведені до освоєння і масового заселення території, наприклад у США і Канаді;
— *накладені* — кордони, які немовби «розрізують» уже сформовані етнічні, культурні й соціальні спільноти, наприклад у колоніальному суспільстві;
— *субсеквентні* (підлеглість і слідування) — кордони, які виникли після формування певних соціально-культурних і економічних спільнот, але не ігнорують їх, а певною мірою враховують межі між ними;
— *реліктові* (залишені) — кордони, успадковані від минулих історичних періодів. Особливо поширені в політико-адміністративному поділі, але чимало їх й серед державних кордонів. Так, державні кордони між більшістю країн Латинської Америки є колишніми кордонами між іспанськими і португальськими колоніями та їх провінціями.

Функції кордонів. Одна з найважливіших і найскладніших характеристик державних кордонів виявляється в їх функціях. Державний кордон виконує дві основні функції: розділювальну і з'єднувальну (контактну).

Розділювальна функція. Виявляється в обмеженні умов виникнення потоків людей, товарів, капіталовкладень, інформації між країнами, а також в обмеженні умов їх пересування. У першому випадку ця функція полягає у блокуванні та фільтрації потоків. Для обмеження або припинення пересування людей, наприклад, вводять заборони або важкоздоланні формальності, встановлюють високі державні збори на візи, створюють перешкоди для маятникових міграцій через кордон. Заходами, які регулюють перевезення товарів через кордони, є диференціація митних зборів на різні групи товарів, товари різних країн.

З'єднувальна (контактна) функція. Пов'язана з об'єктивними процесами інтернаціоналізації господарського життя, різносторонніми зв'язками між державами. Посилення контактної функції кордонів — поки лише тенденція, яка виявляється переважно в Європі та Північній Америці. Частка цих регіонів у загальній протяжності кордонів невелика (8 % загальної їх довжини у світі). В інших регіонах більш помітною є дія першої функції.

Усередині державної території виділяють межі адміністративно-територіальних одиниць (штатів, областей, кантонів, земель та ін.) і економічних районів.

Усі види кордонів створюють геополітичний простір та виокремлюють різні політико-територіальні утворення, які у своїй сукупності формують політичну карту світу.

4. Класифікація країн світу.

У світі існують різноманітні політико-територіальні утворення, які склалися історично і відображають особливості історико-географічного розвитку суспільства загалом та в конкретних регіонах і на територіях земної кулі.

Політико-територіальне утворення — одиниця політико-географічного простору з певними об'єктивно існуючими та взаємопов'язаними елементами політичної сфери (політичними та адміністративними кордонами, центрами управління, органами влади та ін.), які функціонують у межах визначеної території.

На політичній карті світу існує чотири типи політико-територіальних утворень: держави, залежні території, спірні території, території Антарктики.

Держави. Головною ознакою держави є наявність суверенітету.

Державний суверенітет — незалежність держави, що полягає в її праві на власний розсуд вирішувати свої внутрішні й зовнішні справи без втручання в них будь-якої іншої держави.

Суверенітет — це повнота законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території. Він завжди є повним і винятковим. Поняття «суверенітет держави» покладено в основу загальноновизнаних принципів міжнародного права: принцип суверенної рівності держав; принцип взаємної поваги державного суверенітету; принцип недоторканності державних кордонів; принцип невтручання держав у внутрішні справи інших держав та ін.

Головні ознаки держави:

— наявність особливої системи органів і установ, які разом утворюють механізм держави;

— наявність права, тобто обов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою;

— наявність визначеної території, в межах якої діє державна влада.

Залежні території. Їх часто називають колоніями.

Колонія — (лат.— заселяю, живу) — країна або територія, що перебуває під владою іноземної держави (метрополії), не має політичної, економічної самостійності; управління нею здійснюється на підставі спеціального режиму.

Перші колоніальні імперії — Іспанська і Португальська — утворилися з настанням періоду Великих географічних відкриттів. Криза колоніальної системи розпочалася після Першої світової війни й особливо посилилася після Другої світової війни. На початку ХХ ст. площа колоній у світі становила приблизно 57,9 млн. км², наприкінці сторіччя — майже 135,4 тис. км² із населенням до 12 млн. осіб.

Найбільша кількість володінь належала таким країнам:

Франція:

1. Острів Амстердам (Індійський океан)
2. Острів Гваделупа — «заморський департамент» (Карибське море)
3. Острови Глор'єз (Індійський океан)
4. Острів Європа (Індійський океан)
5. Острів Кергелен (Індійський океан)

6. Острів Кліпертбн (Тихий океан)
7. Острови Крозе (Індійський океан)
8. Острови Маоре (Майотта) — «особливе територіальне утворення» (Індійський океан)
9. Острів Мартініка — «заморський департамент» (Карибське море)
10. Нова Каледонія (Тихий океан)
11. Реюньйон — «заморський департамент» (Індійський океан)
12. Острів Сен-Мартен (володіє ним разом із Нідерландами)
13. Острів Сен-Поль (Індійський океан)
14. Острови Сен-П'єр і Мікелон (Атлантичний океан)
15. Острів Тромлен (Індійський океан)
16. Острови Уолліс і Футуна (Тихий океан)
17. Французька Гвіана — «заморський департамент» (Південна Америка)
18. Французька Полінезія: острови Товариства, Туа-моту, Маркізькі, Тубуаї, Бас та ін. (Океанія)

Велика Британія:

1. Архіпелаг Чагос (Індійський океан)
2. Бермудські Острови (Атлантичний океан)
3. Віргінські Острови (Карибське море)
4. Гібралтар (спірна територія з Іспанією)
5. Кайманові Острови (Карибське море)
6. Острів Ангілья (Карибське море)
7. Острів Вознесіння (Атлантичний океан)
8. Острів Гоф (Атлантичний океан)
9. Острів Монтсеррат (Карибське море)
10. Острів Піткерн (Океанія)
11. Острів Святої Єлени (Атлантичний океан)
12. Острови Теркс і Кайкос (Карибське море)
13. Острови Трістан-да-Кунья (Атлантичний океан)
14. Фолклендські (Мальвінські) Острови (спірна територія Великої Британії й Аргентини)

США:

1. Атол Уейк (центральна частина Тихого океану)
2. Віргінські Острови (Карибське море)
3. Військові бази на островах Джонстон і Сенд, незаселені острови Пальміра, Джарвіс, Кінгмен-Риф, Хоу-ленд і Бейкер (Океанія)
4. Східне Самоа (Океанія)
5. Маріанські Острови — підопічна територія США (Тихий океан)
6. Острів Гуам (у групі Маріанських островів)
7. Острів Мідуей (Тихий океан)
8. Острів Мона (Тихий океан)
9. Пуерто-Ріко (з 1952 р. має статус держави, «вільно приєднаної» до США, з правами самоврядування)

Австралія:

;

1. Кокосові (Кілінг) Острови — «вільна асоціація» з Австралією (Океанія)
2. Острів Норфолк (Океанія)
3. Острів Різдва (Індійський океан) *Нідерланди*:
  1. Антильські (Нідерландські) Острови (Карібське море)
  2. Острів Аруба (Карібське море)

Форма колоніальної залежності буває різною. Відповідно залежні території можуть мати такий статус:

Заморські території. Формально мають ті самі органи влади, що й одиниці адміністративного поділу метрополії:

— у Франції — це заморські департаменти (Французька Гвіана, Гваделупа, Мартініка, Реюньйон) та заморські території метрополії (Французька Полінезія, Нова Каледонія і Уолліс та Футуна, Французькі Південні та Антарктичні землі);

— у Нідерландах — Антильські (Нідерландські) Острови, які мають статус «автономної частини Королівства Нідерландів» та о. Аруба зі статусом адміністративної території Королівства Нідерландів з внутрішнім самоврядуванням;

— у США — Пуерто-Ріко зі статусом «вільно приєднаної» до США держави;

— у Данії — Гренландія та Фарерські Острови зі статусом самоврядної частини Данії.

Протекторати (захисник, покровитель). Це форма колоніальної залежності, що встановлюється нерівноправним договором, за яким держава-протектор здійснює зовнішні відносини і вирішує інші найважливіші питання політики протекторату. Формально в Європі протекторатами є: Монако (протектор — Франція), Сан-Марино (протектор — Італія), Ліхтенштейн (протектор — Швейцарія). В минулому протекторатами Великої Британії з 1892 до 1971 року були князівства так званого Договірного Оману (нині ОАЕ), з 1916 по 1971 рік — Катар.

Підопічні території. Це залежні території, які керуються створеною після Другої світової війни системою міжнародної опіки за дорученням і від імені ООН. До одержання цими територіями незалежності, наприклад, Каролінські, Маршаллові Острови були під опікою США, частина Каролінських Островів — острови Палау — під опікою ООН. На даний час Маріанські Острови перебувають під опікою США.

Домініон (володіння, влада). Це самоврядні частини у складі Британської імперії, які визнали главою англійського короля (королеву): Канада з 1867 р., Австралія з 1901 р., Нова Зеландія з 1907 р., Південноафриканський Союз з 1910 р. Після утворення Британської Співдружності термін «домініон» вилучено з ужитку.

У минулому були поширені такі форми залежності:

васалітет (слуга), за якого сильніша країна давала державі-васалу деяку формальну самостійність, використовувала її правлячий клас як опору свого панування;

мандатні (підмандатні) території — загальна назва колишніх колоній Німеччини і деяких володінь Османської імперії, переданих після Першої світової війни Лігою націй під керування країнам-переможцям на основі мандата;

кондомініум (володіння) — співволодіння, спільне здійснення верховної влади над однією територією двома або кількома державами (наприклад, із 1899 по 1956 рік англо-єгипетським співволодінням був Судан).

Спільні території. Це території, на які претендують дві або більше держав. У світі існує до 300 пунктів і територій, які є предметами суперечок, а в 100 з них наявна гостра конфліктна ситуація. Головними причинами таких ситуацій є: несправедливі договори про кордони або незадоволеність ними країн; нав'язані силою кордони (наприклад, колонізаторами); поділ території, на якій мешкає один народ або етнічна група; складність встановлення кордонів по природних об'єктах (наприклад, в Африці, Південно-Західній Азії).

Основні спільні території об'єднують у такі **групи**:

1) території, які ООН визнає «де-юре» і вимагає надання їм незалежності:

— Палестина (окупована Ізраїлем);

— Західна Сахара (окупована Марокко);

2) території, які існують «де-факто», але не визнаються ООН:

— Тайвань (Китай вважає цю країну невід'ємною своєю частиною і вимагає возз'єднання);

— о. Майотта (Маоре) (залежить від Франції і знаходиться в архіпелазі Коморських островів, ООН визнає право Федеральної Ісламської Республіки Коморські Острови на цей острів);

— міста Сеута і Мелілья (володіння Іспанії на півночі Марокко, які ця країна вимагає повернути до складу своєї державної території);

3) фактично спільні території:

— Фолклендські (Мальвінські) Острови — предмет суперечки між Великою Британією й Аргентиною, що у 1982 р. спричинила військовий конфлікт, перемогу в якому одержала Велика Британія, але Аргентина й досі не визнає існуючого статусу островів і вимагає їх возз'єднання зі своєю державною територією;

— штат Джамму і Кашмір — спірна територія між Індією та Пакистаном, яка вже понад півстоліття є «гарячою точкою» Азії;

— територія площею 508 км² на лівому (іранському) березі р. Шатт-ель-Араб, в гирлі якої Ірак побудував нафтоекспортний порт Фао, спричинила восьмирічну ірано-іракську війну за володіння цією зоною;

— прикордонні спільні території в басейні Амазонки між Еквадором і Перу. В 1941—1942 рр. внаслідок війни з Еквадором Перу закріпила за собою більшу частину цих територій.

Наявність спільних територій на планеті часто зумовлює виникнення осередків міжнародної напруженості, так званих «гарячих точок». Причинами їх появи також можуть бути соціально-політичні протиріччя, що мають національно-релігійне забарвлення (Ліван, Кіпр, Північна Ірландія—Ольстер, Туреччина, Іспанія, Росія та ін.), боротьба внутріконтинентальних країн за вихід до моря тощо. Багато міждержавних суперечок пов'язано з кордонами колишніх колоніальних країн. Наприклад, в Африці територіальні суперечки стосуються 20 % площі континенту, не демарковано майже 40 % протяжності державних кордонів. Багато державних кордонів африканських країн не збігаються з етнічними межами, що породжує конфлікти (Сомалі, Західна Сахара, Уганда, Кенія та ін.) Країни Латинської Америки пред'являють одна одній до 10 територіальних претензій.

Антарктида і території на південь від 60° пд. ш. Існуючим договором про Антарктику від 01.12.1959 р. оголошено Антарктиду й Антарктику

територіями, які не належать жодній державі й можуть використовуватися тільки в цілях миру і науки.

Сучасне розмаїття політико-територіальних утворень у світі є наслідком багатовікового періоду розвитку людства, створених ним політичних та владних інституцій і відображає сучасну організацію світового політико-географічного простору.

5. Основні періоди та етапи формування політичної карти світу.

Об'єктами політичної карти світу є держави та їх кордони, столиці та найбільші міста, адміністративно-територіальний устрій територій. Але в науковому розумінні термін «політична карта світу» містить у собі значно об'ємніший зміст, охоплюючи і процес еволюції форм державної влади та устрою країн, взаємовідносини між ними, що зумовлює створення різноманітних об'єднань і союзів або виникнення гострих протиріч, які спричиняють територіальні конфлікти, тощо.

Політична карта світу — географічна карта, яка дає територіально-політичну характеристику світу, материків або великих географічних регіонів.

У більш широкому значенні політична карта світу — це предмет, що досліджується політичною географією як складовою економічної та соціальної географії. Політична географія вивчає політико-географічне положення держав та їх кордони, державний лад й адміністративно-територіальний устрій, політичну структуру суспільства. До сфери її інтересів належать також деякі проблеми міжнародних відносин, передусім ті, що пов'язані з розміщенням політичних сил на світовій арені.

Головним об'єктом вивчення політичної географії є країни і держави.

Сучасна політична карта світу має вигляд різнобарвної мозаїки. Це близько 230 країн, які щільно притиснулися по лініях кордонів і зайняли територію всіх материків (крім Антарктиди). Формування сучасної політичної карти і сучасного світового господарства — дуже тривалий історичний процес, упродовж якого людство пододало шлях від «первісного стада» до епохи ЕОМ та атомної енергії.

Перші держави виникли 4—6 тис. років тому, найдавнішими були міста-держави в Месопотамії та Єгипті. Потім починають формуватися наймогутніші держави давнини: Давній Єгипет, Давній Китай, Давня Греція, Давній Рим, давньоіндійські держави.

У середні віки найбільшими державами були Візантія, Київська Русь, Священна Римська імперія, Іспанія, Португалія, Англія. У цей період посилювалися політичні, культурні й економічні зв'язки як усередині країн, так і між Державами.

У новий період збільшується кількість держав, а їхні функції стають більш різноманітними. Протягом XVI—XVII ст. значні масиви суходолу були поділені між наймогутнішими європейськими державами. Іспанія захопила величезні райони в Америці, а Португалія встановила контроль над багатьма областями Південної та Південно-Східної Азії, Період іспано-португальської

могутності зазнав зародження, розквіту й занепаду. Потім їх заступили Голландія, Англія та Франція.

У подальшому переділ території відбувався ще неодноразово, ідо початку ХХ ст. колоніальний поділ світу завершився. Найбільшими метрополіями стали Англія, Франція, Німеччина й Бельгія. Світ виявився поділений між кількома державами, що призвело до його насильницького переділу протягом ХХ ст. Унаслідок цього можна спостерігати надзвичайну нестійкість політичної карти світу в цей період.

Перший етап великих змін політичної карти світу у ХХ ст. пов'язаний із наслідками Першої світової війни й Жовтневої революції в Росії. Він характеризується розпадом Австро-Угорщини, Османської та Російської імперій, появою на карті Австрії, Угорщини, Чехословаччини, Фінляндії, Югославії, СРСР, утратою Німеччиною колоніальних володінь.

На другому етапі зміни відбулися після Другої світової війни: Німеччина втратила частину території та виявилася поділеною на дві держави — ФРН і НДР; Японія передала країнам-переможцям Мікронезію, Малайзію, Сінгапур, Маньчжурію, Курильські острови тощо; на карті з'явилися нові держави — Філіппіни, КНДР, Республіка Корея; була утворена світова соціалістична система.

Третій етап змін політичної карти світу проходив у 60-70-х рр. ХХ ст. Він пов'язаний зі здобуттям великою групою країн незалежності. Закінчилося цілковите панування низки європейських країн в Африці, Азії, Латинській Америці. На карті з'являється близько ста нових держав, серед яких Нігерія, Алжир, Конго, Кенія тощо.

Четвертий етап припав на кінець 80-х — початок 90-х рр. ХХ ст. Він характеризується як кількісними, так і якісними змінами. Так, відбулися докорінні перетворення в системі управління й економіки країн, що склали світову соціалістичну систему. Це призвело до розпаду світової соціалістичної системи, а також таких держав, як СРСР, СФРЮ та Чехословаччина. При цьому відродилися раніше існуючі країни (наприклад, Росія, Литва, Латвія, Естонія) і з'явилися нові, серед яких Білорусь, Молдова й Казахстан.

6. Форми правління країн світу.

До початку ХХ ст. багато країн світу були абсолютними монархіями. Ця форма правління передбачає зосередження всієї повноти влади в руках однієї людини — імператора, царя, короля, еміра. На сьогодні абсолютна монархія збереглася лише в кількох, в основному азіатських країнах (Бахрейн, Катар, Оман тощо). У деяких державах, наприклад у Великій Британії, вона трансформувалася в іншу форму правління — конституційну монархію, характерну також для таких європейських держав, як Іспанія, Бельгія, Данія. Сама назва — конституційна монархія — свідчить про те, що влада монарха в державі обмежена основним законом — конституцією. Конституційна монархія — «модернізований» відповідно до сучасних вимог варіант монархії. Не дивно, що вона не має істотних відмінностей від республіки.

Республіка — найпоширеніша в сучасному світі форма правління, що передбачає виборність вищих органів влади громадянами країни або їхніми повноважними представниками. У цих умовах влада стає підзвітною громадянам країни й залежить від них. На сьогодні налічується понад 140 республік, найбільше їх у Латинській Америці й Африці. Зрозуміло, що серед них є значні відмінності. Наприклад, залежно від того, хто має найбільші повноваження — президент чи парламент, — розрізняються президентські (США, Франція) і парламентські республіки (Австралія, Німеччина). Є держави, де президент і парламент розділяють повноваження, такі республіки називаються президентсько-парламентськими. До них належать Росія, Індія та ін.

7. Форми адміністративно-територіального устрою країн світу.

Історія, традиції, особливості природи, національний склад населення тих чи інших країн залишили свій відбиток і на особливостях їхнього адміністративно-територіального устрою. За цим принципом у сучасному світі виділяють два основні типи держав: унітарні й федеративні. У світі переважають унітарні держави. Здебільшого це **однаціональні** держави. Цілковито зрозуміло, що об'єднуючим фактором у будь-якій державі стають єдина мова та культура. До унітарних держав належать, Польща, Румунія, Франція, Японія, Угорщина, Словаччина тощо.

Більш складна структура у **федеративних держав**, що складаються з адміністративно-територіальних одиниць (штати, землі, провінції та ін.) і мають власну законодавчу й виконавчу владу. Федеративними державами є США, Росія, Індія, Бразилія, Німеччина, Нігерія, Об'єднані Арабські Емірати та ін.

Лекція № 3. Тема 1.2. Економічна та країнознавча характеристика Європи. Європейський Союз

План лекції

1. Економіко-географічна характеристика Європи. Склад Євросоюзу, органи керівництва та цілі.
2. Загальні відомості про регіон Західна Європа. Характеристика рекреаційного потенціалу Західної Європи.
3. Склад регіону Північна Європа. Природні ресурси регіону. Економічна характеристика. Рекреація і туризм.
4. Особливості економіко – рекреаційного розвитку регіону Південна Європа.
5. Загальна характеристика та перспективи розвитку регіону Східна (Центральна) Європа.
6. Специфіка економічного розвитку регіону Південно – Східна Європа.

- 1. Економіко-географічна характеристика Європи. Склад Євросоюзу, органи керівництва та цілі.**

Коротка довідка про Європу

Площа: 10, 8 млн. км²

Населення: 726,344 млн. осіб

Середня густина населення: 72 особи/км²

Кількість країн: 43

Найбільша за площею країна: Росія, 17075400 км²

Найменша за площею країна: Ватикан, 0,44 км²

Країна з найбільшим населенням: Росія, 144,664 млн. осіб

Найвища точка: г. Монблан, 4807 м

Найдовша річка: Волга, 3530 км

Найбільше озеро: Ладозьке, 18100 км²

Найбільший острів: Великобританія, 218400 км²

Європа займає західну частину материка Євразія і є одним із найобжитіших та економічно найрозвинутіших регіонів світу. В Європі нараховується 43 держави. На площі 10,8 млн. км² проживає 14% населення світу.

Європейська культура відіграла значну роль у розвитку світової цивілізації. Попри значні відмінності, населення Європи має єдиний своєрідний етнокультурний “код”, який визначає самосвідомість європейців. Величезний вплив на формування цього коду справила релігія. Головною конфесією Європи є християнство (у північних районах – протестанство, центральних і південних – католіцизм, східних – православ’я).

Аналіз європейського розвитку свідчить про тісний взаємозв’язок між процесами демократизації та економічного зростання: не може бути стабільної демократії в країнах з низьким рівнем економічного розвитку, і навпаки.

Європа була і залишається одним із провідних центрів світової економіки. Її сумарний ВВП становить майже 30% світового. Вона утримує лідерство у світовій торгівлі, за обсягами золотовалютних запасів та іноземних інвестицій.

Умовно сучасна Європа поділяється на 2 великих регіони:

Західний – країни з усталеною ринковою економікою, які розвиваються під впливом інтеграційних процесів;

Східний – постсоціалістичні країни, які перебувають на різних стадіях переходу до ринкової економіки і відчувають у своєму внутрішньому житті вплив дезінтеграційних процесів (розпад країн, національно-етнічні конфлікти тощо).

В економічно розвинутих країнах Європи постійно зменшується частка зайнятих у промисловості, становлячи в середньому 25% (у постсоціалістичних – 47%). У них значна питома вага зайнятих у сфері послуг (55%), де домінують галузі фінансової сфери, освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення. В другій групі країн переважають традиційні галузі з високою питоною вагою інфраструктури – транспорту і зв’язку.

Європейські країни мають сприятливіші умови для інтеграційних процесів, ніж інші регіони світу. Зумовлено це:

- вигідним геополітичним положенням;

- багатими природними ресурсами;
- подібними рисами історичного розвитку багатьох країн у минулому, особливо в 20ст.;
- відносною одноманітністю населення за етнічним і соціальним складом, що зумовлює “європейську ментальність” населення регіону;
- активною господарською взаємодією країн регіону, де внутрірегіональні зв’язки в історичному аспекті завжди переважали над міжрегіональними.

Останніми десятиріччями в Європі чітко виділився “регіон” країн Європейського Союзу, який став своєрідним катализатором загальноєвропейського інтеграційного процесу, а в перспективі – основою єдиного економічного простору.

Європейський Союз – ЄС (European Union – EU).

Веде свою історію з 1957 р., коли на базі Європейського об’єднання вугілля і сталі та Євроатому було створено Європейське Економічне співробітництво (ЄЕС). Договір був підписаний у Римі й набув чинності в 1958 р. Штаб-квартира заходиться у Брюсселі (Бельгія).

Співробітництво утворили 6 країн: ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Пізніше (1973 р.) у ЄЕС були прийняті Велика Британія, Данія, Ірландія, 1981 р. - Іспанія й Португалія, 1986 р.- Греція, 1995 р. - Швеція, Фінляндія, Австрія. Офіційні заяви про вступ до ЄС подали також Кіпр, Мальта, Туреччина, Марокко, країни Східної та Південно-Східної Європи.

Європейський Союз є одним з основних економічних центрів сучасної світової економіки і перевершує за сукупним ВВП і обсягом зовнішньої торгівлі США та Японію. Його частка у сукупному ВВП країн-учасниць Організації Економічної Співдружності та Розвитку (ОЕСР) – понад 38%, а у світовій торгівлі – 39%.

У лютому 1992 р. 12 країн ЄЕС уклали Маастрихський договір, який набув чинності 1 листопада 1993 р. За ним ЄЕС стало називатися Європейським Союзом. До 2008 р. Передбачено створення нового політико-територіального утворення “Сполучені Штати Європи”.

ЄС має високорозвинуту, унікальну інституційну систему, яку утворюють міждержавні та наднаціональні інститути. Функціонери органів першого типу діють як офіційні представники держав-учасниць (наприклад, Європейська Рада), члени органів другого типу також є представниками національних держав, але діють незалежно від своїх держав, не пов’язані жодними інструкціями зі своїми урядами. Їх головним завданням є реалізація цілей розвитку ЄС, незалежно від власних національних інтересів (наприклад, Комісія ЄС). Досить гнучким є розподіл компетенцій між інститутами ЄС та національними урядами.

Основними органами керівництва Європейським Союзом є:

1. Європейська Рада;
2. Рада Міністрів ЄС;
3. Європейська комісія;
4. Європейський парламент;

5. Європейський суд;
6. Палата аудиторів (Рахункова Палата);
7. Фонд регіонального розвитку;
8. Соціальний фонд;
9. Фонд орієнтації та гарантій в галузі сільського господарства;
10. Фонд сприяння економічному зближенню держав-учасниць (Фонд згуртування);
11. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ).

Формування Європейського Економічного Співтовариства передбачало запровадження єдиної аграрної та торгової політики, координацію інших важливих напрямів економічної політики держав-учасниць, спрямованих на поглиблення інтеграції. У грудні 1991 р. сесія Європейської Ради у голанському місті Маастрихт ухвалила підготовлений текст Договору про Європейський Союз (Маастрихський договір), який проголосив такі основні цілі ЄС:

1. Загальна зовнішня політика і політика безпеки;
2. Співробітництво у сфері правосуддя і внутрішніх справ;
3. Співробітництво в економічній і соціальній сферах (крім Великої Британії), а також в інших сферах.

Швидке економічне зростання та вплив на міжнародне життя не тільки перетворили ЄС на один з основних центрів сучасного світу, а й зумовили його привабливість і для інших членів світового співтовариства.

Величезне за своїми масштабами, надзвичайно складне, багатогалузеве господарство Європи розміщено дуже нерівномірно. В останні два-три сторіччя його “головою віссю” стала зона, що простягається від південного сходу Великої Британії через північ Франції, Бельгію, Нідерланди, захід ФРН, долинами Рейну і його притоками до Північної Італії. Водночас у Західній Європі є порівняно слабкорозвинуті райони (північ Британських островів і Скандинавії, південний захід Франції, Корсика, південь Італії й Іспанії, Португалія, Греція тощо). Економіко-географічна специфіка Європи чітко простежується за її регіонами, серед яких за найвищим рівнем розвитку виділяється Західна Європа.

2. Загальні відомості про регіон Західна Європа. Характеристика рекреаційного потенціалу Західної Європи.

Країни Західної Європи межують з чотирма іншими регіонами Європи: Північною, Південною, Східною та Південно-Східною Європою. Регіон охоплює 11 країн: Австрія, Бельгія, Велика Британія, Ірландія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, ФРН, Франція, Швейцарія. Економіко-географічне положення країн регіону характеризують:

1. Відносна компактність і межування між собою більшості країн. При цьому природні умови регіону не тільки не створюють перешкод для відносин між країнами, а, навпаки, сприяють їх розвитку. Гірські території давно освоєні й не становлять особистих труднощів для транспортних зв'язків (побудовані чисельні тунелі);

2. Приморське розташування більшості країн. Регіон омивається морями Атлантики (Балтійським, Північним, Ірландським, Середземним) та має безпосередній вихід у відкритий океан. Вихід до Атлантичного океану та його морів створює зручні передумови для торгівлі з усім світом;

3. Центральне положення щодо інших чотирьох регіонів Європи. Територією Західної Європи проходять зв'язки між Північною, Південною, Східною й Південно-Східною.

Всі країни входять до ООН і ЄС; ФРН, Велика Британія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург є членами НАТО.

Природні умови і ресурси. У Західній Європі широко представлені низовини, горбкуваті рівнини і молоді високі гори альпійської складчатості, які утворюють головний вододіл материка. Тут знаходяться невеликі за площею і висотою гори: Центральний Французький масив, Вогези, Шварцвальд, Рейнські Сланцеві гори, Північно-Шотландське нагір'я тощо. Альпи – найвищі гори Європи, довжина їх 1200 км, ширина – 260 км. Гори прорізані долинами, заселені й засвоєні людиною, через перевали прокладено залізниця й автомобільні дороги.

Клімат помірний, частково субтропічний середземноморський (Франція, Монако). Середні температури найхолоднішого місяця становлять -1...+3 С, найтеплішого +18...+20 С.

Надра Західної Європи в минулому мали високий потенціал *мінеральної сировини*, але внаслідок тривалого промислового освоєння вони значно вичерпані. На регіон припадає понад ¼ запасів кам'яного вугілля в Європі. Великі поклади залізної руди є у Франції, Люксембурзі, поліметали – у ФРН та Ірландії, олово у Великій Британії, боксити та уран у Франції. Дуже багаті запаси магnezиту і графіту у Австрії. Регіон багатий на *гідроресурси*. На Францію, Австрію та Швейцарію припадає понад 2/5 гідроресурсів країн Європи. Регіон бідний на *ліси*, які вкривають 22% його території. Значні площі лісів в Австрії (47% території країни). У більшості країн ліси переважно штучні, багато окультурених посадок дерев, які виконують природоохоронні, санітарно-гігієнічні та рекреаційні функції. *Агрокліматичні та земельні ресурси* сприятливі для ведення сільського господарства. Розорані практично всі придатні землі: від 10% у Швейцарії до 30% у Франції, ФРН і Великій Британії.

Природні *рекреаційні ресурси* дуже багаті й різноманітні: від Альп, найвищих гір Європи, до найнижчих у Європі Нідерландів, від субтропічного Середземномор'я Франції до прохолодної та вологої Ірландії. Регіон має велику рекреаційно-туристичну зону завдяки надзвичайній порізаності берегової смуги і наявності багатьох бухт, заток, внутрішніх морів, тисяч кілометрів морських пляжів, густої річкової мережі, мозаїчності ландшафтів. Найпривабливішими районами є Лазуровий берег у Франції, Альпи, Тюрингенський ліс у Німеччині тощо.

У країнах регіону багато заповідників, резерватів, національних парків, територій, що охороняється законом. Вони охоплюють великі площі. Наприклад, у Франції всю приморську атлантичну смугу завдовжки 2500 км проголошено заповідною, у Великій Британії – майже 5% її території тощо.

Розмаїття природних умов і ресурсів у різних районах регіону зумовило формування різноманітних видів господарської діяльності, а відповідно і певної спеціалізації.

Країни регіону мають високий рівень розвитку економіки, лише Ірландія помітно відстає від них. Структура господарства загалом однорідна. Частка промисловості у ВВП країн становить 2/5, питома вага сільського господарства разом з лісовим і рибним знизилася до 5%. Частка послуг щорічно зростає. Західна Європа не поступається США та Японії за технологічним рівнем базових галузей промисловості (металургії та металопереробки, машинобудування), а в хімічній промисловості є лідером (насамперед завдяки ФРН). Але вона ще відстає від цих країн у таких новітніх галузях, як мікроелектроніка, робототехніка, біотехнології, оптична електроніка тощо. Регіональний експорт високотехнологічної продукції розвивається переважно за рахунок Німеччини. Країни регіону загалом відстають від США та Японії і за показниками продуктивності праці, хоча в останні 10-15 років цей розрив вдалося скоротити на 3-5%. Західна Європа забезпечена, навіть у надлишку, висококваліфікованою робочою силою та грошовими капіталами. Є потужним фінансовим центром світу, де зосереджено 60 із 200 найбільших за активами банків.

Рекреація і туризм. Значні природно-рекреаційні ресурси, багато міст з історичними, архітектурними пам'ятками, художніми цінностями й іншими визначними пам'ятками приваблюють у Західну Європу щорічно 140 млн. туристів, які забезпечують країнам регіону понад 81 млрд. дол. Прибутку. Лідирують за кількістю туристів: Франція (1-ше місце у світі, 60 млн туристів), Велика Британія (5-те місце, 19,3 млн туристів).

Основними туристичними об'єктами в регіоні є: Альпи (рекреація, зимові види спорту в Швейцарії та Франції); морські курорти узбережжя Франції; зони відпочинку в Арденнах (Бельгія, Люксембург) і Піренеях (Франція), долинах Рейну, Мозеля; озера в Німеччині; численні джерела цілющих вод (Німеччина, Франція); культурні центри світового значення, в яких розташовані найвідоміші музеї (Британський, Національна галерея і Галерея Тейт у Великій Британії), картинні галереї (Будинок Рембрандта в Амстердамі), концертні зали (Шекспірівський і Ковент-Гарден в Англії); королівські палаци, замки, історичні пам'ятки; реліквії Реформації в Німеччині, бібліотеки й університети (Британська бібліотека, Оксфордський і Кембриджський університети у Великій Британії); ландшафтні парки.

У Німеччині протягом багатьох десятиліть проводять традиційні торгові ярмарки в Ганновері, Франкфурті-на-Майні, Лейпцізі.

У країнах Західної Європи до списку культурної спадщини ЮНЕСКО внесено 110 об'єктів: в Австрії – 8, у Бельгії – 8, у Великій Британії – 24, в Ірландії – 2, у Люксембурзі – 1, у Нідерландах – 7, у Німеччині – 27, у Франції – 28, у Швейцарії – 5.

Найвідоміші центри туризму: Лондон, Віндзор, Единбург, Кардіфф (Велика Британія); Відень, Зальцбург (Австрія); Амстердам, Гаага, Делфт, Лейден (Нідерланди); Потсдам, Берлін, Лейпціг, Кельн, Трір, Дрезден, Лорш,

Брюлі, Гослар (Німеччина); Париж, Ніцца, Канн, Тулуза, Лурд, Гренобль (Франція); Женева, Давос, Санкт-Моріц, Берн (Швейцарія).

Західна Європа є найпопулярнішим туристичним регіоном світу. Туристів приваблюють як різноманітна природа, так і наявність багатьох історико-культурних й історико-архітектурних об'єктів. Розвинута інфраструктура, значною мірою спільна історія об'єднують країни регіону в єдиний туристичний центр Європи.

3. Склад регіону Північна Європа. Природні ресурси регіону. Економічна характеристика. Рекреація і туризм.

До регіону Північна Європа належать 5 країн (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція), а також автономні території Данії – Фарерські Острови та острів Гренландія.

Північна Європа має вигідне економіко-географічне положення, яке визначається такими рисами:

- межування країн регіону із Західною та Східною Європою;
- вихід до морів Атлантичного океану: Балтійського, Північного, Норвезького та двох морів Північного Льодовитого океану – Гренландського та Баренцева;
- розташування на перетині важливих морських і авіаційних магістралей з Європи в Північну Америку;
- сухопутне сусідство з Росією, що дає перспективу тісних економічних контактів і величезний ринок збуту, а також морське сусідство з країнами Прибалтики, що впливає на їх політичну й економічну ситуацію;
- сусідство на південних кордонах із високорозвинутими країнами ЄС (три країни регіону входять до ЄС – Данія, Швеція, Фінляндія).

В історичному розвитку, географічному положенні, мові та культурі народів країн Північної Європи багато схожих рис. Всі країни є членами ООН.

Природні умови. Найхарактернішою особливістю географічного положення країн Північної Європи є їх розташування поблизу моря, яке значною мірою вплинуло і на природу, і на господарство регіону.

Геологічна будова країн представлена Балтійським кристалічним щитом і Скандинавськими горами. Довжина гір – 1700 км, ширина – 600 км, висота – до 2469. Західні схили круто обриваються до Норвезького моря. Площа сучасного зледеніння – майже 5000 км². В Ісландії одна з найактивніших вулканічних зон, в якій знаходиться 200 вулканів, у тому числі 26 діючих, лавові поля, гарячі джерела – гейзери.

Клімат західних районів регіону м'який морський, східних – більш континентальний. Середні температури літніх місяців від +11С в Ісландії до +17С в Данії, Швеції, Фінляндії. Середня температура січня – приблизно 0...-1С.

Скандинавські країни і Фінляндія густо помережані короткими повноводними і порожистими річками, на ріках і озерах багато водоспадів. На сході регіону - велика кількість озер льодовикового походження. У Фінляндії їх

нараховано до 60 тис. (10% площі країни), тому її називають “країною озер”. Майже третину становлять болота.

Біля берегів Норвегії, Швеції, Данії дуже багато островів. Завдяки проходженню теплої Північно-Атлантичної течії сусідні моря (за винятком Балтійського) не замерзають.

Природні ресурси. Паливних *корисних копалин* регіон не має. Виняток – шельф Північного моря біля узбережжя Норвегії, де у 60-70-х роках 20 століття відкрито родовища нафти й газу. Фінляндія має значні запаси торфу. Швеція належить до найзабезпеченіших власною урановою сировиною країн Європи.

Кристалічні породи Балтійського щита багаті на залізну руду (Швеція, Фінляндія).

Гірські ріки є джерелом гідроенергетичних ресурсів, якими найбільше забезпечені Норвегія і Швеція (перші місця в Європі). Головним джерелом енергії в Ісландії є виходи гарячих термальних вод.

Величезним багатством, яке називають “зеленим золотом”, є ліс. Тут зосереджено понад 70% хвойних лісів всієї Європи без країн СНД. Показник лісистості значно коливається в різних країнах: від 1% в Ісландії, 12 – в Данії, до 31 – у Норвегії, 68 – у Швеції і 77% у Фінляндії (максимальний показник у Європі).

Природно-рекреаційні ресурси дуже своєрідні, особливо в Ісландії – країні гейзерів і діючих вулканів, розташованій біля полярного кола. Великих територій майже не торкнулася діяльність людини. Унікальні за своєю своєрідністю Скандинавські гори, фіорди Норвегії, шхери Фінляндії, національні парки (їх налічується 31), заповідники, заказники.

Особливості природно-ресурсного потенціалу країн Північної Європи зумовили розвиток у них галузей міжнародної спеціалізації, зокрема пов'язаних із використанням морських (суднобудування, переробка риби), лісових (лісопереробка, целюлозно-паперова промисловість), мінеральних ресурсів (паливно-енергетичні, металургійні галузі).

Рекреація і туризм. Країни Північної Європи мають значні ресурси для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. Сприятливими умовами є: гірські ландшафти, фіорди, умови для зимових видів спорту, прибережні острови, озерні ландшафти Фінляндії, заполярне літо, культурна спадщина (пам'ятки епохи вікінгів), архітектурні споруди, культурні установи. Лахті (Фінляндія) – “столиця” лижного спорту.

Незважаючи на суворий клімат регіону, чисте повітря, незаймана природа, затишні мальовничі озера приваблюють туристів (передусім любителів рибної ловлі, відпочинку в сільській місцевості), кількість яких щороку зростає.

Загальні прибутки від туризму становлять 9,73 млрд дол., а загальна кількість туристів, які щорічно відвідують регіон, – до 4,5 млн осіб.

До списку рекреаційних світових об'єктів з регіону зараховано²⁴:

- у Данії (3) – Еллінг із рунічними камінням і церквою, церква 11 ст. В Роскіллі, замок Кронборг;

- у Норвегії (4) – дерев'яна церква в Урнесі (11ст.), Берген часів Ганзи, неолітичні наскельні зображення в Альті;
- у Фінляндії (5) – Стара Раума, фортеця в Суоменлінні (Свеаборг), старовинна церква Патаявесі, ділянки лісу і лісопилка у Верлі;
- у Швеції (12) – королівський палац Дротнігхольм, поселення вікінгів Бірка і Навгарден, наскельний живопис Танума, залізні заводи Енгельсберга, Вісб"ю – місто Ганзи, Лапландська зона, сільська церква біля Лулео, мідні копальні Фалуна.

Туристи, які приїжджають у регіон із пізнавальною метою, здебільшого відвідують одразу декілька північноєвропейських країн.

4. Особливості економіко – рекреаційного розвитку регіону Південна Європа.

До Південної Європи належать 8 країн (Андора, Ватикан, Греція, Іспанія, Італія, Мальта, Португалія, Сан-Марино) і 1 залежна територія – Гібралтар (володіння Великої Британії). Особливістю регіону є розташування тут найменшої за площею держави- міста Ватикан, територія якого становить 44 га, і найдавнішої республіки світу – Сан-Марино. Майже 10% площі регіону припадає на острови у Середземному морі й Атлантиці: Сицилія, Сардинія, Крит, Балеарські острови, Мальта, Азорські, Мадейра, Канарські острови тощо.

Середземноморська природа, вплив моря зумовили наявність у господарстві регіону, традиціях і культурі народів багатьох спільних рис. Південна Європа є одним з регіонів формування людського суспільства, надбання її народів справили величезний вплив на розвиток світової культури. Цілком справедливо її називають "колискою європейської цивілізації". Стосується це Греції та Італії, де сформувалися античні високорозвинуті держави: Древня Греція (2 тис. до н.е.), Давній Рим (середина 8 тис. до н.е.)

Важливою особливістю економіко-географічного положення країн Південної Європи, які розташовані на півостровах і островах Середземного моря, є те, що всі вони знаходяться на головних морських шляхах із Європи до Азії, Африки, Австралії, а Іспанія і Португалія – також до Центральної та Південної Америки. Суттєвим є і те, що регіон знаходиться між Середньою Європою і арабськими країнами Північної Африки, які мають багатосторонні зв'язки з Європою. Колишні метрополії Португалія, Італія, Іспанія дотепер зберігають вплив на деякі країни Африки.

Всі країни (крім Ватикану) входять до ООН, ОЕСР, а найбільші – члени НАТО та ЄС. Мальта – член співдружності націй, очолюваної Великою Британією.

Природно-рекреаційні ресурси надзвичайно багаті. Це теплі моря, багатокілометрові піщані пляжі, пишна рослинність, мальовничі ландшафти, чисельні морські, гірські курорти, а також місцевості, сприятливі для альпінізму і гірськолижного спорту тощо. У регіоні розташовано 14 національних парків.

Унікальний природно-ресурсний потенціал регіону сприяв значному розвитку аграрного сектору та туристично-рекреаційної діяльності в його країнах.

Населення. Традиційно для Південної Європи характерна висока народжуваність, але природній приріст населення невеликий. Більшість населення належить до європейської раси. Склад населення в країнах регіону переважно однорідний. Високі показники мононаціональності характерні для Португалії (99,5% - португальці), Італії та Греції (по 98% італійців і греків відповідно), і лише в Іспанії значна питома вага (майже 30%) національних меншин.

У Південній Європі знаходиться духовний і адміністративний центр Римської католицької церкви – Ватикан, який існує з 4 ст. Більшість населення християни. Християнство представлене двома гілками:

- католицизмом (захід і центр регіону);
- православ'ям (схід регіону, Греція).

Населення розміщено нерівномірно. Найбільша густина – в родючих долинах і приморських низовинах, найменша – у горах (Альпи, Піренеї), становить на деяких територіях до 1 особи/км².

Особливості господарського розвитку. Країни регіону дотепер відстають економічно від високорозвинутих держав Європи. Хоча Португалія, Іспанія, Греція та Італія входять до ЄС, але всі вони, крім Італії, за багатьма соціально-економічними показниками відстають від лідерів. Значною мірою це спричинено історичними особливостями їх розвитку. Перед усім тим, що впродовж 20 ст. Тут існували військові режимита диктатури. Позначилася й певна економічна "закритість" країн від зовнішньоекономічного простору. Зумовлена вона була економічною політикою урядів, спрямованою на значну самоізоляцію, а також дією економічних санкцій міжнародного співтовариства, які значно обмежували міжнародну економічну діяльність.

Із середини 70-х – початку 80-х років 20 ст. країни Південної Європи, обравши шлях демократичного розвитку, почали здійснювати економічні реформи, спрямовані на розширення ринкових засад функціонування економіки. Прийняття Португалії, Іспанії, Греції до ЄС відкрило нові перспективи їх суспільно-економічного розвитку. В середині 80-х років ці країни мали найвищі в Європі темпи економічного зростання (на рівні 5%).

5. Східна (Центральна) Європа.

Країни Східної (Центральної) Європи як соціально-політичну й економічну цілісність почали виокремлювати у 90-ті роки 20 ст. Пов'язано це з ропадом колишнього СРСР і соціалістичної системи, утворенням незалежних держав. Регіон охоплює 10 країн: Білорусь, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Росія (європейська частина), Словаччина, Угорщина, Україна, Чехія.

Економіко-географічне положення Східної Європи вирізняється такими особливостями:

- межування на заході з високорозвинутими країнами, а на сході й південному сході – з Росією і країнами Південно-Східної Європи – потенційними ринками збуту для Східної Європи;

- проходження через регіон транс"європейських транспортних магістралей;
- центральне положення між заходом і сходом європейського масиву країн;
- вихід до морів (Балтійського, Чорного, Азовського), що забезпечує пряму вигоду для транспортно-торгівельних зв'язків;

- велика протяжність території регіону з півночі на південь, різноманітність природних умов, що істотно впливає на спеціалізацію сільського господарства, геологічна та тектонічна будова території – на розміщення різних видів мінеральної сировини.

За останні 10 років у ЕГП регіону відбулися такі зміни:

- розпад СРСР, утворення СНД і нових країн;
- об'єднання Німеччини;
- розпад Чехословаччини, внаслідок чого утворилися самостійні держави: Чехія і Словаччина;
- поява на південних кордонах "нестабільних" щодо військово-політичного стану сусідів – балканських країн, Югославії.

Усі країни регіону входять до ООН. Росія, Україна й Білорусь – до СНД, Польща, Чехія та Угорщина – до НАТО.

Населення. На території Східної Європи без урахування Росії проживає 132,1 млн осіб, з урахуванням європейської частини Росії – 247,6 млн. Найбільша чисельність припадає на Україну та Польщу. В інших країнах вона коливається від 1,5 до 10,5 млн осіб. Країни мають здебільшого неоднорідний етнічний склад. У багатьох із них серед національних меншин переважають росіяни, наприклад у Латвії (34%), Естонії (30%), Україні (22%), Білорусі (12%), Литві (9%).

Рекреація та туризм. Східна Європа багата на ресурси для розвитку рекреаційної галузі й туризму. Найважливішими передумовами цього є гірські курорти Карпат, Криму, Судет, Татр, чудові узбережжя Чорного, Азовського, Балтійського морів, унікальні ландшафти Білорусі та Польщі, курорти з цілющими водами у Чехії, Угорщині, Литві, Україні, багаті на історичні та культурні пам'ятки міста.

У Познані (Польща), Сорочинцях (Україна), Нижньому Новгороді (Росія) організують традиційні торгові ярмарки, які є своєрідними етнографічними святами.

Найважливіші центри туризму:

- у Росії - Москва, Санкт-Петербург, міста "Золотого кільця" і міста на Волзі, об'єкти історії та культури: музеї Ермітаж, Третьяковська галерея, Великий театр, Московський Кремль, Петродворець, Пушкін, Павловськ, монастирі Сергієва Посаду;

- в Україні - культурна спадщина Києва, Львова, Одеси, Канева (могила Т.Г. Шевченка) тощо;

- у Чехії – Прага (Старе місто 13 ст., Карлов міст із фігурами святих, Градчанський замок, собор св. Вітта тощо), Брно, Пльзень (готична церква св. Варфоломея 13 ст., ратуша 16 ст.);
- у Словаччині – Братислава (готичний собор 11 ст., руїни палацу угорських монархів);
- в Угорщині – Будапешт (будинок парламенту, палацовий комплекс із храмом у готичному стилі в Буді);
- у Польщі – Варшава (Старе місто в стилі ренесанс і бароко, давні палаци), Гданськ, Краків (Вавельський замок 13 ст., собор св. Станіслава (1359), у якому знаходяться гробниці польських королів, Тадеуша Костюшко, Адама Міцкевича, Юзефа Пілсудського).

До списку ЮНЕСКО занесено 58 об'єктів:

- у Білорусі (2) – Біловезька Пуша, комплекс палацу "Мір";
- в Латвії (1) - історичний центр Риги;
- у Литві (2) - історичний центр Вільнюса;
- у Польщі (10) - історичний центр Кракова, соляна шахта у Величці, концентраційний табір в Освецімі, історичний центр варшави та ін.;
- у Росії (17) – історичний центр Санкт-Петербурга, Кіжи-погост, Кремль і Красна площа в Москві, історичні монументи Новгороду, Соловецькі острови, монументи Володимирів і Суздаля, ансамбль Троїце-Сергієвої лаври та ін.;
- у Словаччині (5) – Вальколінек, Банська-Штьявниці, Спішське Град та ін.;
- в Угорщині (7) – набережна Дунаю та Будаїська фортеця в Будапешті, національний парк Хортобаджі та ін.;
- в Україні (3) – Софіївський собор і комплекс Києво-Печерської лаври, центр Львова;
- у Чехії (11) – історичні центри Праги, Крумлова, Чеського, Тельча, Ледніце, Кутна Гора і прочанська церква Зеленої Гури та ін.

Східноєвропейські країни мають давню історію, пам'ятки якої є подекуди унікальними туристичними об'єктами. Проте туризм у них (крім Чехії та Словаччини) не отримав значного розвитку. Це зумовлено як напруженим політичним становищем у деяких районах (південь Росії, Білорусь), так і економічною відсталістю більшості з них.

6. Південно – Східна Європа.

Південно-Східна Європа охоплює 9 країн колишнього соціалістичного табору, які не увійшли до регіону Східної (Центральної) Європи: Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Молдова, Румунія, Словенія, Хорватія, Югославія.

Регіон має досить вигідне економіко-географічне положення, зумовлене розташуванням на шляхах із Південно-Західної Азії до Центральної Європи. Держави регіону межують із країнами Східної, Південної та Західної Європи, а також Південно-Західної Азії. Омиваються морями Атлантики (Чорним, Адріатичним), а через Середземне море мають вихід до транспортних шляхів в Атлантичному океані. Ускладнює економіко-географічне положення регіону високий рівень гористості території (Карпатські та Балканські гори) і

розташування її в зоні молодого альпійської складчастості. Це є передумовами високої сейсмічності території.

На особливості політико-географічного положення району негативно впливають непоодинокі релігійно-етнічні конфлікти (Югославія, Македонія, Молдова).

Всі країни регіону мають перехідну економіку. Входять до ООН, Молдова є членом СНД.

Природні ресурси. Гідроенергетичні ресурси регіону є одними з найпотужніших в Європі. Особливо великі вони у Боснії і Герцеговині, Словенії, Румунії, Болгарії, Албанії. Судноплавні ріки (Дунай та його головні притоки – Тиса, Сава, Драва).

Мінеральні ресурси різноманітні, але забезпеченість ними країн регіону неоднакова. Найбільші запаси кам'яного вугілля – у Трансільванії (Румунія), незначні - на захід від Софії у Болгарії. Єдина країна регіону, яка цілком забезпечена власними нафтою і газом, - Румунія. Всі інші залежать від імпорту.

Ліси, що вкрили понад 35% території, є національним багатством країн регіону. Багаті на ліси Румунські Карпати і Балканські гори. Лісові ресурси регіону є основою для розвитку деревообробної, особливо меблевої промисловості в Румунії, Югославії, Словенії, Хорватії.

Є в регіоні значні **рекреаційні ресурси**: узбережжя Адріатики (Ядран, як його називають хорвати) з його історичними пам'ятками (Дубровник, Котор), теплим блакитним морем і середземноморською рослинністю, альпійські та карпатські гірські краєвиди з мальовничими озерами (Блед, Бохинське), а також знаменитими карстовими печерами і цілющими мінеральними джерелами. Розташовано тут 31 національний парк.

Сприятливі агрокліматичні ресурси зумовили розвиток досить значного аграрного сектору більшості країн регіону.

Етнічний склад. Південно-Східна Європа є дуже національно і релігійно неоднорідним регіоном. Це зумовлює численні конфлікти, коріння яких сягає історичного минулого народів – за вплив на них боролися кілька могутніх держав: православна Росія, мусульманська Туреччина, католицькі Австрія і Баварія, Угорщина. Постійні військові конфлікти породжували значні міграції населення. Наслідком цього є черезсмужне заселення величезних територій (поряд розташовані сербські, хорватські, боснійські, албанські села).

Господарство. За рівнем соціально- економічного розвитку країни регіону належать до середньорозвинутих. Тільки Албанія відповідає критеріям країни, що розвивається. За структурою економіки переважають індустріально-аграрні країни.

Після Другої світової війни в усіх країнах регіону було насаджено адміністративно-командну систему. З часом поступово у більшості з них почали пробивати собі дорогу національні моделі розвитку (югославська, румунська), які попри адміністративно-командних методів управління допускали певний розвиток елементів ринку: наявність приватних селянських господарств, збереження приватного сектору в дрібному виробництві та роздрібній торгівлі, розвиток зовнішньоекономічних відносин із країнами

ринкової економіки, залучення іноземних капіталів в економіку. Водночас в Албанії до початку 90-х років зберігався господарський механізм сталінської моделі.

Рекреація та туризм. У країнах Південно-Східної Європи розвинуті всі сучасні види відпочинку: морський, гірськолижний, спелеотуризм, полювально-спортивний, культурно-пізнавальний тощо. Першою серед країн регіону почала розвивати міжнародний туризм як галузь економіки Югославія. Проте військова обстановка наприкінці 90-х років 20-го ст. перекреслила всі досягнення країни у цій сфері.

Лекція № 4. Тема 1.3. Особливості економічно-рекреаційного розвитку Азії

План лекції

1. Економіко-географічна характеристика Азії. Основні соціально-економічні моделі розвитку азіатських країн.
2. Особливості природних умов і ресурсів Північної та Центральної Азії.
3. Особливості країн, що входять до складу регіону Південно-Західна Азія.
4. Загальні відомості про регіон Південна Азія.
5. Територія регіону Південно-Східна Азія та склад держав.
6. Склад країн регіону Східна Азія. Особливості економічного розвитку провідних країн регіону.

Коротка довідка.

Площа: 44, 4 млн. км²

Населення: 3669,763 млн. осіб

Середня густина населення: 83 особи/км²

Кількість країн: 47

Найбільша за площею країна: Росія, 17075400 км²

Найменша за площею країна: Мальдіви, 298 км²

Країна з найбільшим населенням: Китай, 1,3 млрд. осіб

Найвища точка: г. Джомолунга (Еверест), 8 850 м

Найдовша річка: Янцзи, 5 800 км

Найбільше озеро: Каспійське море, 367000 км²

Найбільший острів: Калімантан (Борнео), 744 100 км²

1. Економіко-географічна характеристика Азії. Основні соціально-економічні моделі розвитку азіатських країн.

Азія є найбільшою частиною світу (площа 44 млн км²), охоплюючи майже 1/3 суші земної кулі. Разом з Європою вона утворює найбільший материк Землі – Євразію.

Слово “Азія” в перекладі означає “схід”, вказуючи на географічне положення цієї частини світу. На відміну від Європи, яку впродовж сторіч об'єднували християнські цінності, Азія набагато культурно та релігійно

різноплановіша, що зумовлено участю в її історичному розвитку багатьох різних цивілізацій. Найбільші з них заклали основи сучасних соціально-культурних особливостей історико-культурних регіонів Азії, що сформувалися на базі релігійних та морально-етичних учень. В Азії виділяють 3 найбільших історико-культурних регіони: індійський (південноазіатський), китайський (східноазіатський, або далекосхідний) та арабо-мусульманський (західноазіатський, або близькосхідний).

В Азії виробляють майже 42% сукупного світового ВВП, тут знаходиться значна кількість провідних світових країн – експортерів капіталу, розташований один з трьох головних світових центрів економічного розвитку – Азіатсько-Тихоокеанський регіон (Японія, країни - “азіатські дракони”, Китай). Водночас Азія є регіоном вражаючої бідності, де щомісячні доходи мільйонів людей становлять менше 20 дол. США, регіоном голоду і найжорстокіших воєнно-політичних та релігійно-етнічних конфліктів, які щорічно забирають життя тисяч людей.

Більшість території Азії займають величезні гірські масиви, нагір'я та плоскогір'я. Серед них – найвища гірська система світу – Гімалаї (г. Джомолунгма, 8848 м) та найбільше за площею і найвище нагір'я – Тибет.

Величезна територія суходолу Азії та значні океанські простори, що оточують, формують особливі типи клімату: різкоконтинентальний, часто дуже посушливий – у центральних і західних частинах регіону – мусонний – на східних і південно-східних окраїнах. На великих територіях півночі та північного сходу Азії – холодний арктичний і субарктичний клімат, багаторічна мерзлота, що ускладнює умови життя людей та господарське освоєння цих районів.

Складні природні умови сформували у багатьох народів Азії особливе становлення до праці. Працелюбність, дисциплінованість є домінуючими рисами національного характеру багатьох азіатів, що визначило економічні успіхи деяких далекосхідних держав (японське та корейське економічне диво).

В Азії проживає понад 60% населення світу, до трійки світових лідерів за чисельністю населення належать Китай та Індія, на які припадає 40% населення земної кулі. Природні та соціально-економічні фактори зумовили нерівномірність розміщення населення в регіоні. Переважна його кількість сконцентрована в декількох найбільш густозаселених районах: у долинах крупних річок, на рівнинних узбережжях морів та океанів, у міжгірських котловинах з родючими долинами. Тут середня густина населення сягає 200-500 осіб/км² і більше. В Азії знаходяться й одні з найбільш густо заселених країн світу – Бангладеш і Мальви (понад 800 осіб/км²). На відміну від них у Монголії та на величезних просторах азіатської частини Росії густина населення – 2-3 особи/км², а у великих країнах пустельних регіонів (Саудівська Аравія, Туркменістан, Казахстан) – 5-7 осіб/км².

Переважає більшість населення (до 70%) проживає в сільській місцевості, тому Азію іноді називають “світовим селом”. Водночас, унікальним є наявність багатьох міст-супергігантів, населення яких – понад 5 млн (найбільші Токіо,

Сеул, Шанхай, Мумбай – колишній Бомбей, Колката, Нью-Делі, Пекін, Джакарта, Маніла, Банкок, Стамбул, Тегеран).

Особливості природних умов, господарських пріоритетів населення, суспільно-політичний розвиток упродовж століть зумовили мозаїчність економічного простору Азії. Азіатські країни слабо економічно пов'язані між собою. Немає єдиної транспортної та комунікаційної інфраструктури, що частково зумовлено складністю природних умов території (високі гори, великі пустелі).

В Азії чітко окреслилися кілька своєрідних моделей соціально-економічного розвитку. Найвідомішою є *японська* (східноазіатська) модель, яку згодом перейняли нові індустріальні країни Східної та Південно-Східної Азії. Економічними засадами її є:

- жорстке державне регулювання економіки;
- її експортна орієнтація;
- широке залучання іноземних інвестицій;
- створення потужних національних монополій для підтримання конкурентоспроможності національної продукції на світовому ринку.

Ці економічні засади ґрунтуються на стійких морально-етичних нормах щодо трудової поведінки населення (працелюбність, охайність, дисциплінованість, наполегливість).

Китайська модель економічного розвитку поєднує ринкові відносини з командно-адміністративними методами планового розвитку під ідейно-політичним керівництвом комуністичної орієнтації. Економічні важелі базуються на принципах конфуціанської моралі щодо суспільно-трудоких відносин населення. Запровадження такого напрямку розвитку почалося в Китаї у 80-ті роки 20 ст., давши за незначний час успішні результати. В країні постійно поліпшується макроекономічні показники розвитку, темпи зростання економіки в останні десятиріччя були одними з найвищих у світі (до 10% приросту на рік), триває активна інтеграція у світове економічне співтовариство, підвищується рівень життя населення.

Південноазіатська модель економічного розвитку значно менше відкрита для досягнень НТП та модернізації суспільно-економічного життя. Основою економіки південноазіатських країн залишаються моделі розвитку з переважанням аграрного сектору та видобувних галузей. Економічному прогресу часто перешкоджають політична нестабільність, численні воєнно-політичні конфлікти, які спалахують на тлі невирішених релігійно-етнічних проблем.

Економічна модель близькосхідних країн – експортерів нафти. Їх господарства та економічні успіхи пов'язані із капіталами, отриманими від експорту нафти та продуктів її переробки. В останнє десятиріччя 20ст. вони почали ускладнювати структуру господарства, поступово відмовляючись від вузько спрямованого “нафтового розвитку” і створюючи енергомісткі галузі (нафтохімія, чорна та кольорова металургія, цементна промисловість). Активно розвивається транспортна та фінансова інфраструктура, посередницька торгівля, туристсько-рекреаційний комплекс.

В Азії існують і досі соціалістичні моделі розвитку. Головним у *північнокорейській соціалістичній моделі економічного розвитку* є покладання на власні сили і можливості, ізоляція від світового економічного співтовариства, домінування командно-адміністративних принципів планової економіки, тоталітарний комуністичний режим влади.

Моделі соціалістичного розвитку були характерні для Монголії, В'єтнаму та Лаосу, господарства яких залежали від грошових надходжень колишнього СРСР. Політична залежність та “економічний паразитизм”, відсутність господарської конкуренції поступово призвели до деградації виробництва. На початку 90-х років 20-го століття у результаті демократичних перетворень В'єтнам та Лаос вибрали японську модель розвитку з перспективою перетворення на нові індустріальні країни, Монголія “центристську” модель з орієнтацією на використання свого досить значного природно-ресурсного потенціалу та з опорою на цінності буддійської філософії у суспільно-політичному житті.

Радянська модель економічного розвитку була характерна для азіатських країн – колишніх республік СРСР. Азіатська частина колишнього СРСР розглядалася як джерело величезних природних ресурсів. Республіки Середньої Азії та окремі території Казахстану є важливими аграрними регіонами. Тому їх розвиток мав сировинно-аграрний напрям Обробні галузі, інфраструктура, в тому числі й транспортна, здебільшого відставали. Нині країни цього регіону перебувають на етапі перебудови економіки з орієнтацією на ринкові відносини, але пріоритети економічного розвитку все ще пов'язані з освоєнням природно-ресурсного потенціалу територій та розвитком сільського господарства.

2. Особливості природних умов і ресурсів Північної та Центральної Азії.

Північна та Центральна Азія сформувалася у самостійний регіон в 90-х роках 20 століття внаслідок розпаду СРСР. Регіон охоплює 6 країн: Казахстан, Киргизстан, Росія (азіатська частина), Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. Вони мають спільну пострадянську економічну спадщину, подібну політичну ситуацію, що іноді загострюється до збройних конфліктів, соціальні проблеми.

Північна і Центральна Азія розташована на перехресті важливих торговельних шляхів євразійського значення. Територія має вихід до трьох водних басейнів (Північний Льодовитий і Тихий океан, Арало-Каспійський басейн).

Центральна Азія багата на природні, дешеві трудові ресурси. Вона є величезним ринком збуту продукції всіх галузей.

Природні умови. Здебільшого відносно сприятливі, але подекуди і несприятливі для життя населення. Більшість азіатської частини Росії (2/3) – це райони Крайньої Півночі й вічної мерзлоти. У Центральній Азії величезні райони займають пустелі і напівпустелі, малоприсадибні для життя і господарювання.

Територія регіону здебільшого підвищена. Гірські масиви займають $\frac{3}{4}$ її. Найбільші гірські ділянки оточують схід і південь регіону. Найвисокогірнішим масивом регіону є Памір (найвища точка пік Комунізму, 7495м). Багато територій перебувають у стані вічної мерзлоти. У горах Середньої Азії зареєстровано понад 7000 льодовиків загальною площею майже 20 тис. км².

Рівнини розташовані переважно в долинах рік і поблизу морських берегів. Західносибірська низовина є однією з найбільших низинних рівнин земної кулі. Її площа сягає 3 млн км². У південній частині багато впадин, на місці яких іноді утворюються великі озера. Середня частина рівнини розчленована повільноплинними річками, багата на стоячі води. Цим зумовлені велика заболоченість і наявність торфу. Болота вкривають приблизно 25% території низовини. У південній частині регіону розташована велика Туранська рівнина.

Кліматичні умови різноманітні, що зумовлено широтною поясною. Клімат азіатської частини Росії суворий, континентальний. Зима тривала, літо порівняно коротке. Оподи переважно випадають влітку. У Середній Азії особливо контрастним є температура дня і ночі, літа і зими, що властиво континентальному типу клімату.

Північ регіону має широку *гідрографічну мережу*, яка належить переважно до річкових систем Обі, Іртишу, Єнісею, Ангари, Лени, Амуру, Яни.

У Сибіру є десятки тисяч озер. Тут розташоване озеро Байкал, об'єм води в якому – 23 тис. км³ (майже 1/5 світових запасів прісної води). Байкал є найглибшим континентальним водоймищем земної поверхні. Це природна лабораторія, де можна вивчати закони еволюції водних організмів, формування прісноводної фауни.

Природні ресурси. Багатство регіону – різноманітні мінеральні ресурси, представлені кам'яним вугіллям у Росії (Кузбас, Південно-Якутський басейн, Ленський і Тунгуський басейни), бурим вугіллям у Росії (Кансько-Ачинський басейн у східному Сибіру), нафтою (південні райони Західного Сибіру, північ Сахаліну, п-ів Мангішляк у Казахстані, туркменське узбережжя Каспію), газом (північ Західного Сибіру і Сахаліну в Росії, родовище Газлі в Узбекистані, східні райони Туркменістану).

Регіон багатий на рудні корисні копалини: залізна руда, марганець, хром, мідь, нікель, олово, золото ртуть.

У Середній Азії обмеженість запасів води зумовила створення широкої мережі іригаційних споруд, за допомогою яких здійснюється регулювання водостоку. З метою зрошення споруджено більше 30 великих водоймищ (об'ємом 100 млн м³ кожне) і багато магістральних зрошувальних каналів, у тому числі Чуйський, Північний, Великий Ферганський, Аму-Бухарський, Каршунський, Гісарський. Унікальний Каракумський канал (завдовжки 1200 км) побудований у 1954 р. і простягається через південну частину Каракумів.

Ліси азіатської частини Росії складаються переважно із хвойних порід – сосни, ялиці, кедр, на півдні поширені береза й інші листяні породи. Лісовкрита площа становить 70% площі району. В лісах Сибіру і Далекого Сходу мешкають 150 видів промислових тварин, у тому числі такі цінні, як

соболь, горностаї, білка, промислові птахи, ростуть різноманітні лікарські рослини, горіхи, гриби, ягоди. У Казахстані багато лісів (9 млн га).

Далекосхідний морський басейн багатий на рибу (до 20 видів: сардина-івасі, скумбрія, лососеві, сайра, оселедець, терпуг) і морепродукти, з яких інтенсивно використовуються краби, креветки, кальмари, морський гребінець, морська капуста та ін.

Розвиток господарства країн регіону зумовлений величезним природно-ресурсним потенціалом – одним із найбільших у світі.

Населення. У регіоні проживає 86,8 млн осіб: максимальна кількість – в азійській частині Росії (31,7 млн), мінімальна – у Киргизстані (4,6 млн).

Мусульманська частина регіону й азійська частина Росії дуже відрізняється за демографічними показниками. Для азійської частини Росії демографічна ситуація малосприятлива внаслідок низького природного приросту і значної міграції населення. У Середній Азії традиційно природний приріст населення досить високий (близько 30%).

Статеві-віковий склад населення характеризується такими показниками: до 14 років – 36%, осіб віком 15 – 64 роки – 58%, осіб старшого віку – 6%. Жінки чисельно переважають над чоловіками (52 та 49%).

Рекреація і туризм. У країнах регіону останнім часом значна увага приділяється розвитку туризму, для якого вони мають сприятливі передумови: рекреаційні можливості гірських систем Тянь-Шаню, Алтаю, озер Байкалу, Каспію, Балхашу. У середньоазійських країнах багато пам'яток минулих епох: у Самарканді – мечеті XIV-XV ст., мавзолей Тамерлана (XV ст.), у Бухарі – декілька унікальних мечетей IX ст. Багаті на екзотичні природні ландшафти Таймир, Алтай, Камчатка, Курильські острови.

Відомими є такі курортні зони, як Медео з чудовим спортивним комплексом, Кокчетав (Казахстан), о. Байкал (Росія), о. Іссик-Куль (Киргизстан), туристичні центри – Ташкент, Самарканд, Бухара (Узбекистан).

До списку культурної спадщини ЮНЕСКО занесено 22 об'єкти:

- Росія (17) в азійській частині – вулкани Камчатки, озеро Байкал, Сіхоте-Алінь;
- Туркменістан (1) – історична місцевість давнього Мерву;
- Узбекистан (4) – комплекс Ічан-Кала в Хіві, історичні центри Бухари, Шахрізабса та Самарканда.

Розвитку туризму в регіоні перешкоджають національно-етнічні конфлікти в окремих країнах (зокрема в Таджикистані).

3. Особливості країн, що входять до складу регіону Південно-Західна Азія.

До складу регіону входять 19 країн: Азербайджан, Афганістан, Бахрейн, Вірменія, Грузія, Ємен, Ізраїль, Ірак, Іран, Йорданія, Катар, Кіпр, Кувейт, Ліван, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Сирія, Туреччина. На них припадає до 17% території Азії та майже половина її держав. Займає він півострів Мала Азія, Вірменське та Іранське нагір'я, частково Великий та малий Кавказ, Месопотамію, Палестину, Аравійський півострів і острів Кіпр.

Країни регіону мають давню історію і такі особливості:

- розташування на стику трьох частин світу: Азії, Європи й Африки, межування з країнами регіонів Південна та Південно-Східна Європа, Північна Африка, Північна та Центральна і Південна Азія;

- більша частина території регіону омивається морями: Середземним, Чорним, Червоним і Каспійським морем-озером, а також Перською затокою Аравійського моря. За доступністю суші з моря регіон поступається тільки Європі;

- наявність найдавніших центрів цивілізації, де ще 10 тис. років тому існували землеробство і скотарство, 6 тис. років тому – іригація і приблизно тоді ж зародилася металургія (виплавка міді). На території регіону виникли найдавніші рабовласницькі державні утворення: Давньовавилонське царство у Месопотамії, Елам у Західному Ірані, Хетська держава в Малій Азії, фінікійські міста -держави у Леванті, Маїн та Саба у південно-західній частині Аравії, Урарту на Вірменському нагір'ї, де розвивалися художні ремесла, література, наука. Створений фінікійцями алфавіт започаткував писемність багатьох народів, у тому числі європейських;

- давні традиції політичної інтеграції країн регіону. Протягом сторіч вони входили до складу могутніх державних утворень (арабські халіфати, Османська імперія). Дотепер живі ідеї єдиної арабської держави;

- належність більшості країн до ядра ісламського світу. Іслам виник тут на початку VII ст. У західній частині сучасної Саудівської Аравії і поширився насамперед у країнах регіону. Нині головні центри, найбільші святині ісламу розташовані саме тут. Крім ісламу, регіон є батьківщиною християнства та іудаїзму;

- політична напруженість у регіоні, який є найбільшим світовим імпортером зброї. За кількістю національних конфліктів і осередків напруженості він не має собі рівних у світі. Вже півстоліття триває конфлікт між євреями Ізраїлю та арабами Палестини. Невирішеною залишається курдська проблема. Греко-турецькі суперечки розділили на двоє Кіпр. "Гарячими точками" залишаються Ліван і Афганістан.

Усередині регіону виділяють декілька субрегіонів: Близький Схід, Середній Схід, Закавказзя, Середземноморське узбережжя Азії (Сирія, Ліван).

Природні умови. Різноманітними є природні ландшафти Південно-Західної Азії, де переважають випалені сонцем пустелі, напівпустелі та гірські системи.

Для регіону характерна значна гористість альпійського віку, висока сейсмічність, свідченням чого є землетруси у Вірменії, Туреччині, Ірані тощо. Найбільші гірські системи регіону – Кавказькі гори, Іранське (найбільше у світі за площею 2,7 млн км²) й Анатолійське нагір'я. Вершини деяких із них досягають понад 5000 м висоти (Ельбрус – 5642 м, Дихтау – 5203 м, Казбек – 5033 м). Загальна площа льодовиків Великого Кавказу – 1426 км².

Найбільша низовина регіону – Месопотамська, що розташована у долинах річок Тигр та Євфрат і є одним із великих зрошуваних оазисів світу.

Регіон розташований у субтропічному і тропічному поясах. Клімат дуже жаркий і сухий. У центрі й на півдні Аравійського півострова температури сягають +55 С. Лише на узбережжях Чорного і Середземного морів розташована зона твердолистяних лісів, а в Туреччині, Грузії, Азербайджані та Ірані є невеличкі ділянки вологих субтропіків.

Гідромережа порівняно густа у горах, дуже розріджена на рівнинах. На озера багаті переважно гірські території Кавказу, Малоазійського нагір'я, де розташовані тектонічні озера Севан, Ріца (перебуває під охороною, а також національний парк навколо нього), Ван, Туз, Урмія. Особливо виділяється Мертве море (безстічне озеро) – найсолоніше водоймище суходолу на земній кулі.

У регіоні зосереджені одні з найбільших пустель світу: Руб-ель-Халі, Великий і Малий Нефуд, Сирійська пустеля, Деште-Лут, Деште-Кевір. Усі пустелі вкриті величезними барханами.

Природні ресурси. Регіон багатий на мінеральні ресурси. Головне багатство - нафта і газ. Запаси нафти складають 60% світових, газу – 30%. Регіон багатий на інші корисні копалини, що використовуються переважно для місцевих потреб: фосфорити, мідь, золото, сірка, кам'яна сіль, калійна сіль, хром, горючі сланці.

Водні ресурси дуже обмежені. Традиційна східна культура виробила чисельні прийоми раціонального водоспоживання. Близький Схід – батьківщина іригації й більшості гігієнічних навичок, засвоєних від арабів європейцями. Через гостру нестачу прісної води у країнах Аравійського півострова налагоджене опріснення морських вод (до 30 заводів в ОАЕ, Саудівській Аравії, Кувейті). Світовою популярністю користуються теплі мінеральні джерела Памуккале в Туреччині, мінеральні води Грузії (Боржомі, Цхалтубо).

Регіон бідний на лісові ресурси. Середня лісистість – 9%. У деяких країнах цілком відсутня лісова рослинність (Бахрейн, Кувейт, Йорданія, Афганістан, ОАЕ). Багата гірська флора характерна для Грузії (40% території), Кіпру (30%), Туреччини (26%), Ірану (10%).

Рекреація і туризм. Країни мають сприятливі передумови для розвитку рекреаційної галузі економіки. У більшості з них є унікальні природні передумови – гірські ландшафти, цілющі джерела, курорти узбережжя Чорного, Середземного й Червоного морів; історичні та культурні пам'ятки трьохтисячолітньої історії (археологічні розкопки, печерні буддійські монастирі в Афганістані, релігійні пам'ятки – мінарети, мечеті, мавзолеї середньовіччя). Цікаві для туристів екзотичний спосіб життя в оазисах, горах, а також сучасна екзотика багатих “золотих князівств” Перської затоки.

Основні центри туризму: Єреван (сховище давніх рукописів Матенадаран), Ечміадзін у Вірменії; прибережна чорноморська смуга Гагра – Сухумі – Поті – Батумі в Грузії; Єрусалим, Хайфа в Ізраїлі; Егейське і Середземне узбережжя Туреччини, Стамбул, Ізмір, Анталія, руїни Трої, Ефеса і Мілета.

Регіон – найбільший у світі центр паломництва.

4. Загальні відомості про регіон Південна Азія.

До регіону належать 7 країн: Бангладеш, Бутан, Індія, Мальдівська Республіка, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка. За територією він майже дорівнює Західній Європі, а за кількістю населення вдічі переважає її. Країни Південної Азії омиваються водами Індійського океану, зокрема Аравійським морем на заході, Бенгальською затокою та Андаманським морем на сході. Дві країни розташовані на островах: Мальдівська Республіка та Шрі-Ланка.

До Другої світової війни всі країни перебували під владою Великої Британії й становили одну колонію під назвою „Імперія Індії”.

Сухопутні кордони мають гірське обрамлення. Ця особливість зумовлює географічне відокремлення регіону, але не повністю, оскільки через гірські перевали прокладені транспортні шляхи.

Найрозвинутіша держава регіону – Індія, яка є однією з колисок людської цивілізації. Її населення першим у світі навчилося вирощувати рис, бавовник, цукрову тростину, почало розводити домашню птицю. Індійська культура подарувала світу шахи і десяткову систему числення. Досягнення давньої й середньовічної Індії в галузі науки, літератури і мистецтва, різноманітні релігійно-філософські системи вплинули на розвиток багатьох цивілізацій Сходу, стали невід’ємною складовою світової культури.

Сучасне політико-географічне положення регіону є досить нестабільним через суперечки між Індією та Пакистаном щодо належності території Кашміру. Становище ускладнюється ще тим, що обидві держави, змагаючись у військовій могутності, інтенсивно виготовляють ядерну зброю, що не може не турбувати світове співтовариство.

Природні умови і ресурси. Країни мають унікальні й різноманітні ландшафти: східчасті лавові плато, великі плоскі низовини і найкращі у світі гори й нагір’я, тропічні пустелі, перезволожені дельти річок, безмежні простори орних земель.

На півночі регіону розташована Індо-Ганська низовина та найвища гірська система - Гімалаї, протяжність яких 2500 км, а ширина до 500 км. У межах регіону знаходяться 12 піків заввишки понад 8000 м, серед яких найвищим є Джомолунгма (Еверест, 8848 м). Гімалаї протягом року вкриті снігами і льодовиками. Північний захід регіону обрамовує грандіозна гірська система Каракорум, у межах якої розташована 2-га вершина світу – г. Чогорі (8611 м). Район Гімалаїв і території навколо них високосейсмічні: тут частими є землетруси катострофічної сили.

Регіон має дуже жаркий клімат, близький до екваторіального на півдні, гірський субтропічний на півночі. Зміна сезонів визначається мусонами. Потужна стіна Гімалаїв не пропускає у країни регіону холодні вітри з розташованої на півночі Внутрішньої Азії. Тому зима тут тепла, а Індія і Пакистан є одними із найбільш жарких країн світу. На території регіону знаходиться найвологіше місце у світі – м. Черрапунджі, де опадів випадає до 12000 мм щорічно, а на заході регіону – пустеля Тар, де опадів не буває роками.

До річкової системи належать великі ріки – Інд і Ганг, Брамапутра, Біас, Джамна, Гогра, Коси. Регіон багатий на підземні води.

Природні ресурси. Надра регіону містять потужні мінеральні ресурси: унікальні запаси камяного вугілля, бурого вугілля, урану й торію, залізних, марганцевих, хромових руд, бокситів. Також видобувають багато нерудної сировини: графіту, кухонної солі, магнезиту, алмазів, багатьох дорогоцінних каменів. Але головні паливні корисні копалини – нафта й газ – тут у дефіциті.

Численні ріки багаті на гідроресурси, високий і їхній іригаційний потенціал, але освоєння рік ускладнено нестійкістю їх режиму. До 4/5 стоку дають паводкові води: у регіоні щорічно відбуваються руйнівні повені. Особливо страждає від цього Бангладеш, який буває затопленим на 80%.

Багатством регіону є різноманітні ліси. Найбільше лісів у Бутані (70%), найменше – у Пакистані (2%). Індія є важливим постачальником на світовий ринок дуже цінної тропічної деревини. Проте останніми роками внаслідок інтенсивного вирубування площі лісів значно скоротилися.

Південна Азія є одним з екологічно небезпечних регіонів світу. Тут поширені різні види антропогенних ландшафтів – від вторинних лісів до саван. Тривале видобування лісів призвело до утворення пустель (Тхая в Пакестані, Тар в Індії). Важливою проблемою регіону є також водозабезпечення людей й господарства. Більшість населення використовує забруднену воду, а великі території страждають від її нестачі. Наслідками нераціональної господарської діяльності є швидка ерозія ґрунтів, вторинне засолення їх при зрошуванні, заболочення, збільшення площі піщаних пустель. Усе це актуалізувало проблему охорони природи у всіх її аспектах.

Населення. Південна Азія – один з найбільш перенаселених регіонів світу. В Індії – другій за чисельністю населення держав світу – мешкає понад 1 млрд жителів. Густота населення складає 200 осіб/км², а у дельтах річок до 500, у деяких районах Бангладеш – до 1000 осіб/км².

Для країн регіону характерні високі темпи приросту населення – 3% на рік. Високий рівень народжуваності зумовлений історичними, етнічними та релігійними традиціями.

Демографічна ситуація зумовлює глобальні проблеми – продовольчу (хронічне недоїдання населення у Бангладеш та Індії), неписьменності (до 50% населення неписьменне через бідність країн).

Строкатість національного складу і релігійності, нерозв'язані політичні й територіальні суперечки зумовили постійні міжетнічні й міжрегіональні конфлікти:

- у 1947 р. через поділ Індії на 2 частини (індуську Індію та мусульманський Пакистан) розпочалося перенаселення народів;
- конфліктна мовна ситуація в Індії;
- воєнні конфлікти у Шрі-Ланка між двома основними етносами.

Переважає частина населення зайнята у сільському господарстві (до 70%).

Рекреація. Істотним джерелом валютних надходжень у деяких країнах є іноземний туризм. Щорічно регіон відвідує понад 2 млн туристів, яких

приваблюють гірські ландшафти Гімалаїв, Карокума, тропічні пустелі, савани вологі ліси, чудові морські узбережжя Індії та Мальдивів, а також істричні й культурні реліквії й екзотика місцевого способу життя: культурні скарбниці ламаївських монастирів, індуїзм і йога, індуїстська і могольська архітектура, монументи буддистів, сикхів, фестивалі, релігійні свята.

5. Територія регіону Південно-Східна Азія та склад держав.

Південно-Східна Азія розташована на території півострову Індокитай і числених островах Малайського архіпелагу. Країни регіону межують з Південною і Східною Азією, Австралією та Океанією. До складу регіону входять 10 країн: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіпіни.

Південно-Східна Азія поєднує Євразію з Австралією, розмежовуючи водночас басейни Тихого й Індійського океанів. Територію регіону омивають моря, найбільшими з яких є Південнокитайське і Філіппінське моря Тихого океану, Андаманське море Індійського океанів. Через країни Південно-Східної Азії пролягають важливі повітряні й морські шляхи. Розташування між двома давніми осередками цивілізації та найбільшими за людністю державами сучасного світу – Китаєм та Індією – позначилося на формуванні політичної карти регіону, процесах господарського освоєння, етнічного і релігійного складу населення, розвитку культури.

Серед держав регіону одна абсолютна монархія – Бруней, три конституційні – Таїланд, Камбоджа, Малайзія, всі інші – республіки.

Природні умови. Регіон розташований на півострові Індокитай (третій за розміром півострів на земній кулі) та гірських районах на півночі від нього, аж до Тибетського нагір'я. Велика острівна частина регіону – Малайський архіпелаг – є найбільшою на Землі групою островів. Із майже 15000 островів архіпелагу тільки мають площу понад 100 тис. Км² кожний. Береги Південно-Східної Азії омиваються водами 2-х океанів – Тихого та Індійського. Зі сходу і півдня Малайський архіпелаг оточують глибоководні западини: Філіппінська (10265 м) та Яванська (7729 м).

Південно-Східна Азія розташована в екваторіальному і субекваторіальному кліматичних поясах. Найбільш жаркий місяць – квітень (+30 С). Величезний вплив мають мусонні вітри, чергування яких зумовлює зміну сухого і дощового сезонів. Філіппінські острови, як ніякий інший район земної кулі, потерпають від тропічних ураганів – тайфунів. Щороку тут буває 3-4 сильних і до 20 середніх або слабких тайфунів.

Більшість великих рік материкової частини починаються у межах Гімалайсько-Тибетської гірської системи. Переповнюючись водою в період мусонних злив, ріки надзвичайно міліють, а іноді й зовсім пересихають у сухий період року.

Озер небагато. Найколеритнішим серед них є озеро Сап, у якому збереглася морська фауна. В ньому багато риби, і в сухий період місцеві жителі збирають її кошиками біля узбережжя.

Природні ресурси. Надра території досліджені слабо, але розвідані запаси свідчать про багаті поклади мінеральних ресурсів. Кам'яного вугілля в

регіоні мало. В Індонезії, Малайзії та Брунею видобувають нафту і газ. Через регіон простягається найбільший у світі „Олов”яний пояс” Азії.

Водні ресурси активно використовують не тільки для зрошення земель в усіх країнах. Дефіцит вологи в сухий період року потребує чималих витрат на будівництво іригаційних споруд.

Регіон розташований у Південному лісовому поясі, ліси вкривають 42% його території. Чисельні лісові масиви мають Бруней (87%), Камбоджа (69%), Індонезія (60%), Лаос (57%), а в Сінгапурі загальна площа лісів – всього 7%.

Багатий природно-ресурсний потенціал і сприятливі кліматичні умови регіону дають змогу займатись землеробством протягом усього року, а різноманітні запаси мінеральних ресурсів сприяють розвитку гірничодобувної промисловості та нафтопереробки. Завдяки існуванню цінних порід дерев традиційною галуззю є лісова. Проте через інтенсивне вирубування лісів площа їх щороку зменшується, що порушує екобаланс. Це зумовлює необхідність природоохоронних заходів, які здійснюються в Індонезії, Малайзії, на Філіпінах та в інших країнах, для збереження унікальних флори та фауни регіону.

Рекреація. Регіон багатий на рекреаційні ресурси, які через економічну відсталість деяких країн використовуються недостатньо. Базою для розвитку туристичної галузі є унікальні й мальовничі екваторіальні ландшафти, курортні зони узбережжя, історико-архітектурні пам’ятки різних епох, екзотика сучасного життя і традиції різних народів.

Основними центрами туризму є Малайзія (6,5 млн туристів щорічно), Сінгапур (5,8 млн), Таїланд (5,7 млн), а найпривабливішими туристичними містами – Бангкок, Сінгапур.

Загалом туристичний бізнес у регіоні не отримав належного розвитку (Крім Сінгапуру і Таїланду). Для поживлення іноземного туризму в країнах здійснюються різноманітні заходи (будівництво нових готелів, розширення транспортної мережі туристичних маршрутів).

6. Склад країн регіону Східна Азія. Особливості економічного розвитку провідних країн регіону.

Регіон утворюють 6 країн: Китай, КНДР, Монголія, Південна Корея, Тайвань, Японія. До особливостей економіко-географічного положення регіону належать: пролягання через територію Китаю й Монголії найкоротших наземних шляхів від берегів Тихого океану в країни Європи; надзвичайно вигідне приморське положення; наявність трьох практично незамерзаючих морів – Жовтого, Східнокитайського і Південнокитайського, що має виняткове значення для господарства. Вони дають вихід до Тихого океану, на який припадає ¼ усіх морських перевезень земної кулі. Океанське узбережжя набуває дедалі більшого рекреаційного значення.

Природні умови. Регіон Східної Азії займає майже 8% суші Землі. Природні умови його різноманітні. На заході розташоване одне з найбільших і найвищих на земній кулі нагір’їв – Тибет площею майже 2 млн км².

Регіон характеризується високою сейсмічною і вулканічною активністю. Землетруси бувають у поясі молодих гір і особливо часті на Японських островах, де нараховується 150 вулканів, у тому числі 60 активних. У середньому один помітний землетрус відбувається кожні три дні. Одним із найбільших сейсмічнонебезпечних є район Токійської затоки.

Із сейсмічними явищами у глибоководних западинах, розташованих у декількох десятках кілометрів на схід від регіону, пов'язані моретруси і спричинені ними величезні цунамі, від яких найбільше страждають східні узбережжя Японії, Тайваню.

Регіон розташований у трьох кліматичних поясах (помірному, субтропічному та субекваторіальному). Великі простори Монголії й Західного Китаю (Тибет) простягаються в регіонах високогірського клімату.

З Тибетського нагір'я беруть початок великі ріки Азії – Інд, Брахмапутра, Салуїн, Меконг, Янцзи, Хуанхе.

Природні ресурси. Мінеральні ресурси дуже багаті. Основна їх частина зосереджена у Китаї. Регіон має значні запаси кам'яного вугілля (є в усіх країнах, але максимальні – у Китаї, який за його видобутком посідає 1-ше місце у світі), бурого вугілля, нафти, горючих сланців.

Через східні території материкової частини регіону простигається Тихоокеанський металогенічний пояс, з яким пов'язані родовища марганцю, молібдену, олова, ртуті та інших металів.

Джерелом прісної води є численні озера Японії, Китаю, Південної Кореї.

Сприятливими є агрокліматичні ресурси. Мусонний клімат дає змогу вести сільське господарство у двох режимах: у сухий і вологий сезони. На півдні збирають 2-3 врожаї на рік.

Гострим є дефіцит придатних для господарювання та доступних земель Японії, що змушує її відвойовувати у моря нові території. Тому майже 1/3 її берегів – насипні або намиті, поширені штучні „сміттєві острови”.

На лісові ресурси регіон не багатий. Лісистість території становить у середньому менше 40% і та значно збіднена господарською діяльністю людини.

Внаслідок забруднення виробничими й побутовими відходами землі, водоймищ, атмосфери значно погіршився екологічний стан країн регіону. У збереженні природних екосистем велике значення мають природоохоронні території.

Рекреація. Хоча регіон має сприятливі рекреаційні ресурси, проте масовий туризм тут розвинутий недостатньо. За рік регіон відвідують 35 млн туристів, які дають прибуток 22, 8 млрд дол.

Передумовами розвитку туристичної галузі є один з найбільших у світі природний й культурний потенціал: Тибет, Каракорум, Тянь-Шань, „Кам'яний ліс”, долина р. Лі, зона вулканічної активності на о. Хукоу, національний парк „Внутрішнє Японське море”, „Три краєвиди Японії”, затока Кагасіма – серед найвідоміших у світі природних об'єктів. Природні ландшафти доповнені культурними спорудами (Великий Китайський мур, пагоди, павільони, арки, храми, даоські, будійські, ламаїстські монастирі, імператорські палаци, вілли, мавзолеї, пам'ятки садово-паркового мистецтва). Їх доповнюють театральне

мистецтво, характерні види спорту (сумо, карате, кендо, айкідо, кюдо), фестивалі, інститути гейш, і чайна церемонія.

Основні центри туризму: Пекін, Шеньян, Сіань, Сучжоу, Лхаса, Сеул, Токіо, Кіото, Нара, Камакура, жертви атомного бомбардування – міста Хіросіма і Нагасакі.

У країнах регіону активно розвивається внутрішній і зовнішній туризм. Іноземних туристів приваблюють не тільки своєрідна природа та історико-культурні пам'ятки, а й розвинуті економічна, наукова, фінансова сфери (діловий туризм).

Лекція № 5. Тема 1.4. Північна Америка – головний центр світового господарства. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному просторі

План лекції

1. Вигідність географічного положення регіону Північна Америка. Природно-ресурсний потенціал регіону та його вплив на господарство США і Канади.
2. Галузева структура промисловості країн Північної Америки. Роль регіону у світогосподарських зв'язках.

1. Вигідність географічного положення регіону. Природно-ресурсний потенціал регіону та його вплив на господарство США і Канади.

Коротка довідка.

Площа: 24, 25 млн. км²

Населення: 482,762 млн. осіб

Середня густина населення: 20 осіб/км²

Кількість країн: 23

Найбільша за площею країна: Канада, 9 970 610 км²

Найменша за площею країна: Сент-Кітс і Невіс, 269,4 км²

Країна з найбільшим населенням: США, 283,955 млрд. осіб

Найвища точка: г. Мак-Кінлі, 6 194 м

Найдовша річка: Місісіпі (з Місурі), 6 019 км

Найбільше озеро: Верхнє, 82 100 км²

Найбільший острів: Гренландія, 2 175 600 км²

До складу регіону входять дві суверенні держави (Канада і США) і три залежні території: Сен-П'єр і Мікелон (володіння Франції), Бермудські Острови (володіння Великої Британії) та Гренландія – найбільший острів на Землі, який належить Данії.

Оскільки частина Канади (північ і центр) та Аляска мають суворий клімат і мало придатні для життя людини, заселеною й освоєною частиною Північної Америки є територія 48 „суміжних” штатів США і смуга Південної Канади, яка прилягає до неї.

Географічне положення регіону дуже вигідне. Він омивається водами трьох океанів. Простори Атлантичного й Тихого океанів відокремлюють північноамериканські держави від Африки та Євразії, тільки на північному заході узбережжя близько підходить до берегів Росії. Морський кордон у Беринговій протоці пролягає між островами Діоміда.

Тихий та Атлантичний океани сприяють розвитку міжнародних зв'язків. До середини ХХ ст. найбільшу роль у зовнішньоекономічних зв'язках відігравав басейн Атлантичного океану. Ці території, розташовані навпроти Європи, стали первинними об'єктами європейської колонізації. На них припадала більшість зв'язків з країнами Європи. США та Канада мають зручні виходи до світових торгових шляхів через океани. Північні та східні береги Гренландії недоступні для судноплавства, тому що майже весь час блоковані плавучими кригами, лише на невеликій південно-західній ділянці узбережжя судна мають підходити до берега.

На південь від США розташований сусідній регіон – Латинська Америка, яка є помітним потенційним ринком збуту північноамериканської продукції й одночасно важливою сировинною базою. Завдяки вигодам географічного положення, віддаленості від театрів світових війн країни регіону зберегли й збільшили свій економічний потенціал.

Природні умови. У регіоні надзвичайно своєрідний рельєф, компактно розташовані рівнинні та гірські області. Західну частину займає гірська система Кордильєри (г. Мак-Кінлі, 6194 м) – одна з найбільших та найкрасивіших гірських систем світу. Вони простягаються на 2,5 тис. км із півночі на південь і на 750 км із заходу на схід. Формування Кордильєр не закінчилося, про що свідчать часті землетруси й інтенсивний вулканізм. Внутрішні райони регіону займають високі Великі рівнини на заході і низькі Центральні рівнини. Вздовж південно-східного узбережжя простягаються берегові низовини.

Геологічна особливість Кордильєр – післявулканічні явища, найяскравіше виражені в районі Єллоустонського національного парку: виверження гейзерів (деякі сягають 90 м висоти), термальні джерела, грязьові вулкани тощо.

Клімат Канади і США дуже різниться: Канада – країна переважно помірною і субарктичного клімату, США – субтропічного і помірною. У Канаді навіть у літку середні температури не перевищують +20 С, тоді як майже на всій території США перевищують цей рівень, а у Флориді сягають +27 С. Найбільша кількість опадів випадає на Тихоокеанському узбережжі Аляски і Канади, на північному сході США. Взимку формується стійкий сніговий покрив.

Найбільші ріки Північної Америки: Міссісіпі, Святого Лаврентія, Маккензі, Юкон, Колумбія, Колорадо. Живлення їх здебільшого сніго-дощове. В Центральних та північних районах річки від 5 до 9 місяців вкриті кригою. Безліч порогів і водоспадів утворюють величезні запаси гідроенергії. На р. Ніагара знаходиться відомий Ніагарський водоспад (висота 51м), гуркіт його води за тихої безвітряної погоди можна почути за 20 км.

У регіоні понад 4 млн озер. Найбільші з них: Великі озера (Мічіган, Верхнє, Гурон, Ері, Онтаріо), Велике Ведмеже, Велике Невільниче, Велике

Солоне. За кількістю озер Канада посідає 1-ше місце у світі. Озера завдяки порізанним скелястим берегам і чистій воді надзвичайно мальовничі. Їх береги улюблене місце відпочинку північноамериканців.

Загальна площа сучасного зледеніння – понад 2 млн км² (Гренландія, Аляска, Канадський Арктичний архіпелаг, вершини Кордильєр).

Природні ресурси. Надра регіону містять величезні багатства, які представляють майже всю таблицю Менделєєва: кольорові, рідкісні та благородні метали, залізна руда, уран, нафта, природний газ, кам'яне вугілля, азбест, калійні солі та багато інших.

Земельні ресурси різнопланові, серед них величезні площі займають землі, придатні для сільськогосподарського використання. У Північній Америці переважають червоноземи. Західні території, особливо південний захід США, мають можливості для штучного зрошення. Тільки у Гренландії та на півночі Канади природні агрокліматичні умови несприятливі для сільського господарства. Понад 4/5 площі Гренландії вкрито льодом, а вузька прибрежна смуга з весни до осені вкрита соковитою травою.

У Північній Америці великі запаси лісових ресурсів, більшість яких припадає на Канаду (понад 1/2 її площі). За запасами лісів Канада посідає 1-ше місце у світі.

США і Канада були піонерами створення природоохоронних територій. Рослинний і тваринний світ охороняється у 75 національних парках і численних заповідниках. Багато національних парків мають всесвітню популярність: Єллоустонський, Йосемітський, Великий каньон, Вуд Баффало, Секвоя, Банф тощо.

Різноманітні умови, багаті мінеральні, лісові й енергетичні ресурси стали основою для формування потужної гірничодобувної та розвинутої обробної промисловості в країнах регіону. А родючі ґрунти та сприятливі агрокліматичні ресурси зумовили створення в США найбільшої світової зони товарного сільського господарства, що постачає продукти харчування як на внутрішній, так і на зовнішній ринок.

2. Галузева структура промисловості. Роль регіону у світогосподарських зв'язках.

США і Канада належать до найрозвинітуших країн світу і є членами „Великої сімки”.

Як безсумнівний лідер континенту і визначний центр світового господарства, США мають у своєму розпорядженні всі існуючі на Землі матеріальні і нематеріальні виробництва, серед яких провідними є галузі високих технологій та наукомістки: автомобілебудування, авіаракетокосмічна, електронна промисловість, хімія органічного синтезу, галузі ВПК тощо. Володіють вони і найбільшим у світі науково-технічним потенціалом, який у сучасних умовах є вирішальним фактором розвитку економіки. Тут у перше було створено науково-промислові й технологічні парки і поліси, в яких об'єдналися наукові дослідження і науко-місткі виробництва.

Концентрація виробництва в промисловості США відбувається в умовах сформованої монополістичної структури. Понад 150 промислових корпорацій належать до 500 найбільших за капіталами компаній світу.

США є також одним з найбільших у світі виробників сільськогосподарської продукції (до 12% світового виробництва пшениці, 46% - кукурудзи, 52 – соєвих бобів, 21 – бавовни, 17% - м'яса).

Вирішальну роль в економіці США відіграють транснаціональні корпорації, серед яких наймогутнішими є „Дженерал моторс”, „Форд”, „Кока-Кола”, „Майкрософт”, „Філіп Моріс”, ІВМ тощо.

Особливістю сучасного економічного розвитку США є стрімке зростання продуктивності праці, передумова якого – відновлення технічної бази промисловості, сфери послуг на основі широкої комп'ютеризації та використання інформаційних технологій (на 100 зайнятих припадає 65 персональних комп'ютерів).

Економіка Канади багато в чому подібна до США, відрізняючись водночас за багатьма параметрами:

- переважання у господарській структурі видобувної промисловості, особлива роль АПК і лісового комплексу, продукція яких домінує в експорті країни і визначає її роль на світовому ринку;

- сконцентрованість більшості населення, промислових і сільськогосподарських об'єктів на півдні, у прикордонній із США смугі. Понад $\frac{3}{4}$ промислового потенціалу країни сконцентровано у провінціях Онтаріо і Квебек, які дають 77% обробної промисловості країни, а Манітоба, Альберта й Саскачеван – половину сільськогосподарської продукції. Спричинено це природними умовами.

Рівень витрат на НДДКр у Канади майже у 2 рази нижчий, ніж у США, Японії та ФРН. Рівень технологічного оснащення та ефективності виробництва у деревообробній промисловості, чорній металургії, ядерній енергетиці, будівництві дуже високий.

У Канаді 90% земельних площ, 70% лісових масивів є власністю держави. Вона контролює майже 70% залізниць, понад 10% видобутку вугілля та 16% потужностей чорної металургії.

Отже, регіон Північної Америки у МГПП представлений передусім різноманітними галузями машинобудування, потужним видобувним комплексом, високорозвинутим ПЕК, хімічною промисловістю, лісовиробничим комплексом, галузями легкої та харчової промисловості.

У сільському господарстві переважають зерновий напрям, вирощування технічних культур. Країни регіону - одні з найбільших виробників овочів і фруктів у світі. У тваринництві традиційно переважає м'ясний напрям (скотарство, свинарство, бройлерне птахівництво). Значного розвитку набуло рибальство.

Країни Північної Америки, особливо США, є провідними у світі постачальниками різноманітних послуг та мають найрозвинутішу невиробничу сферу і туристсько-рекреаційний комплекс.

3. Рекреаційні ресурси та рівень розвитку туризму в США і Канаді.

За показниками розвитку туризму регіон є другим у світі після Європи. На нього припадає 16% обсягу міжнародного туризму. Як і в Європі, основними є внутріконтинентальні потоки туристів – між США і Канадою. Інтенсивний також обмін туристами із країнами Центральної Америки, насамперед із Мексикою.

Відповідно до природних умов і освоєності території у регіоні виділяють 5 рекреаційних зон:

- східна. Займає північний схід США і південь Канади, де іноземних туристів приваблюють історико-архітектурні пам'ятки, культурні цінності великих міст;
- західна. Вирізняється незайманими природними ландшафтами, національними парками Канади і США, гірськими спортивними та бальнеологічними курортами;
- центральна. Найменше приваблює туристів, великі простори її зайняті під сільськогосподарські культури, невеликі міста не мають цікавих історичних і культурних пам'яток;
- північна. Охоплює Аляску і північ Канади, приваблива суворою природою, належить до перспективних районів;
- узбережжя Атлантичного і Тихого океанів. Має м'який клімат, тепле море, добре розвинуту інфраструктуру туризму.

США одержують найвищі у світі прибутки від іноземного туризму. Щорічно їх відвідують 46 млн туристів, Канаду – 15,1 млн. США мають найбільшу в світі готельну і транспортну індустрію, що є важливою передумовою розвитку внутрішнього туризму. Щороку до 160 млн американців подорожують країною, переважна більшість із них (90%) – автомобілями, відчутно менше – авіаційним транспортом і дуже мало – залізничним.

Найбільшими центрами туризму є міста Нью-Йорк, Вашингтон, Філадельфія, Лос-Анжелес, Сан-Франциско, штати Каліфорнія, Техас, Флорида, Гавайські острови. Серед визначних природних пам'яток виділяються Великий Каньон на р. Колорадо, чисельні національні парки (найвідомішим з яких є Єллоустонський з долиною гейзерів та великою кількістю рідкісних тварин), пляжі й міста у Флориді та Каліфорнії, Великі озера, Ніагарський водоспад та ін. Туристів приваблюють казино Лас-Вегаса, атракціони Діснейленду в Каліфорнії і Діснейуорлду у Флориді, Голівуд тощо.

До списку культурної спадщини ЮНЕСКО занесено 32 об'єкти.

Серед багатьох типів рекреаційних територій особливою популярністю користуються національні парки, заповідники, спеціальні природні парки й зони відпочинку, морські узбережжя.

Лекція № 6. Місце і роль регіону Латинська Америка в світовому економічному просторі.

1. Відмінності економіко-географічного положення країн регіону Латинська Америка та їх соціально-економічні умови розвитку.
2. Різноманіття природно-ресурсного потенціалу.
3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

4. Культурно-історичні умови та перспективи розвитку туристсько-рекреаційної сфери регіону.

1. Відмінності економіко-географічного положення країн регіону Латинська Америка та їх соціально-економічні умови розвитку.

Коротка довідка.

Площа: 17, 83 млн. км²

Населення: 345,660 млн. осіб

Середня густина населення: 19 осіб/км²

Кількість країн: 12

Найбільша за площею країна: Бразилія, 8 512 000 км²

Найменша за площею країна: Сурінам, 163 820 км²

Країна з найбільшим населенням: Бразилія, 172,176 млрд. осіб

Найвища точка: г. Аконкагуа, 6 959 м

Найдовша річка: Місісіпі (з Укаялті), 6 400 км

Найбільше озеро: Маракайбо, 14 300 км²

Найбільший острів: Вогняна земля, 48 200 км²

Латинська Америка – один з найбільших регіонів світу, розташований на південь від США, який простягається до крайнього півдня материка Південна Америка.

У регіоні налічується 47 політико-територіальних утворень, 33 з яких є суверенними державами, інші – колоніальні володіння США, Великої Британії, Франції та Нідерландів.

Історично регіон поділяють на 2 субрегіони:

<i>Середня Америка</i>		<i>Південна Америка</i>	
Мексика	Центральна Америка	Андські країни	Країни Амазонії
	Вест-Індія		Країни Ла-Плати

Площа Латинської Америки становить 1/7 площі суходолу. Латинська Америка – єдиний в світі регіон, що займає цілий континент – Південну Америку і значну частину Північної Америки. Її територія простягається на багато тисяч кілометрів, широким фронтом виходить до Атлантичного і Тихого океанів. Саме це сприяло колонізації регіону європейцями, а нині позначається на особливостях світових економічних зв'язків. Всі країни (крім Болівії та Парагваю) мають вихід до Світового океану. Загальна довжина берегової смуги – 59628 км.

Країни Латинської Америки за багатьма показниками економічного і соціального розвитку випереджають країни Азії та Африки. Але в середині регіону вони дуже різняться за рівнем економічного розвитку: Куба, в якій

збереглася командно-адміністративна система, належить до країн з директивно-плановою економікою; Мексика, Аргентина, Бразилія, Чилі, Венесуела, Уругвай утворюють групу країн нової індустріалізації, найбільшою країною регіону є Гаїті (85 % населення мешкає в умовах абсолютної бідності). За формою правління вони – республіки або держави у складі Британської Співдружності. Жодної монархії у Латинській Америці не має.

2. Різноманіття природно-ресурсного потенціалу.

Різноманітність природних умов зумовлена розмірами території, її великою протяжністю, розташуванням більшості країн у тропіках, висотною поясною у горах. У рельєфі регіону виділяються: гірська система Кордильєр, які в Південній Америці звать Анди, та рівнинно-плоскогорний схід. Латиноамериканські Кордильєри – одна з найвищих (г. Аконкагуа) і найдовших гірських систем земної кулі, що простягається вздовж західних районів регіону на 15 тис. км. Формування гір ще не закінчилося, про що свідчать часті землетруси та інтенсивний вулканізм (понад 80 діючих вулканів).

Східну частину регіону займають плоскогір'я (Гвіанське, Бразильське, плато Патагонії) та рівнини, в тому числі найбільша на земній кулі – Амазонська низовина площею понад 5 млн км².

Особливістю клімату є сезонна зміна повітряних мас і напрямків їх руху. Регіон одержує багато сонячного тепла. На рівнинах середні температури найтеплішого місяця становлять +22...+28 С, а найхолоднішого майже 8 С. Для екваторіальних широт значні майже цілорічні опади. Західні регіони материків є посушливими. Там у тропічних широтах на язбережжях Тихого океану розташовані пустелі, наприклад Атакама, яку називають полюсом сухості материка.

Головні особливості рельєфу і клімату зумовлюють своєрідність річкової мережі та забезпеченність водними ресурсами країн. Найбільші ріки належать до басейну Атлантичного океану: Амазонка, Парана, Магдалена, Уругвай, Оріноко тощо. Амазонка є найбільшою у світі рікою за розмірами басейну і водоносності. Багато рік, особливо гірських, порізани порогами і водоспадами. В регіоні знаходиться найвищий водоспад на Землі – Анхель, який має висоту падіння води 1054 м. На р. Ігуасу знаходиться унікальний каскад водоспадів, утворений 275 водоспадами заввишки 60-80 м, розділеними зеленими скелястими островами, що витягнулися у формі чотирьохкілометрової підкови.

Великих озер у Латинській Америці мало. Численні лише льодовикові озера у Південних Андах. У Центральних Андах на висоті 3812 м розташоване найбільше із високогірних озер світу – тектонічне озеро Тітікака.

Природні ресурси. Латинська Америка – унікальний за природними ресурсами регіон світу. Тут є великі території з родючими ґрунтами, могутні води системи, лісові масиви (разом становлять $\frac{1}{4}$ площі всіх лісів світу).

Мінеральні ресурси дуже багаті і різноманітні. Латинську Америку називають „геологічною коморою” світу, але енергоджерела розподілені нерівномірно. Основні запаси нафти сконцентровані у Мексиці. Найбільші родовища газу виявлені у Венесуелі, Аргентині, Чилі, Мексиці. Кам'яне вугілля

– добувають на півдні Бразилії, у Чилі, Колумбії, Мексиці. Величезні запаси промислового урану мають Бразилія, Аргентина, Колумбія, Мексика. На платину багаті надра Колумбії, золото – Бразилії, Колумбії, Мексики, Перу і Нікарагуа, срібло – Перу, Чилі, Еквадору, алмази – Бразилії, Колумбії, Гайани.

Регіон має водні ресурси світового значення. Йому належить 1/5 поверхневого стоку населеної суші й не менше 1/10 гідроенергоресурсів планети. Водне господарство розвинуте недостатньо, хоча має життєво важливе значення у всіх країнах.

Ліси є найважливішим природним ресурсом Латинської Америки. Тут зосереджено 1/4 частину лісових ресурсів світу. Загальна лісистість – 35 %. Найбільший масив лісів розташований в Амазонській низовині. Вона є унікальним місцем планети, якому за різноманітністю флори і фауни немає рівних у світі. Це 50 тис. екзотичних рослин, 3 тис. видів риб, 1,6 тис. птахів. Підраховано, що на ділянці розміром в 1 квадратну милю (2,6 км²) там росте приблизно 3 тис. різних видів рослин. У регіоні зростають найцінніші породи дерев, які вирізняються твердою, красивою деревиною (гевея, дерево какао, червоне дерево махагоні та ін.). Запаси деревени, в тому числі цінних порід (кедр, червоне і коралове дерева), становлять в Амазонії 70 млрд м³ (1/3 світових).

Природні умови країн Латинської Америки загалом сприятливі для життя людей й господарської діяльності. А багаті та різноманітні природні ресурси є передумовою розвитку як сільського господарства, так і промисловості. Головні проблеми – це недостатнє вивчення ресурсів на деяких територіях та організація їх масштабного і раціонального використання.

3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

Всі країни Латинської Америки належать до категорії тих, що розвиваються, суттєво відрізняючись між собою за рівнем соціально-економічного розвитку. На аргентину, Бразилію й Мексику припадає 75 % продукції обробної промисловості регіону, решту її виробляють усі інші країни разом. Останніми роками помітна тенденція збільшення питомої ваги обробної промисловості у загальній структурі ВВП. Істотні зміни її відбулися і в її структурі: знизилася частка традиційних галузей (харчової, текстильної, швейної, взуттєвої, деревообробної) і зросла – нових (металообробка, машинобудування, нафтопереробка, хімічна промисловість). У другій половині ХХ ст. значно збільшилися обсяги випуску автомобілів, суден, авіаційної техніки, радіоелектроніки, телекомунікаційної апаратури.

Латинська Америка традиційно є одним із провідних сировинних регіонів світу. Наприкінці ХХ ст. вона контролювала 12 % світових обсягів експорту нафти, майже 15 % газу. Бразилія та Перу є крупними виробниками золота (9 із 20 найбагатших родовищ золота містяться саме в цьому регіоні).

Виняткова роль регіону і в постачанні сільськогосподарської сировини та продуктів на світовий ринок. На країни Латинської Америки припадає 80 % світового експорту бананів, майже 60 % кави, понад 50 % цукру та соєвої олії,

20% виробів із какао, 10 % яловичини, 13 % бройлерного м'яса птиці, 12 % риби та морепродуктів.

Латинська Америка є дуже привабливою для іноземних інвесторів. За обсягом інвестицій в розрахунку на душу населення вона випереджає країни, що розвиваються, інших регіонів світу. Іноземний капітал має міцні позиції в нафтовій, гірничорудній промисловості, сільському господарстві. Нині він залучається і в обробку промисловість, а також у галузі, засновані на застосуванні досягнень НТП.

Одна з найгостріших проблем Латинської Америки – зовнішня заборгованість. Сума загального зовнішнього боргу сягає 780 млрд дол.

На економіку Колумбії та Болівії істотно впливають незаконне виробництво і контрабанда наркотиків.

Ще однією проблемою багатьох країн регіону є безробіття – в середньому майже 14,5 %. Найвищі його рівні зафіксовані у Гондурасі (28 %).

У МГПП країни регіону представлені передусім видобувними галузями (нафтова, гірничорудна, гіничохімічна), лісовиробничим комплексом (заготівля та часткова обробка тропічної деревини), різноманітними напрямками плантаційного господарства, окремими галузями тваринництва (вівчарство і скотарство м'ясного напрямку).

Країни регіону, насамперед Чилі та Перу, - одні з провідних у світі за розвитком рибальства та рибопереробної промисловості. Держави Карибського басейну є важливими суб'єктами міжнародного туризму.

4. Культурно-історичні умови та перспективи розвитку туристсько-рекреаційної сфери регіону.

Латинська Америка має сприятливі природні та культурно-історичні умови для розвитку туризму й відпочинку. Серед визначних природних пам'яток – водоспади Ігуасу, Анхель, ландшафти Анд, високогірне озеро Тітікака, океанські пляжі Бразилії (Копакабана, Іпанема), Мексики (Акапулько) тощо. У численних історичних та археологічних музеях представлені рідкісні експонати епох мая та інків.

Центром туризму є район Карибського моря, який щорічно відвідують до 20 млн осіб. Їх приваблюють клімат, завжди тепле море, чудові пляжі, мальовничі пейзажі, умови для підводного полювання та риболовлі, а також пам'ятки історії та культури. Розвинутий тут гральний і розважальний бізнес. Головні центри туризму: Ямайка, Пуерто-Ріко, Барбадос, Багамські Острови, Тринідад і Тобаго, Аруба тощо.

До списку культурної спадщини ЮНЕСКО внесено 107 об'єктів. Незважаючи на деякі сприятливі передумови, туристична сфера в Латинській Америці розвинута недостатньо, що зумовлено її територіальною віддаленістю від інших регіонів світу, надто жарким кліматом, нерозгалуженою туристичною інфраструктурою в багатьох країнах (крім Карибського басейну).

Лекція № 7. Тема 1.5. Структура економіки та особливості розміщення природних ресурсів Африки

План лекції

1. Економіко-географічна характеристика Африки.
2. Склад регіону Північна Африка.
3. Колоніальне минуле та сучасний економічний стан країн регіону Західна Африка.
4. Вплив економіко-географічного положення регіону Центральна Африка на економічний розвиток.
5. Нестабільна ситуація в регіоні та економіко-географічне положення Східної Африки.
6. Особливості економіко-географічного положення країн Південної Африки

1. Економіко-географічна характеристика Африки.

Коротка довідка.

Площа: 30, 32 млн. км²

Населення: 796,212 млн. осіб

Середня густина населення: 26 осіб/км²

Кількість країн: 53

Найбільша за площею країна: Судан, 2 505 890 км²

Найменша за площею країна: Сейшельські Острови, 455 км²

Країна з найбільшим населенням: Нігерія, 114,628 млрд. осіб

Найвища точка: вул. Кіліманджаро, 5 895 м

Найдовша річка: Ніл (з Кагерою), 6 671 км

Найбільше озеро: Вікторія, 69 500 км²

Найбільший острів: Мадагаскар, 587 000 км²

Країни Африки розташовані на однойменному материку й багатьох прилеглих островах. Усього в Африці – 53 суверенних держави і декілька залежних територій, найбільшими з яких є: Сеута, Мелілья, Західна Сахара (Мароко), Реюньйон, Майотта (Франція), Острів Святої Єлени (Велика Британія).

До 50-60-х років ХХ ст. Африка була континентом залежних територій, головними метрополіями яких були: Франція (37% площі, 26% населення), Велика Британія (32% площі, 39% населення), Бельгія (8% площі, 8% населення), Португалія (7% площі, 6 населення). Колонії на материку мали Іспанія, Італія, Німеччина. Ніколи не були колоніями тільки Ефіопія, Ліберія. Найпізніше вийшла з-під колоніальної залежності Намібія (1990).

Більшість сучасних країн Африки – республіки, лише Марокко, Лесото і Свазіленд є монархіями. За формою державного устрою переважають унітарні країни. Федераціями є Нігерія, Коморські Острови і ПАР.

У багатьох африканських країнах не вирішені етнічні конфлікти, спричинені привілейованим становищем народностей, представники яких перебувають при владі, що дискримінує інші етноси. Понад 20 років триває

громадянська війна в Анголі, Мозамбіку, Сомалі, більше 10 років – у Судані, Бурунді, Руанді, Ліберії.

За більшістю показників Африка є слаборозвинутим регіоном. Тут проживає 12,6 населення світу і виробляється усього 3,6% світового ВВП. В Африці знаходяться 32 із 39 найменш розвинутих країн світу, що зумовлено їх тривалою колоніальною залежністю. Внаслідок цього їх господарство змушене було функціонувати в інтересах метрополій, що виявлялося у нещадній експлуатації природних ресурсів, ігноруванні обробних галузей, господарської інфраструктури, соціальної сфери. Це стримувало процес формування національних африканських країн, зумовило їх значну соціально-економічну відсталість, залежність від світового ринку та основних фінансових центрів.

Свідченням цього є показники соціального розвитку більшості країн. Африка посідає останнє місце у світі за рівнем письменності, надто високі показники дитячої смертності (195% в окремих країнах). Тут найнижча у світі тривалість життя, приблизно 80% населення континенту позбавлене медичної допомоги, понад 70% перебуває за межею бідності. Найнижчий рівень науково-технічного розвитку континенту. Наприклад, у Центральній, Західній та Східній Африці на 10 тис. осіб населення припадає всього 6 наукових співробітників – майже у 25 разів менше, ніж у розвинутих країнах.

За структурою господарства більшість країн Африки належить до аграрних, деякі – до аграрно-індустріальних. Відносно високого рівня індустріалізації досягли ПАР, Єгипет, Замбія, Сейшельські острови.

Після отримання незалежності господарства більшості країн були націоналізовані. Особливо важливу роль відіграло встановлення державного контролю над розробкою корисних копалин. Натепер переважно є націоналізованим видобуток нафти й газу в Алжирі, нафти – в Єгипті, Лівії, Нігерії, видобуток та переробка кольорових металів – у Замбії, Демократичній республіці Конго (ДРК), бокситів – у Гані, Гвінеї, алмазів – у Гані, Сьєрра-Леоні, ДРК, фосфоритів – у Того і Сенегалі, золота – в Гані. У багатьох країнах, багатих на запаси мінеральної сировини, державному сектору економіки належить від 50 до 75% валової продукції гірничодобувної галузі.

Особливістю економіки африканських країн є її багатоукладність. Приватнокапіталістичний та державний сектори, хоч і виробляють до 70% загального ВВП, охоплюють меншість населення. Десятки мільйонів задіяні на виробництвах докапіталістичних укладів, у сфері натурального господарства. У сільських місцевостях країн Тропічної і частково Південної Африки, де не розвинуте приватне володіння землею, дотепер переважає патріархально-общинний лад. Істотні залишки общинних, феодалних відносин зберігаються на півночі континенту.

Економічний розвиток африканських країн є нерівномірним, нестабільним, супроводжується масштабними кризовими явищами.

Багато проблем спіткало сільське господарство, яке за обсягом виробництва продукції не могло задовольнити потреб населення. Це спричинило гостру продовольчу кризу. Тому більшість розташованих на південь від Сахари країн, які до 80-х років ХХ ст. забезпечували себе

продовольством, змушені були до 20% його завозити з-за кордону. Внаслідок цього за останні 40 років імпорт основних продовольчих товарів в Африку зріс у 6,5 рази.

За даними ООН, до 60% населення Тропічної Африки систематично недоїдає, у тому числі 40% дітей віком до 5 років. Калорійність харчування становить в Ефіопії, Анголі, Чаді, Мозамбіку, Сомалі (1600 – 1900 кКал).

Економіка африканських країн постійно відчуває фінансовий дефіцит. Це спричинено тим, що обсяги запозичень, а відповідно і зовнішній борг, зростали значно швидше, ніж розширення експорту чи нарощування ВВП. Найбільшими боржниками є Нігерія та Єгипет (зовнішній борг кожного перевищує 30 млрд дол.). На погашення боргів багато країн виділяють 35% валютних надходжень від експорту товарів та послуг.

Іноземний капітал є суттєвим чинником розвитку гірничодобувної промисловості, на яку припадає до 2/3 прямих іноземних інвестицій в Африку. Активно проникають ТНК в обробну промисловість материка, переважно створюючи спільні підприємства. Наприклад, у Гані, Конго, Нігерії ТНК володіють 50-70% акціонерного капіталу підприємств цілої галузі. Під значним іноземним контролем перебуває багато закладів страхування, туристсько-рекреаційної сфери, деякі підприємства внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

Проте ситуація на світовому ринку капіталів для африканських країн не дуже сприятлива. Наприклад, у загальному обсязі природних інвестицій в країни, що розвиваються, країни Африки становили всього 2%. Це зумовлено політичною нестабільністю в регіоні, неясністю перспектив економічного розвитку більшості країн, надмірною централізацією управління економікою. Іноземних інвесторів відлякує і величезна заборгованість багатьох країн, особливо тропічної Африки.

Роль країн Африки у МГПП поки що мало відчутна. Питома вага їх у світовому експорті не перевищує 2%. Головні торгові партнери африканських країн – Західна Європа, США та Японія. Внутріконтинентальні торговельні зв'язки слабозвинуті. Зовнішня торгівля часто базується на одному або кількох експортних продуктах.

Умови життя населення дуже низькі. Головними проблемами є перенаселеність, бідність, голод, недоїдання, неписьменність, відсутність елементарної санітарії, епідемії. Африканські країни на світовому ринку є постачальниками сільськогосподарської сировини та мінеральних ресурсів, значно менше – готових виробів промисловості.

2. Склад регіону Північна Африка.

Північна Африка займає 1/3 території, де проживає кожен четвертий житель материка. Регіон має прямий вихід до Середземного моря, що веде в Атлантику і через Суецький канал у Червоне море до Індійського океану, сусідить із розвинутими державами Європи і Південно-Західної Азії. До складу належить 8 країн: Алжир, Західна Сахара (окупована Марокко), Єгипет, Лівія, Мавританія, Марокко, Судан, Туніс.

Державне будівництво у країнах Північної Африки має складну історію. Неодноразово впродовж тисячоліть вони були колонізовані: в античний час – Фінікією, Давніми Грецією та Римом; у середньовіччя і Новий час – арабами, потім турками; у ХІХ і на початку ХХ ст. – європейцями. Найпомітніший слід в етнічному складі населення, його мові, культурі й способі життя залишила арабська колонізація.

Північна Африка є колыскою давньоєгипетської цивілізації, що зробила значний внесок у світову культуру. В античний час землі південного Середземномор'я славилися культурою Карфагена, їх вважали „житницею Риму”. З римлянами пов'язані й перші вживання назви „Африка”. У середні віки араби, які прийшли сюди, поширили іслам і арабську мову. Наприкінці середньовіччя в Північній Африці сформувалися самостійні держави – Марокко, Алжир, Туніс.

Природні умови. Північна Африка омивається на півночі Середземним морем, на заході – Атлантичним океаном, на сході Червоним морем. Довжина берегової смуги – 9337 км. Площа – 10 млн км².

Велику частину території регіону займає найбільша пустеля світу Сахара площею понад 7 млн км², у центрі якої підіймаються нагір'я Ахагар і Тібесті. Багато безстічних западин, деякі з них розташовані нижче від рівня моря.

На північному заході простягаються Атланські гори.

Клімат на більшій частині регіону – виражений пустельний тропічний, на півночі – субтропічний. Опади на півночі бувають переважно взимку, на іншій території – влітку. У внутрішніх районах Сахари дощі можуть не випадати по кілька років. Температура повітря досягає +58 С, поверхня суші прогрівається до +80 С. У зимку вночі повсюдними є заморозки на ґрунті. Часто здійснюються вітри і багатоденні пилові (піщані) бурі, швидкість вітру буває 3-5 до 50 м/с і більше.

Найбільшою рікою в регіоні є Ніл, довжина якого – 6671 км – найбільша у світі. Крім нього в регіоні немає рік із постійним водотоком. З метою регулювання стоку ріки, забезпечення водою каналів і ліквідації загрози повеней на Нілі та його притоках споруджені греблі й водоймища: Асуанська, Несер, Гебель-Аулія.

В окраїнних районах Сахари й у центральних гірських масивах збереглися невеличкі реліктові озера, частково заболочені та дуже мінералізовані. Регіон має великі басейни підземних вод, використання яких забезпечує життя в оазисах.

Природні ресурси. Багаті на корисні копалини надра визначили специфіку господарювання багатьох країн регіону. Здавна в пустелі видобували сіль, розробляли родовища кам'яного вугілля, згодом – заліза, міді, вольфраму, інших рідкісних металів, урану. У Марокко зосереджено до 2/3 світових запасів фосфоритів.

Сахара є одним з найбільших нафтодобувних районів світу: в Алжирі та Лівії, у шельфовій зоні узбережжя Єгипту і Тунісу відкрито родовища нафти й газу, запаси яких мають світове значення.

Агрокліматичні ресурси дуже обмежують можливості розвитку сільського господарства. Землеробство потребує значних агроеліоративних робіт. Придатні для тваринництва території відносно невеликі, пасовищні ресурси обмежені, водопої для худоби важкодоступні.

Випасання худоби, ерозія ґрунтів, видобування нечисленних лісів, засолення зрошуваних земель спричиняють антропогенне опустелювання великих територій. Тому охорона довкілля є найактуальнішим завданням у країнах регіону.

Рекреація і туризм. Природнокліматичні умови є сприятливими для розвитку туризму і відпочинку. На узбережжі Червоного моря розташовані всесвітньо відомі пляжі. Туристів приваблюють курорти субтропічного узбережжя Середземномор'я, численні історико-культурні пам'ятки античності та арабських халіфатів у Тунісі, Марокко, Лівії, Мавританії.

Основним рекреаційним районом є Єгипет, де більшість визначених пам'яток зосереджено у дельта та долині Нілу. Одні з найбільш відвідуємих центрів – Місто Мертвих (Каїр), величезний цвинтар, захоронення на якому належать до II тис. до н.е., а також музей Єгипту, де знаходиться значна колекція експонатів Давнього Єгипту, в тому числі скарби гробниці Тутанхамона, у Гізі – піраміди й Сфінкс, Луксорі та Карнаці – руїни давньої Єгипетської столиці III тис. до н.е. Щорічно Єгипет відвідують 2,9 млн туристів, що забезпечує державі 2,7 млрд доходу.

До списку культурної спадщини ЮНЕСКО внесено 38 об'єктів.

3. Колоніальне минуле та сучасний економічний стан країн регіону Західна Африка.

Західна Африка – найнаселеніший регіон материка, на 1/6 території якого проживає третина всіх африканців. До регіону належать 15 держав.

Межує вона з Північною та Центральною Африкою, омивається водами Атлантичного океану та його найбільшої затоки біля берегів Африки – Гвінейської. На півночі межує із Сахарою, а на сході – із котловиною Чад.

Територія Західної Африки була колонізована найраніше (XV – XVI ст.). Найбільше торкнулася її работоргівля. Донедавна одну з ділянок узбережжя Гвінейської затоки називали „Невільничий Берег”. У XIX ст. територія регіону була поділена переважно між Францією, Великою Британією, та Португалією. Найдавнішою республікою у регіоні є Ліберія, заснована у 1847 р. переселенцями із США. Гана і Гвінея домоглися незалежності наприкінці 50-х років, інші країни – на початку 60-х років і лише португальські колонії – у середині 70-х років XX ст.

Крім Малі, Буркіна-Фасо і Нігеру, країни розташовані на узбережжі, а сам регіон більш наближений до Західної Європи та атлантичних портів Північної Америки, ніж інша частина Тропічної Африки. Вихід до океану, зручні бухти на узбережжі сприяли розвитку портів та активних морських зв'язків з іншими приатлантичними регіонами Африки, Європи та Америки.

Природні умови. Західна Африка із заходу і півдня обмежена узбережжям Атлантичного океану. На півночі межує із пустелями Сахари, на сході – з озером Чад і гірськими хребтами. Довжина берегової смуги – 4098 км.

Клімат переважно субекваторіальний. Повітря дуже нагріте протягом року. Немає різких коливань температур протягом року. Кількість опадів збільшується з півночі на південь від 250-до 1500 мм на рік. У літній період дощі тривають до 7 місяців. Клімат на більшості території несприятливий для проживання, важко переноситься людиною: у розпал дощового сезону – вкрай висока вологість, у сухий сезон – жагучий вітер (харматтана).

Західна Африка багата на великі та повноводні ріки, найбільшою з яких є Нігер, що впадає у Гвінейську затоку. Річки здебільшого порожисті, мають багато водоспадів, що ускладнює судноплавство. Заважає йому і спад рівня води у сухий сезон року.

Природні ресурси. У Нігерії виявлені родовища нафти й газу. Багатими є поклади бокситів, особливо у Гвінеї, уран добувають у Нігері. Частково налагоджено видобуток руд заліза, олова, фосфоритів. У Буркіна-Фасо виявлено значне родовище марганцю. Здавна відомі родовища золота й алмазів.

Ріки регіону мають величезні запаси гідроенергії. На р. Вольта з метою іригації та судноплавства побудовано найбільше у світі за площею (8480 км²) водосховище – Вольта (Акосомбо).

Західна Африка славиться унікальними лісовими ресурсами. Лісовий пояс розташований в екваторіальній зоні. Тут росте до тисячі деревних порід, багато з яких мають цінні деревину і плоди. Ліси є багатоярусними, в них на гектар може припадати до 500 великих і тисяча дрібних дерев. Гігантські дерева досягають висоти 50 м і більше. Лісова зона сприятлива для насаджень какао, кавового дерева, бананів, ананасів, олійної пальми. Середня лісистість регіону – 27%.

Загалом природні умови й ресурси більшої частини регіону за умови їх раціонального використання сприятливі для розвитку економіки країн, а наявність великих площ родючих ґрунтів є передумовою для ефективного землеробства.

Рекреація. Розмаїття природних умов регіону, самобутня культура народів і племен, залишки архітектурних пам'яток колоніальної епохи, морські узбережжя Сенегалу і Гамбії, численні національні парки з рідкісними видами флори і фауни зумовлюють привабливість Західної Африки для іноземних туристів. Місцеві католицькі паломники часто відвідують найбільший у світі католицький собор в Ямусукро, побудований у 1990 р.

Незважаючи на наявність передумов для розвитку туризму в багатьох країнах регіону, соціально-економічні проблеми, воєнно-політичні конфлікти у деяких з них (С'єра-Леоне, Ліберія, Кот-д'Івуар), несприятливі кліматичні умови (високі температури за значної вологості повітря) тощо обмежили зростання туристичної сфери.

4. Вплив економіко-географічного положення регіону Центральної Африки на економічний розвиток.

За площею, яка охоплює майже $\frac{1}{4}$ території материка, регіон поступається тільки Північній Африці. Однак проживає тут лише $\frac{1}{7}$ її населення. До складу регіону входять 9 держав: Ангола, Габон, Демократична республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Камерун, Конго, Сан-Томе і Принсіпі, Центральнаафриканська Республіка, Чад.

Центральна Африка, займаючи центральне положення на материк, межує з усіма іншими африканськими регіонами.

Країни регіону звільнилися від колоніальної залежності у 1950 – 1974 рр.

Більшість країн Центральної Африки розташовані на узбережжі Атлантичного океану або мають вихід до нього, що сприяє їх господарському розвитку. Своєрідність регіону полягає в розміщенні на його південному сході промислового району „Мідний пояс”, який за своїм економічним значенням набагато перевищує приморську смугу. Чад і Центральнаафриканська Республіка (ЦАР) виходу до океану не мають, що є однією з причин їх економічної відсталості.

Транзитні перевезення внутриматерикових країн через прибережні держави помітно впливають на формування економічної спільності держав регіону.

Природні умови. Центральна Африка займає західну частину материка в екваторіальних і субекваторіальних широтах, охоплює велику площу западину Конго, яка на заході прилягає до Атлантичного океану і Гвінейської затоки, на півночі – плоскогір'я Азанде, на заході – Північногвінейську височину, на півдні – плато Луанда, на сході регіон обмежений гілкою Західного Східноафриканського плоскогір'я.

У рельєфі виділяються рівнинні території. Западини Конго має плоске дуже заболочене днище. Рельєф регіону не має різких перепадів висот.

Природні контрасти регіону найяскравіше виявляються у кліматі. По обидва боки екватора панує екваторіальний клімат із постійним вологим повітрям та осіннім і весняним максимумами опадів, яких у рік випадає до 2000 мм, середні температури +23...+28 С. На північ і на південь розташована зона субекваторіального клімату з дощовим літом і сухою зимою, кількість опадів зменшується до 1000 мм, у дощовий період температура знижується до +15 С.

Приекваторіальні райони та особливо западина Конго мають найгустішу мережу повноводних рік в Африці, найбільша з яких – Конго (Заір). Ріки порожисті, мають значний гідроенергетичний потенціал. Чималі простори зайняті болотами. Великих озер мало, значні – Чад, Маї-Ндомбе і Тумба.

В екваторіальному поясі ростуть багатоярусні вологі екваторіальні ліси (гілеї) з розмаїттям дерев і деревоподібних папоротей. Середня лісистість – 47%, максимальна – у Габоні, мінімальна – у Чаді.

Природні ресурси. Надра регіону вивчені недостатньо. Найбільш освоєні корисні копалини південного сходу і сходу ДРК.

У регіоні розташований відомий „Мідний пояс”, у якому крім міді промислове значення мають також кобальт, свинець, цинк. У Габоні унікальні на материк запаси марганцю. Багаті на нафту надра Анголи та Габону. ДРК має величезні запаси алмазів і є одним із головних їх експортерів у світі. У

Центральній Африці містяться значні родовища рідкоземельних і дорогоцінних металів (золота, платини, паладію), руд урану, алюмінію і заліза.

Більшість регіону зайнята масивами вологих екваторіальних лісів. Тут ускладнене інтенсивне сільське господарство, але дуже великі лісові і водні ресурси. На решті територій переважають савани. Уся приекваторіальна частина регіону є аріалом поширення мухи цеце, яка завдає великої шкоди тваринництву.

Гідроенергетичні ресурси регіону виражені найгустішою і багатоводною річковою мережею на континенті (загальний потенціал – 500 млн кВт).

Використання природно-ресурсного потенціалу регіону пов'язано з деякими проблемами, особливо в сільському господарстві (необхідність зрошування у посушливих районах та здійснення меліоративних заходів у районах з надмірним зволоженням, які вимагають значних коштів). Також існує суттєва загроза швидкої деградації природних ландшафтів внаслідок використання застарілих методів господарювання, наприклад знищення масивів екваторіального лісу за підсічно-вогневого способу землеробства.

Рекреація. Країни регіону є найвідсталішими за рівнем соціально-економічного розвитку в Африці. Слабко розвинута тут і туристична інфраструктура. До того ж північна частина регіону страждає від частих посух. Це обмежує розвиток туризму, і мандрівників можуть привабити лише екзотична тропічна та екваторіальна природа й нечисленні історико-культурні об'єкти, серед яких давні фортеці в Анголі, національні парки з мальовничими озерами у ДРК, залишки міста давньої культури сао у Чаді тощо.

5. Нестабільна ситуація в регіоні та економіко-географічне положення Східної Африки.

Східна Африка займає 1/7 території континенту, тут проживає 1/5 його населення. Межує вона з трьома регіонами материка: Північною, Центральною та Південною Африкою. До складу регіону входять 11 держав: Бурунді, Джибутті, Еритрея, Ефіопія, Замбія, Кенія, Малаві, Руанда, Сомалі, Танзанія, Уганда.

Близькість до країн Південно-Західної та Південної Азії, до морських шляхів, що з'єднують Європу з Азією – важлива особливість економіко-географічного положення регіону. Уганда, Малаві, Замбія на мають виходу до моря, але їх міжнародні транспортні зв'язки тяжіють до Індійського океану, на Якому розташовані майже всі материкові країни регіону, крім Еритреї, яка знаходиться біля берегів Червоного моря.

Останніми роками на ЕГП регіону впливають етнічні й політичні конфлікти у деяких країнах. Внаслідок громадянської війни у Сомалі, що почалася в 1991 р., економіка країни повністю паралізована, промислові підприємства не функціонують, інфраструктура, фінансова система майже цілком зруйновані. Реальною є загроза розвалу держави (на півночі країни знаходяться самопроголошена Республіка Сомаліленд, на узбережжі – Держава Пунтленд). Нестабільна ситуація і в Руанді, де у 1994 р. почалися етнічні сутички, що переросли у геноцид, жертвами якого стали майже 1 млн тутсі

(етнічна меншина). Подібне відбувається і в Бурунді, де наприкінці 1994 р. активізувалися екстремістські угруповання народностей тутсі й хуту, що призвело до міжетнічної різанини, в якій загинули тисячі мирних жителів, переважно з народності хуту.

Природні умови. Природні умови регіону дуже різноманітні. У рельєфі Східної Африки переважають гори і плоскогір'я, тому її разом з Південною Африкою називають „Високою Африкою”, на відміну від інших трьох регіонів – „Низької Африки”. Велику частину території займає Східноафриканське плоскогір'я. В регіоні наявне складне поєднання піднятих рівнин, глибоких і вузьких скидових западин, обмежених уступами брилевих гір, лавових плато та ізольованих вулканічних конусів. Тут знаходяться найвищі вершини континенту: Кіліманджаро (5895 м), Кенія (5199 м), масив Рувензорі (5109 м). У багатьох районах, особливо у північній частині регіону, часто бувають землетруси, виверження вулканів, з» являються навіть нові вулканічні конуси.

Клімат – екваторіальний і субекваторіальний, сезонно-вологий, жаркий (на висотах 1500-2000 м – теплий, вище - прохолодний). Майже повсюдно, крім високогір'їв, протягом року переважають середньомісячні температури приблизно +20 С, середні максимальні температури досягають +28 С.

У регіоні беруть початок найбільші ріки Африки – Ніл, Конго, Замбезі. Тут багато великих озер, розташованих у рифових западинах.

Оскільки регіон належить до „Високої Африки”, тут відсутній екваторіальний ліс навіть у районі екватора. Загальна лісистість – 20%.

Природні ресурси. Є одними з найбільш багатих на материк. Найбільші мінеральні багатства виявлені у Замбії, де є мідні руди (4-те місце у світі), невеликі родовища золота – у Кенії.

Запаси гідроресурсів дуже великі. Для розвитку гідроенергетики найперспективніші басейни Блакитного Нілу, на півдні – Замбезі, на яких вже побудовано найпотужніші в регіоні ГЕС.

Сприятливими є рекреаційні ресурси. В Ефіопії, Танзанії, Кенії існує мережа всесвітньо відомих заповідників і національних парків, в яких охороняються унікальні природні ландшафти та африканські тварини. Щорічно їх відвідують сотні тисяч туристів.

Природно-ресурсний потенціал регіону загалом створює сприятливі передумови для господарської діяльності. Негативним фактором для господарської діяльності. Негативним фактором для розвитку тваринництва є поширення різноманітних видів шкідливих комах – збудників багатьох небезпечних хвороб людини та свійських тварин.

Рекреація. Територія Східної Африки характеризується різноманітними ландшафтами: пустелі й ліси, савани і гірські масиви, серед яких найвищі в Африці – Кіліманджаро та Кенія.

Останніми десятиріччями країни регіону стали активно розвивати такий вид туризму, як „сафари”. Цьому сприяють унікальна природа регіону, багатство фауни (дикі слони, чорні носороги, бегемоти, буйволи, антилопи, зебри, жирафи, леви, гепарди, крокодили тощо), які охороняються у системі всесвітньо відомих заповідників та національних парків: Маунт-Кенія, Цаво,

Найробі в Кенії; Серенгеті, Нгоронго і Кіліманджаро у Танзанії та ін. До визначних природних пам'яток відносять мальовничі озера Тана, Ньяса, водоспади Блакитного Нілу.

6. Особливості економіко-географічного положення країн Південної Африки

За площею й населенням Південна Африка є значно меншою від інших регіонів континенту. До її складу входять 11 держав і залежні території, які утворюють дві групи: материкову і мало пов'язану з нею острівну (табл. 1).

Суходолом південноафриканські країни межують з Центральною та Східною Африкою. Регіон має вихід до Атлантичного океану на заході й до Індійського - на сході.

Держави регіону звільнилися від колоніальної залежності тільки наприкінці 60-х років ХХ ст. Намібія до 1990 р. була останньою з великих колоній в Африці, яка належала сусідній країні - ПАР. Залишаються володіннями Франції о. Реюньйон, Великої Британії - о. Сент-Гелен. ООН не визнає належність островів Майотта (Маоре) Франції та вимагає надання їм права самовизначення щодо подальшого існування (таб. 1.1).

Усі материкові країни регіону межують із найрозвинутішою країною Африки - ПАР, а деякі оточені її територією (Лесото, Свазіленд). На економіко-географічне положення острівних держав впливає їх ізольованість. Острови (крім Мадагаскару) значно віддалені від материка і мають обмежені природні ресурси.

Більшість країн регіону є республіками, Лесото й Свазіленд - конституційними монархіями. Всі країни Південної Африки входять до ООН і ОАЄ. Ботсвана, Зімбабве, Лесото, Маврикій, Намібія, ПАР, Свазіленд і Сейшельські Острови є членами Британської Співдружності.

Таблиця 1

Країни Південної Африки

Країна	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, млн. осіб	Густота населення, осіб/км ²	ВНП на душу населення, дол.
Ботсвана	Габороне	600,40	1,60	3	6 600
Зімбабве	Хараре	390,80	12,60	32	2 500
Коморські Острови	Мороні	2,00	0,70	350	720
Лесото	Масеру	30,35	2,20	72	2 400
Маврикій	Порт-Луї	2,04	1,10	539	10 400
Мадагаскар	Антана- наріву	587,00	14,80	25	800
Мозамбік	Мапуту	799,40	17,00	21	1 000
Намібія	Віндгук	824,30	1,60	2	4 300
Республіка Південна Африка (ПАР)	Преторія	1221,00	41,20	33	8 500

Свазіленд	Мбабане	17,36	0,90	51	4 000
Сейшельські острови	Вікторія	0,04	0,08	175	7 700
Усього		4929,90	93,70	Середня – 118	Середній- 4 400

Природні умови.

Береги Атлантичного та Індійського океанів прямолінійні, порізані слабо. Довжина берегової смуги - 10 828 км (додаток 1). У нечисленних бухтах давно діють морські порти. Біля берегів Південної Африки мало прибережних островів. У більш теплих водах, на північ від 20° пд. ш., береги Мозамбіку оточені кораловими рифами.

Південна Африка розташована у межах Африканської платформи, є плоскогір'ям, зниженим у центрі й піднятим по краях до 1500-2000 м, яке стрімко спускається до приморських низовин. Круті краї платформи на сході та на півдні називають Великим уступом. Окремі його ділянки, що розділені річковими долинами, мають самостійні назви: Іньянга (Вумба), Драконові гори (Лебомбо). Саме в Драконових горах знаходиться найвища вершина регіону - г. Каткін-Пік (3660 м). На крайньому півдні розташована складчаста область Капських гір, які помітно відрізняються за структурою від території Великого уступу.

Клімат переважно тропічний, посушливий, на крайньому півдні субтропічний. Основні опади супроводжуються літніми мусонними вітрами з боку Індійського океану (до 2000 мм на рік). На захід кількість опадів зменшується. У прилеглих до найбільшої пустелі регіону Калахарі північних районах буває на рік до 750 мм опадів, південних - менше 200 мм. Із збільшенням висоти і віддаленості від океану амплітуда температур різко зростає, але влітку і тут дуже жарко. Найспекотніші долини рік і внутрішні улоговини, де навесні перед початком дощів температури досягає +40° С і більше. Взимку середні температури падають до +10° С і нижче. У горах бувають заморозки, випадає сніг.

На узбережжі Атлантичного океану знаходиться пустеля Наміб, яка простягнулася вузькою смугою (від 50 до 130 км) майже на 2000 км. Утворення її пов'язане з холодними і сухими повітряними масами, які формуються над Бенгельською течією. Опадів у середньому випадає за рік не більше 100 мм на півночі й півдні та 10-15 мм - у центральній частині, іноді тут їх не буває роками.

Найбільші ріки регіону - Лімпопо і Замбезі, які впадають в Індійський океан, Оранжева і Кунене - в Атлантичний океан. Ріки порожисті, стік їх різко коливається за сезонами. Порожистість пов'язана зі ступінчастою будовою рельєфу і численними виходами твердих порід кристалічного щита. Здебільшого ріки малопридатні для судноплавства. На р. Замбезі знаходиться найбільший в Африці водоспад Вікторія заввишки 120 м. Південь Африки - класична область саван. Колючий чагарник (буш) є одним з найпоширеніших рослинних утворень у регіоні. У Південній Африці ліси збереглися лише на окремих гірських масивах і в долинах рік, мангрові ліси - на невеличких ділянках океанічного узбережжя. У регіоні багато цінних порід червоного й чорного

дерев та деяких хвойних порід, кокосової пальми (на сході). Середня лісистість регіону - 16 %.

Природні ресурси.

Мінеральні ресурси регіону - одні з найбагатших у світі. Тут знаходяться величезні запаси вугілля (за ними ПАР посідає 1-ше місце в Африці - 129,1 млрд. т), руд чорних металів, деяких кольорових металів, урану. Великі поклади благородних металів: золота (у ПАР - 62 % світових запасів) і платини. ПАР, крім найбагатших родовищ азбесту, має найбільші у світі запаси алмазів (250 млн. каратів), дещо менші вони у Ботсвані, Намібії. Однак у регіоні майже цілком відсутні запаси нафти й газу.

На сході материка значними є гідроенергоресурси, особливо у басейнах Лімпопо і Замбезі, освоєння яких тільки почалося.

Агрокліматичні ресурси південної і південно-східної частин регіону сприятливі для вирощування культур тропічного й субтропічного поясів. Схід материкової частини і Мадагаскар придатні для розвитку інтенсивного землеробства. Захід материкової частини, де розташовані пустелі Наміб і Калахарі, переважено посушливий, але придатний для пасовищного тваринництва.

Для охорони тваринного та рослинного світу створені заповідники і національні парки, серед яких найбільшими є Калахарі-Хемсбок, Крюгера, Натал (ПАР), Етоша (Намібія), Амбр (Мадагаскар) тощо.

Природні багатства регіону сприяють інтенсивному розвитку багатьох галузей господарства: різноманіття мінеральної сировини - гірничодобувної, металургійної та хімічної промисловості; агрокліматичні ресурси - багатогалузевого сільського господарства, унікальні ландшафти, рослинний та тваринний світ - сучасної туристичної інфраструктури.

Рекреація і туризм

Регіон має сприятливі природні й культурно-історичні ресурси для розвитку рекреації. Туристів приваблюють піщані пляжі на Сейшельських і Коморських Островах, Маврикії, у Мозамбіку, ПАР, гірські масиви, особливо Столова гора поблизу Кейптауна, відомий водоспад Вікторія та р. Замбезі (між Замбією та Зімбабве). Всесвітньо відомими є національні парки Чобе у Ботсвані, Етоша у Намібії; Калахарі-Хемсбок та парк Крюгера у ПАР. Парк Крюгера є одним з найдавніших національних парків світу (заснований у 1898 р.), його площа до 2 млн. га.

Серед визначних культурно-історичних пам'яток - національні музеї історії, колекції археологічних, палеонтологічних та антропологічних експонатів у ПАР і Ботсвані, давні палаци - племінних королів (Мадагаскар, Свазіленд, ПАР). Величезні прибутки від туризму дає і спеціально побудований у ПАР центр розваг - місто Сан-Сіті.

До списку спадщини ЮНЕСКО занесено 14 об'єктів:

- Ботсвана (1) - Тсоділо;
- Зімбабве (4) - водоспад Вікторія на р. Замбезі, національний парк Мана-Пуле із зоною сафарі, монументи Великого Зімбабве і руїни Камі (XII-XVII ст.);
- Мадагаскар (2) - національний парк Цінгі-дю-Бемараха, королівський

пагорб Амбохіманга;

➤ Мозамбiк (1) - острiв Мозамбiк (у 1508-1907 рр. адмiнiстративний центр Португальської Схiдної Африки);

➤ ПАР (4) - парк святого Луки, острiв Роббен, райони знахiдок викопних останкiв перших людей у Стеркфонтейнi, Сварткрансi та Кромдраi, нацiональний парк Драконової гори;

➤ Сейшельські Острови (2) - Альдабра-атол i природна резервацiя долини Малi.

В останнє десятирiччя активно нарощує свiй туристсько-рекреацiйний потенцiал ПАР, розвиваючи не тiльки пiзнавально-розважальнi види туризму, а й дiловий туризм, бере участь у проведеннi мiжнародних симпозиумiв та саммiтiв (наприклад, саммiт ООН 2002 р.).

[4] с. 467-579 ; [6] с. 292-298.

Лекцiя № 8. Тема 1.6. Економiчний потенцiал та краiнознавча характеристика регiону „Австралiя та Океанiя”

План лекцiї

1. Характеристика складу субрегiонiв та краiн регiону. Австралiйський союз.
2. Склад та економiко-географiчне положення Океанiї. Особливостi економiчного розвитку та загальна характеристика господарства.
3. Рекреацiя i туризм регiону „Австралiя та Океанiя”.

1. Характеристика складу субрегiонiв та краiн регiону.

Коротка довiдка.

Площа: 8, 52 млн. км²

Населення: 30,8 млн. осiб

Середня густина населення: 4 осiби/км²

Кiлькiсть краiн: 14

Найбiльша за площею краiна: Австралiя, 7,7 млн. км²

Найменша за площею краiна: Науру, 21,1 км²

Краiна з найбiльшим населенням: Австралiя, 18 970 тис. осiб

Найвища точка: г. Вiльгельм, 4 509 м

Найдовша рiчка: Муррей (з Дарлiнгом), 3 490 км

Найбiльше озеро: Ейр, 15 000 км²

Найбiльший острiв: Нова Гвiнея, 829 000 км²

Австралiя та Океанiя - великий регiон, який складається з двох субрегiонiв: власне материка Австралiя з однойменною державою на ньому та Океанiї - найбiльшого у свiтi скупчення островiв та архiпелагiв у басейнi Тихого океану.

Загалом площа регiону становить близько 9 млн. км², з яких на Австралiю припадає 7,7 млн. км². Тут розташовано 14 суверенних краiн i багато залежних територiй (табл. 1.2).

Австралійський Союз і Нова Зеландія належать до розвинутих держав (країни «переселенського капіталізму»). В Океанії розташовані переважно країни, що розвиваються, які домоглися політичної незалежності після Другої світової війни, а також численні колоніальні володіння США, Великої Британії, Франції, Австралії тощо. Це зумовлює відмінність їх політичного та економічного становища.

Таблиця 1.2

Австралія та країни Океанії

Країна	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, тис. осіб	Густота населення, осіб/км ²	ВНП на душу населення, дол.
1	2	3	4	5	6
Австралія	Канберра	7700,0	18 700,0	2	23 200
Вануату	Порт-Віла	12,200	177,5	14	1 300
Західне Самоа	Апіа	2,80	171,0	61	3 200
Кірибаті	Баїрікі	0,80	78,0	97	850
Маршаллов і Острови	Маджуро	0,181	59,3	327	1 670
Науру	Округ Ярен	0,021	10,7	509	5 000
Нова Зеландія	Веллінгтон	270,500	3 780,0	14	17 700
Палау	Корор	0,508	17,3	34	7 100
Папуа-Нова Гвінея	Порт-Морсбі	462,800	4 500,0	9	2 500
Соломонові Острови	Хоніара	29,8	400,0	13	2 000
Тонга	Нукуалофа	0,748	100,0	134	2 200
Тувалу	Фунафуті	0,0260	10,1	388	1 100
Федеративн і штати Мікронезії	Палікір	0,701	109,0	155	2 000
Фіджі	Сува	18,400	827,0	45	7 300
Усього		8524,800	29 675,2	Середня - 121	Середній - 5500

Австралійський Союз охоплює весь материк Австралія, о. Тасманію і дрібні острови у Тихому та Індійському океанах навколо материка: Кінг, Кенгуру, Фліндерс, Барроу, Грут-Айленд. Під управлінням Австралії перебувають і так звані «зовнішні території»: острови та острівні групи в Тихому океані (Норфолк, Маккуорі) та в Індійському океані - острів Різдва (Крістмас), Кокосові Острови (Кілінг), острови Херд та Макдональд.

За площею (7,7 млн. км²) Австралія посідає 6-те місце у світі, за кількістю жителів (18,7 млн. осіб) - у п'ятому десятку країн світу. Австралія є однією з високорозвинутих країн, утримує стабільні позиції на світовому ринку. Постійно зростає рівень життя населення. Головні особливості розвитку країни

виявляються у порівняно незначній кількості населення, величезній території, багатючих сировинних ресурсах, значна кількість яких експортується, активності іноземних інвестицій. Усе це є підставою віднести її до групи країн «переселенського капіталізму». Водночас в австралійському суспільстві непоодинокими залишаються расові проблеми.

Австралійський Союз - федеративна держава, що складається з 6 штатів: Вікторія, Тасманія, Новий Південний Уельс, Квінсленд, Південна Австралія, Західна Австралія та 2 федеральні території - Північна територія і Федеральна столиця. За формою правління Австралія - держава у складі Співдружності, в якій формально главою держави є Британська королева, представлена генерал-губернатором.

Суттєвою особливістю економіко-географічного положення Австралії є ізолюваність від інших материків, від яких її відокремлюють великі простори Тихого та Індійського океанів. Моря, що омивають материк, здебільшого мілководні, а береги слабо порізані, на північному сході, доступ до них ускладнює Великий Бар'єрний риф. Основні судноплавні шляхи знаходяться у південно-східній частині країни, де моря глибокі, є зручні затоки і бухти. Тут розташовані найбільші порти.

Австралія є членом ООН, ОЕСР, АНЗЮК, АНЗЮС та однією із засновниць АТЕС.

Природні умови. Австралія - величезна країна-материк, яка простягається із заходу на схід на 3983 км, а з півночі на південь - на 3128 км. Вздовж північно-східного узбережжя материка на 2,3 тис. км тягнеться ланцюг коралових рифів та островів, названий Великим Бар'єрним рифом. Частина його знаходиться під водою. Береги розчленовані слабо, довжина берегової смуги - 27,9 тис. км.

Австралія є найбільш рівнинним континентом, в основі якого залягає стара Австралійська платформа. Східну частину материка займає Великий Вододільний хребет, який складається з ізолюваних плоскошпилястих гірських хребтів. Найвища точка г. Косцюшко (2228 м) знаходиться в Австралійських Альпах. У середній частині материка розташована низовина із западиною, зайнятою озером Ейр, у західній частині - плоскогір'я (400-500 м) з окремими хребтами і численними столовими горами.

Австралія - найспекотливіша частина суші Південної півкулі, на 2/3 території якої пустельний і напівпустельний клімат. На півночі він субекваторіальний мусонний, жаркий, літньовологий, у центральній частині - тропічний пустельний, на південному заході - субтропічний із переважанням зимових опадів. На більшій частині східного узбережжя клімат тропічний морський, жаркий, із літнім максимумом опадів. У південній частині о. Тасманія помірний морський тип клімату. Середні температури січня - від +20 до +30° С і більше, липня - від +12 до +20° С. Кількість опадів зменшується зі сходу на захід, від 1500 мм до 250-300 мм на рік.

Це - найпосушливіший континент Землі, де багато пустель (Сімпсона, Гібсона, Велика Піщана, Велика пустеля Вікторія), які займають значні простори, простягаючись майже на 2,5 тис. км від берегів Індійського океану до передгір'їв Великого Вододільного хребта.

Річкова система невелика. Найповноводніша ріка - Муррей (Муррі), найдовша - Дарлінг (2450 км). 60 % території належить до безстічних областей. Більшість рік наповнюються водою періодично і багато з них позбавлені не тільки постійного стоку, а й постійного, чітко вираженого річища. В Австралії такі тимчасові річки називають криками. Вони наповнюються водою тільки під час короткочасних злив. Невдовзі після дощу річище ріки знову перетворюється на суху піщану долину, яка найчастіше не має навіть певних обрисів.

Більшість озер, як і ріки, живляться дощовими водами. Вони не мають ні постійного рівня, ні стоку, влітку пересихають, стаючи неглибокими солончаковими западинами. Шар солі на дні іноді досягає 1,5 м.

Природні ресурси. Основне природне багатство країни - мінеральні ресурси. Австралія посідає 1-ше місце у світі за запасами бокситів (1/3 світових запасів і 40 % видобутку), рутилу, цирконію, 2-ге місце (після Канади) за запасами урану (1/3 світових). Також має значні поклади вугілля (6-те місце у світі), заліза, марганцю, нікелю, золота, алмазів.

У надрах Австралійського континенту і на шельфі біля його південно-східних і північно-західних берегів розташовані великі родовища нафти (250-540 млн. т) й природного газу (570-2680 млрд. м³). З неметалевих корисних копалин є різноманітні за якістю і промисловим використанням глини, піски, вапняки, азбест, слюда.

Водні ресурси континенту невеликі, найрозвинутіша річкова мережа - на о. Тасманія, на який припадає 1/2 гідроресурсів країни. Ріки, що стікають зі східних схилів Великого Вододільного хребта, - короткі, у верхів'ях затиснуті вузькими ущелинами. Тут вони можуть бути використані, а почасти вже використовуються для виробництва електроенергії.

Майже на всіх ріках системи Муррею побудовано греблі і загати, біля яких створено водоймища, куди збирають паводкові води, що використовуються для зрошення полів, садів і пасовищ.

Оскільки Австралія тривалий час перебувала в умовах ізоляції від інших частин земної кулі, її рослинний світ дуже своєрідний. З 12 тис. видів вищих рослин понад 9 тис. - ендеміки, тобто ростуть тільки на Австралійському континенті. Серед них різноманітні види евкالیптів та акацій - найтиповіших для Австралії сімейств рослин. Тваринний світ також утворюють численні ендемічні роди і сімейства. Винятково багато сумчастих (кенгуру, коала, кріт). Тільки в Австралії є ссавці, які відкладають яйця (качкодзьоб, єхидна), тут водяться страуси Ему, дика собака Дінго, папуги какаду та ін.

Лісові ресурси Австралії невеликі. Загальна площа лісів, у тому числі спеціальних насаджень, що складаються переважно з видів, які мають м'яку деревину (здебільшого сосни променистої), наприкінці 90-х років ХХ ст. становила всього 19 % території країни. Флора й фауна охороняються у 75 національних парках і заповідниках, серед яких найвідоміші - Маунт-Баффало, Маунт-Косцюшко, Саут-Уест, Уілсонс-Промонторі, Еунгелла тощо.

Багаті природні умови і ресурси позитивно вплинули на розвиток господарства країни. Різноманітні за видами й багаті за запасами мінеральні ресурси сприяють інтенсивному розвитку гірничодобувної промисловості.

Ізольованість материка зумовила розвиток повітряного та морського транспорту, ендемічний рослинний і тваринний світ - становлення туристсько-рекреаційної сфери тощо.

2. Склад та економіко-географічне положення Океанії. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

Океанія - найбільше у світі скупчення островів і архіпелагів у центральній і південно-західній частинах Тихого океану. Без Нової Гвінеї та Нової Зеландії Океанія складається із 7000 островів загальною площею 1,3 млн. км².

Традиційно Океанію поділяють на 3 історико-етнографічні області з урахуванням їх природних особливостей:

1. *Меланезія* (з давньогрецької «Чорноострів'я») займає західну частину Океанії. Її утворюють: Нова Гвінея, острови Санта-Крус, архіпелаг Бісмарка, Нові Гебриди, архіпелаг Луїзіада, Нова Каледонія, Соломонові острови, острови Фіджі. Площа - 969 000 км², з яких 6/7 припадає на Нову Гвінею.

2. *Полінезія* (з давньогрецької «Багатоострів'я») простягнулася від крайнього південного заходу до східних околиць Океанії. Сюди належать: Нова Зеландія, острови Кука, Тонга, Товариства, Самоа, Туамоту, Тувалу, Маркізькі острови, Токелау, Гавайські острови, острів Пасхи тощо. Площа (без Нової Зеландії, територія якої - 265 000 км²) - 26 000 км², з яких на Гавайські острови припадає 17 000 км².

3. *Мікронезія* (з давньогрецької «Дрібноострів'я») займає північно-західну частину Океанії. Острови мають переважно коралове, рідше вулканічне походження. До неї входять: Каролінські, Маріанські, Маршаллові острови, острови Гілберта. Площа - 2,6 тис. км², в Океанії простягаються приблизно на 14 млн. км².

Розташування островів Океанії має свої особливості в різних районах Тихого океану. Так, на південному заході, у районах, розміщених ближче до Австралії та Індійського океану, острови більші за розмірами, гористіші, їх скупчення розташовані ближче одне до одного; на сході та північному сході острови менші за розмірами, відстані між ними та їх групами зростають. Поряд із високими гористими островами трапляються низовинні, ледве піднесені над океаном коралові атоли.

Всі незалежні країни Океанії входять до ООН, багато з них є членами Британської Співдружності. Нова Зеландія є членом АНЗЮС, АНЗЮК.

Природні умови. Більшість островів Океанії згруповані в архіпелаги, витягнуті вздовж узбережь Азії та Австралії, а далі від цих материків - переважно з північного заходу на південний схід.

На акваторії Океанії розташовані найрізноманітніші острови - від великих гористих до дрібних низовинних коралових, ледве помітних серед водних просторів. Найкрупніші острови розміщені на заході океану, дрібні та дрібчасті розкидані на всій поверхні відкритого океану.

Рельєф великих материкових островів, розташованих поблизу Австралії (Нова Зеландія, Нова Гвінея та інші острови Меланезії), переважно гірський і

високогірний, дуже розчленований. Новозеландська гора Джая (5029 м) є найвищою в Океанії. Краєм великих островів (Нова Зеландія, Нова Гвінея та ін.) простягаються низовинні рівнини, іноді досить великі.

Острівні групи центральної та східної частин Тихого океану знаходяться в області розвитку земної кори океанічного типу з властивим їй активним вулканізмом. Острови (Гавайські, Самоа, Маріанські, Каролінські та ін.) є вершинами підводних вулканів, складених лавами та іншими продуктами вивержень.

У тропічних та екваторіальних водах Океанії багато коралових островів, які мають біогенне походження. Їх утворення пов'язане з життєдіяльністю рифотворних організмів - вапнякових водоростей та коралових поліпів, які водяться у теплих морях, де температура води не спадає нижче $+20^{\circ}\text{C}$, а солоність - 34 ‰. Коралове походження мають Тувалу, Маршаллові, Кука, Лайн острови тощо.

Кліматичні умови Океанії пов'язані передусім з її місцезнаходженням у тропічному поясі. Тільки Нова Зеландія розташована в субтропічних та помірних широтах. На клімат Океанії значно впливають пасати та пануючі у Південній півкулі (південніше 40° пд. ш.) протягом всього року вітри західних напрямків. Повітря прогрівається до $+26...+27^{\circ}\text{C}$. Пасати й західні вітри приносять рясні опади (повсюдно не нижче 1000 мм, а у західній частині - перевищують 2000 мм). Частими бувають зливи.

Річки та озера розташовані лише на найкрупніших островах західної частини Океанії (Нова Зеландія та Нова Гвінея). Майже всі великі річки починаються у горах, протікають у вузьких порожистих долинах та мають швидку течію. Деякі з них, місцями круто спадаючи, таять у собі великі запаси гідроенергії. Коралові острови позбавлені річок, багато з них не мають навіть озер.

Природні ресурси. Країни Океанії багаті на природні ресурси, але їх численні корисні копалини ще недостатньо розвідані. У Новій Гвінеї на шельфі виявлено родовища нафти, на самому острові - мідь, залізна руда, марганець, платина, срібло та ін. Нова Каледонія багата на нікель, родовища якого мають велике промислове значення і є одними з найкрупніших у світі. На Фіджі є срібло. Нова Зеландія має у своїх надрах кам'яне вугілля, срібло, золото. На численних біогенних островах значні запаси фосфатної сировини, найбільші з них - на острові Науру.

Головне багатство Океанії - агрокліматичні ресурси, сприятливі для цілорічного землеробства. Крім того, її багатством є тропічний ліс. Значні промислові запаси тропічної деревини у Новій Гвінеї. Особливо цінується порода дерева «агатис» на Соломонових Островах, у Новій Каледонії. Середня лісистість регіону становить 49 %.

Острови Океанії - це своєрідний «мікросесвіт» з дуже слабкою екосистемою. Тому охорона та раціональне використання їх природних багатств є одним із пріоритетних завдань сьогодення.

4. Рекреація і туризм регіону „Австралія та Океанія”.

Туризм в регіоні є не тільки одним із джерел іноземної валюти, а й важливою галуззю економіки. Австралія, Фіджі, Тонга, Нова Каледонія, Вануату, Західне Самоа, Острови Кука отримують від нього 20-30 % іноземної валюти.

В Австралію щорічно приїжджають із туристичною метою 3,3 млн., у Нову Зеландію - 1,3 млн., у країни Океанії - майже 500 тис. іноземців. Регіон приваблює можливостями відпочинку біля моря й у горах, унікальністю та екзотичністю природи. Сприяє цьому також добре розвинута туристична інфраструктура, відмінний сервіс в Австралії, Новій Зеландії, на Гаваях.

В Австралійських Альпах розміщені гірськокліматичні курорти і добре обладнані центри зимових видів спорту. Тут своєрідний рослинний (евкаліпти, деревоподібні папороті тощо), тваринний світ (сумчасті, коали, собаки Дінго, качкодзьоб тощо). Створено багато зоо-, дендро- та аквапарків. Більшість іноземців виявляє підвищений інтерес до побуту і мистецтва аборигенів.

Припливу туристів до Австралії сприяють традиційні міжнародні ярмарки у Сідней, щорічний фестиваль мистецтв і гонки «Формули-1» в Аделаїді, кінні та водні змагання, відкритий чемпіонат Австралії з тенісу, який входить до серії «Великого шолома» у Мельбурні тощо. Основні курортні міста Австралії розташовані на східному узбережжі: Таунсвілл, Туеумба і найпопулярніший - Золотий Берег, відомий морським парком з акулами й дельфінами, казино, чудовими умовами для серфінгу.

До списку спадщини ЮНЕСКО занесено 17 культурних об'єктів:

➤ в Австралії (14) - національні парки Какаду, Ует-Тропікс, Хайфіш-Бей, о. Фрейзер, вологий ліс Квінсленда, архіпелаг Лорд-Гау, озерна округа Вілландра, незаймані ліси Тасманії, печери Наракурта, Улуру і Великий Бар'єрний риф, острови Херд, Макдональд та ін.;

➤ у Новій Зеландії (3) - національний парк Тонгариро і комплекс національних парків Те-Вахіпоунаму (10 % площі країни).

Яскрава і різноманітна природа Нової Зеландії (мальовничі гірські та рівнинні пейзажі, численні водоспади на річках, гірські озера, льодовики, вулкани, гейзери, тепле море з багатою фауною), своєрідна культура аборигенів-маоре, а також розгалужена інфраструктура забезпечили значний розвиток туристичної сфери. Серед островів Океанії особливо виділяються о. Таїті (пляжі, розкішний ботанічний сад, музей П. Гогена), о. Пасхі з гігантськими кам'яними фігурами «маос», і печерами, які приваблюють туристів з усього світу.

[4] с. 581-617; [5] с. 224-229.

Лекція № 9. Тема 2.1. Федеративна республіка Німеччина

План лекції

1. Загальні відомості про країну.
2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства.
3. Населення: чисельність та демографічні особливості.

4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

5. Зовнішньоекономічні зв'язки. Рекреація і туризм.

Німеччина є однією з найдавніших і найрозвиненіших європейських країн. Вона багато разів опинялася у центрі історичних подій, виступала законодавцем політичних та культурних змін, спричиняла й спричиняє значний економічний вплив не тільки на європейські країни, а й на світ у цілому.

Федеративна республіка Німеччини, або ФРН (такими є офіційна та скорочена назви країни), розташована в Центральній Європі, її прикордонні сусіди на півночі — Данія, на заході — Голландія, Бельгія, Люксембург і Франція, на півдні — Швейцарія та Австрія, на сході — Чеська Республіка та Польща. Різноманітний мальовничий ландшафт робить цю країну надзвичайно привабливою для любителів природи. У північній частині розкинулася Північно-Німецька низина з торф'яниками та заростями вереску. Трохи на Південь її змінюють узвишся та середньовисокі гори, які чергуються з плато та рівнинами. На півдні, вздовж австрійського кордону, підносять свої вершини до неба Альпи. Найвища альпійська гора, Цугшпітце, має висоту 2963 метри.

Гори Німеччини, вкриті густими лісами, приховують поміж себе затишні долини та прозорі, як дзеркало, озера. Наймальовничішою долиною вважається долина Рейну між Майнцом та Кобленцом. Тут розташований найдивовижніший краєвид, що складається з пагорбів, вкритих пишними виноградниками, численних замків і маленьких виноградарських селищ.

Більше третини земель Німеччини оброблені. Тому у багатьох регіонах чимало зусиль пішло на відновлення первісного вигляду дикої природи. Але все одно ліси виглядають занадто доглянутими. А побачити справжнього дикого кабана або оленя можна лише при щасливій нагоді.

Ліси, переважно хвойні, займають майже 30% території. Країна багата на заповідники та пам'ятники природи. Найвідомішими з них вважаються національні парки — Берхтесгаден та Баварський ліс, який вважається одним з найбільших гірських лісів Європи.

Основні водні артерії країни, Рейн, Везель, Ельба і Одер, прямують у Північне та Балтійське моря, які омивають країну з півночі. Тільки красень Дунай несе свої води на схід, зв'язуючи країну з Чорним морем. Територія ФРН охоплює також і деякі острови, які заслуговують на увагу туристів не менше, ніж материкова частина. З них особливо цікавими є північні Фризські острови, частково зайняті національним парком, створеним для збереження піщаних дюн.

Клімат країни помірний, на заході — атлантичний, на сході — континентальний. І хоча тут немає сезону дощів, погода змушує місцеве населення та туристів бути уважними до її змін. Найстійкішою вона буває з травня по жовтень. Саме тоді до Німеччини прямує найбільше туристів. Але різких коливань погодних настроїв не відмічається. Середня температура влітку +20° С (може підніматися до +35° С), взимку — близько 0° С, але інколи опускається до -20° С. Середньомісячний рівень опадів становить, як правило,

50—80 мм. Сніг тримається недовго, за винятком гірських районів, які в цю пору року перетворюються на гірськолижні курорти.

Загальна площа ФРН становить 356,9 тис. км². Тут живе приблизно 83,5 млн. людей. З них 94% — німці. Мешкають також турки, італійці, біженці з колишньої Югославії та інші.

Німеччину без сумнівів слід відносити до християнських країн, адже 90% віруючих — християни. Серед них більше 50% складають протестанти-лютерани, а решта — католики. *Лютеранство бере свій початок з часів Реформації — широкого суспільного руху у Західній та Центральній Європі XVI ст., який мав на меті скасування влади католицької церкви, а також феодального ладу. Зачинателем цього руху став німець Мартін Лютер. Він перший проголосив ідею непотрібності церкви з її ієрархією і духовенством. Його послідовники і стали називатися лютеранами.*

Побутують також й інші релігії: більш-менш значний відсоток віруючих складають мусульмани (3%), іудеї та православні. 40% від загальної кількості населення не вірують взагалі.

Німеччина має довгу цікаву та повчальну історію. А починається вона у долині Неандерталь поблизу від Дюссельдорфа. Тут були знайдені кістки неандертальців, давніх викопних людей, які існували 200—35 тис. років до н. е. Як територія, населена германськими племенами, країна стала відома у IV ст. до н. е. На початку нашої ери дрібні германські племена почали об'єднуватися у племінні союзи саксів, франків, алеманів, баварів, тюрингів. З середини I ст. до н. е. і до V ст. н. е. вони вели безперервні війни з римлянами, які на той час розтягнули свою імперію майже на всю Європу. Тісний контакт з Римом не міг не вплинути на германців. Поступово вони перейняли елементи латинської культури, античного державного урядування.

З VI по VIII ст. історію майбутньої Німеччини визначала Франкська держава, до складу якої входили землі германців. Її розпад у середині IX ст. призвів до відособлення окремих областей і до розподілу країни на дрібні князівства. У 962 р. германський король Оттон I об'єднав їх у Священну Римську імперію германського народу, додавши до її складу завойовані Північну та Середню Італію. З кінця XIII ст. нею правила олігархія з семи наймогутніших князів, так звана «колегія курфюрстів». Князі щорічно збиралися на з'їзди, щоб вирішувати державні питання та обирати імператора. Ця імперія проіснувала аж до початку XIX ст., прихопивши у X—XIV ст. частину прибалтійських та словенських земель.

У XVI—XVII ст. в імперії набув розвитку процес роздробленості. Поштовхом до цього стали Реформація XIV ст., селянська війна 1524—1526 років, тридцятирічна війна 1618—1648 років, небажання князів згуртуватися. Внаслідок цього Священна імперія втратила Італію, Швейцарію, Люксембург, Нідерланди, Шлезвіг, Гольштинію, Західну Пруссію.

На початку XVIII ст. серед німецьких королівств значно посилилися Пруссія та Австрія, які брали участь (хоч і невдало) у війні проти Наполеона I. Обидві країни прагнули до об'єднання навколо себе німецьких земель.

У 1815 р. навколо Австрії було створено Германський союз. А в 1866 р. пруський канцлер Отто фон Бісмарк об'єднав німецькі землі у Північно-Германський союз без Австрії. У 1871 р. пруський король Вільгельм I отримав титул імператора, і союз перетворився на Германську імперію, до складу якої були включені також Ельзас та Східна Лотарингія. Таким чином Німеччина вперше вийшла на світову арену як єдина держава і швидко набула економічної та політичної могутності.

У 1884—1885 рр. Германська імперія встановила протекторат над великими територіями в Африці та Океанії, звідки одержувала сировину для промислового розвитку. А в 1914 р. розпочала Першу світову війну у воєнному союзі з Австрією. У 1918 р. цей союз зазнав поразки, внаслідок чого Німеччина втратила свої колонії, Ельзас і Лотарингію. У листопаді того ж року відбулася революція, яка перетворила монархію на республіку, відому під назвою Веймарська. Але незадоволення народу продовжувало зростати.

Незабаром внаслідок запеклої боротьби різних партій владу в державі очолив австрієць Адольф Гітлер, який вдало приборкав народні маси і став кумиром для тисяч германців. У 1933 р. його націонал-соціалістична (скорочено — нацистська) партія німецьких робітників стала єдиною дозволеною в країні. Було встановлено фашистську диктатуру. Німеччина почала нарощувати військову міць. У 1938 р. відбувся аншлюс Австрії, тобто її насильницьке приєднання до Німеччини. Тоді ж німецькі війська увійшли на територію Чехословаччини і, не зустрівши опору, зайняли її. Цивілізований світ вирішив заплющити на це очі, але дарма. Агресор не вдовольнився набутиим. У 1939р. Гітлер розпочав Другу світову війну. Його війська напали на Польщу/потім завоювали більшість інших європейських країн і рушили на СРСР.

Антифашистська коаліція у складі СРСР, Великої Британії та США, за підтримки визвольного руху на окупованих територіях, завдала фашистській Німеччині нищівної поразки у травні 1945 р. Після війни країна була розділена на дві окупаційні зони між учасниками антигітлерівської коаліції. США, Англія і Франція взяли під контроль західну частину, СРСР — східну. У 1949 р. вони перетворилися відповідно на Федеративну Республіку Німеччини та Німецьку Демократичну Республіку. В такий спосіб німці проіснували 41 рік. За цей час ФРН стала однією з провідних світових держав, соціалістична НДР, навпаки, зазнала занепаду.

У 1989 р. відбулася чи не найзначніша подія у сучасній історії Німеччини — було зруйновано відомий Берлінський мур, що стало першим кроком до возз'єднання країни. А в 1990 р. НДР припинила своє існування, увійшовши до складу ФРН.

Берлінський мур було побудовано у 1961 р. на кордоні НДР та ФРН з метою запобігти неконтрольованому витоку громадян зі східної країни до західної. Ця споруда з бетону та дроту довжиною 41,1 км на довгі роки стала символом протистояння комуністичного та капіталістичного світу. Зараз її частина, яка залишилася після руйнації, стала історичною пам'яткою.

Сьогодні ФРН — це федеративна багато-партійна республіка парламентського типу з двома законодавчими органами: Бундестагом (парламентом) та Бундесратом (земельним представництвом). Головою держави є президент, а головою виконавчої влади — федеральний канцлер. Президент представляє державу на міжнародній арені. Федеральний канцлер очолює уряд і визначає основні напрямки політики. Сама республіка складається з 16 земель.

Варто згадати і про виборчу систему у ФРН. Вона є єдиною в своєму роді та займає у класифікації світових виборчих систем окреме місце. Історично склалося, що тут на виборах за владу сперечаються з великої кількості партій фактично дві найбільші і одна менша. Жодна з цих великих партій сама не набирає достатньої кількості голосів для самостійного формування уряду. Тому перемога тієї чи іншої з них звичайно залежить від того, до кого з них приєднається ця маленька, яка їй надасть необхідну кількість голосів. Така виборча система отримала назву «системи з двох з половиною партій».

ФРН входить до складу Європейського Союзу. Ще до недавнього часу основною грошовою одиницею у державі була німецька марка. Але з 1 січня 2002 р. у країнах ЄС ввели спільну валюту — євро. Зараз національна валюта не використовується, але її можна поміняти у будь-якому банку.

Отримуючи у повоєнні роки великі грошові вклади від США та прагнучи до відродження, виснажена війною ФРН стала високорозвиненою індустріально-аграрною країною. Сьогодні Німеччина займає перше місце в Європі та одне з провідних місць у світі за обсягом виробництва.

Країна відома своєю високоякісною металургією, машинобудуванням, хімічною, нафтопереробною, будівельною, текстильною та іншими видами промисловості. Розповсюджена також деревообробна, харчова, легка промисловість. Видобуваються буре та кам'яне вугілля, залізна руда, сіль, нафта, природний газ. Добре розвинена транспортна мережа: залізниця, автодороги, водні та повітряні шляхи, нафтопроводи. Експортуються машини, обладнання, хімічні продукти, вироби легкої промисловості. Основні торгові партнери: Росія, США, країни ЄС.

У сільському господарстві переважає тваринництво — німці тяжіють до вирощування свиней та молочної худоби. У рослинництві провідними культурами вважаються злакові, цукровий буряк та картопля. Популярні також вирощування хмелю та виноградарство.

Чималий прибуток приносить німцям і туристичний бізнес. Німеччина є такою привабливою для туристів не тільки через неповторність ландшафту та різноманіття курортних зон. Багатовікова історія країни зробила з неї справжній гігантський музей. Чого варта одна столиця Берлін! Заснований на річці Шпрее ще у XIII ст., він зараз є символом воз'єднаної Німеччини. Місто поєднує в собі сліди всіх епох, свідками яких воно було. Тут можна зустріти і готичні будівлі, і найсучасніші споруди. Чимало у столиці театрів, музеїв, концертних залів, ресторанів, нічних клубів. Окремої уваги, особливо для любителів тварин, заслуговує Берлінський зоопарк.

Але найбільша колекція музеїв у країні розташована у Франкфурті-на-Майні. Більше 10% міських податків тут припадає на культуру. У цьому місті народився знаменитий поет-вчений Йоганн Вольфганг фон Гете. Це також фінансовий, транспортний та географічний центр Німеччини. Франкфурт славний і своєю джазовою музикою, і апфельвайном (дуже Міцним сортом яблучного вина). А місто Веймар у 1999р. було названо культурною столицею Європи. Тут жили й творили такі видатні митці, як Бах, Гете, Шиллер, Ліст, філософ Ніцше та інші.

Серед великих німецьких міст треба виділити Мюнхен. До його визначних місць належать найбільша у світі науково-технологічна виставка, англійський сад — один з найбільших у Європі — і численна кількість пивних. Та справжнім пивним краєм вважається Баварія.

Німців прийнято вважати найпедантичнішою і найзорованішою нацією. Незалежно від віку, статі або професії, всі вони люблять свята, на які дуже багата німецька культура. Тут відмічаються і поганські, і християнські, і безмежна кількість світських свят. Так, кожне маленьке виноградарське селище має своє свято виноробства. Найбільш відомими й масштабними є зимовий карнавал, який охоплює всю Німеччину, свято на честь врожаю «Рейн у вогні» та Октоберфест — мюнхенське свято пива. Користуються популярністю також різноманітні музичні фестивалі, такі, як фестиваль Баха у Тюрінгії, фестиваль Вагнера у Байреїті, джазові фестивалі у Берліні та Штуттгарті.

Лекція № 10. Тема 2.2. Франція

План лекції

1. Загальна характеристика країни.
2. Населення: чисельність та демографічні особливості.
3. Природні комплекси Франції.
4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
5. Зовнішньоекономічні зв'язки.
6. База для розвитку туризму в країні.

Франція — одна з найбільших країн Європи, засновниця курсу європейської інтеграції. За площею, що дорівнює 551,5 тис. км², вона поступається лише Росії (європейська частина) та Україні, а за кількістю населення — 57,8 млн. чоловік (93,6% з яких — французи) — Росії та Німеччині. Це одна з найрозвиненіших індустріальних держав світу, яка за обсягами валового національного продукту та промислового виробництва посідає четверте місце після США, Японії та Німеччини. Та не лише цими показниками вимірюється її вага на світовій арені. Франція передусім відома як країна талановитого, життєрадісного та волелюбного народу, який зробив значний внесок у скарбницю світової науки, культури і мистецтва. А її історія сповнена багатьма важливими подіями, що вплинули не лише на долю французької нації, а й усього людства.

А почалася вона приблизно у VI ст. до н. е., коли на теренах сучасної Франції мешкали народи, яких греки називали кельтами, а римляни — галлами. Тому й була країна відома під назвою Кельтська Галлія. З II ст. до н. е. її намагалися підкорити римляни, й під час Галльських походів (58—51 рр. до н. е.) це вдалося Юлію Цезарю. Він заснував фортецю поруч із головним поселенням галльського племені паризіїв Лютецією, яке згодом одержало назву Париж. Влада Риму протрималася майже до кінця V ст. н. е., аж поки країну відвоював проводир франків Хлодвіг. Саме він і заснував у 481р. королівство франків, поклавши початок династії Меровінгів.

З ім'ям Хлодвіга легенда пов'язує зображення лілей у гербі Франції. Нібито, повертаючись додому після одного з успішних походів, його солдати прикрасили свої шоломи та щити білими лілями. З того часу і з'явилися на гербі Франції три стилізовані зображення цієї квітки.

Нащадки Хлодвіга поділили державу на три королівства, між якими точилися безперервні сварки. Через те наприкінці VII ст. династію Меровінгів змінили Каролінги, найвидатнішим з яких був Карл Великий (742—814), що з 768 р. прийняв титул імператора і створив єдину велику державу франків. Але існувала вона недовго — у середині IX ст. лише частина її зберегла назву Франції, та й ту Каролінги змушені були віддати Гуго Капету, графу Паризькому. Майже до середини XIII ст. країна залишалася роздробленою на удільні князівства. Ще більше її становище погіршилося через так звану Столітню війну, що точилася між Англією і Францією протягом 1337—1453 років. У 1415 р. англійський король Генріх V розбив французів під Азенкуром, зайняв Париж і майже всю північну Францію. Саме існування французької держави опинилося під загрозою. У цей критичний час у народі поширилися чутки про те, що порятунку Франції слід чекати від Святої Діви, яка очолить військо. Втіленням цієї легенди стала проста сімнадцятирічна селянська дівчина Жанна д'Арк. Здобувши у 1429р. перемогу над англійцями під Орлеаном, Туреллю, Труа, Шамоном і Реймсом, вона досягла перелому у війні. Але відвоювати Париж їй не вдалося. Через підступність боягузливого короля Карла V з династії Валуа та церковників Жанна потрапила у полон. За 10 тис. золотих монет вона була видана англійцям. Церковний суд звинуватив її у чаклунстві, і 30 травня 1431 р. Орлеанська Діва (під цим ім'ям вона увійшла в історію) була спалена в Руані. Лише у 1920 р. католицька церква виправдала Жанну і оголосила святою. Але в історії країни вона завжди вважалася національною героїнею.

На початку XVI ст. Франція опинилася у вирі громадянських війн, які з часом набули релігійного характеру. Протистояння католиків і протестантів (або гугенотів) набуло особливого загострення у так звану Варфоломійську ніч — з 23 на 24 серпня 1572 р., коли натовп релігійних фанатиків знищив тисячі іновірців. Врятуватися від нього можна було лише зреченням від протестантизму. Саме так і вчинив король Наварри Генріх IV. Це не тільки врятувало йому життя, а й принесло французьку корону — він став першим правителем країни з династії Бурбонів. До речі, французи й досі дуже шанують короля Генріха IV, який, на їхню думку, врятував Францію від розрухи і

розпаду, об'єднавши її в єдину могутню державу. У цей період відбулося зародження нових, капіталістичних відносин, то був час значного розвитку культури, і він увійшов в історію як епоха Відродження. Найвизначнішими представниками її були Франсуа Рабле, творець фантастично-сатиричної епопеї «Гаргантюа і Пантагрюель», та поет П'єр де Ронсар, який очолив літературну групу «Плеяди».

Найбільшого розквіту королівська влада в країні досягла за часів правління Людовика XIV (1643—1715), якого величали «королем-сонцем». Це був період політичного і культурного панування Франції в Європі. Саме тоді французька мова стала міжнародною мовою світського товариства і дипломатії. Країна була головним осередком культури класицизму — художньої течії, основа якої полягала у зверненні до образів і форм античної літератури та мистецтва. Славетними взірцями цього напрямку є творчість французьких драматургів П'єра Корнеля та Жана Расіна, сатири Ніколя Буало-Депро та комедії Жана Батиста Мольєра. Значними були й здобутки французьких вчених, особливо у галузі математики. У XVII ст. Рене Декарт, П'єр де Ферма, Блез Паскаль, Жіль Роберваль у своїх наукових розробках відкрили диференціальні та інтегральні обчислення, заклали основи аналітичної геометрії та теорії ймовірності. Величезні досягнення у галузі астрономії теж були пов'язані з іменами французьких вчених Жана д'Аламбера, Жозефа Луї де Лагранжа, П'єра Лапласа.

Але з бурхливим розвитком суспільства все більше загострювався в країні конфлікт між новими прогресивними силами і монархією, наслідком якого стала революція 1789-1794 років. Вона почалася 14 липня 1789 р. взяттям Бастилії — паризької тюрми. З 1880 р. цей день у Франції відзначається як державне свято. У вересні 1791 р. була прийнята перша в історії країни конституція, а 22 вересня 1792 р. національний Конвент оголосив Францію республікою.

Велика французька революція стала першою в історії буржуазною революцією, яка закінчилася повною перемогою буржуазії. Вона справила величезний вплив на розвиток революційного і національно-визвольного руху в усій Європі. Значну роль у зростанні революційних подій відіграли ідеї представників доби Просвітництва — філософів Вольтера, Дідро, Монтеск'є та Руссо. Найвищого піднесення революція здобула в 1793 р., коли до влади прийшли якобінці, найбільш рішучі представники буржуазії на чолі з М. Робесп'єром, Ж. Р. Маратом і Ж. Дантоном. Вони встановили в країні революційну диктатуру, яка швидко перетворилася на кривавий терор. Були страчені не лише Людовик XVI і його дружина Марія Антуанетта, а й тисячі «ворогів народу» по всій Франції. Гільйотини не працювали лише вночі, а вдень засуджених карали групами по 50 чоловік у кожній. У Ліоні їх розстрілювали картечю з гармат або закопували живцем. Та влітку 1794 р. терор повернувся проти самих узурпаторів влади: Робесп'єр і його поплічники також були гільйотиновані. Замість революційного Конвенту була організована Директорія.

Не менш драматичною була доля країни і в ХІХ столітті. 9 листопада 1799 р. «генерал від революції» Наполеон Бонапарт здійснив державний переворот, а в 1804 р. проголосив себе імператором Наполеоном. І з того часу почалася доба Наполеонівських війн. Військовий успіх супроводжував французьку армію до 1812 р. А потім першою невдачею Наполеона стала російська кампанія. Після неї в Європі утворилася антифранцузька коаліція, до складу якої увійшло шість держав. У жовтні 1813 р. у вирішальній битві під Лейпцігом, яку називають «битвою народів», війська Наполеона були остаточно розгромлені. Імператор змушений був зректися престолу. Його спроба у 1815 р. повернути собі владу закінчилася поразкою — він не дійшов до Парижа і програв битву при Ватерлоо, після чого решту життя провів у засланні на острові Святої Єлени. Між тим у Франції знову запанувала монархія Бурбонів. Та після чергового перевороту в 1851 р. владу захопив племінник Наполеона — Луї, який став імператором Наполеоном ІІІ. Роки другої імперії (1852—1870 рр.) позначилися швидкими темпами промислового виробництва, бурхливим розвитком науки і техніки.

Гордістю французької науки стали відкриття в 1896 р. Беккерелем радіоактивного урану і дослідження подружжя П'єра Кюрі і Марії Склодовської-Кюрі в галузі радіоактивності: ними були відкриті нові елементи — радій і полоній.

Французам належить чимало технічних винаходів та наукових відкриттів. Ось лише деякі з них. У 1783 р. братами Монгольф'є був створений перший тепловий аеростат, у ХІХ ст. Жаккар винайшов текстильний верстат, а на початку ХХ ст. Мартен розробив новий засіб одержання сталі з чавуну. Та найславніше відкриття пов'язане з ім'ям видатного вченого Луї Пастера. Він розробив метод запобігання псуванню продуктів (пастеризацію). Дослідження Пастера одержали міжнародне визнання: у 1888р. був утворений Міжнародний науково-дослідний центр у галузі мікробіології та медицини, відомий зараз як Інститут Пастера.

ХІХ ст. в історії Франції було ознаменоване багатьма важливими подіями: франко-пруською війною і новою революцією 1870 р., внаслідок якої була проголошена Третя республіка, Паризькою комуною, яка проіснувала 72 дні — з 18 березня по 28 травня 1871 р. Напередодні Першої світової війни країна стала однією з могутніх колоніальних держав.

Під час Другої світової війни Франція була окупована фашистами, але не здалася ворогові: в країні діяв рух Опору, який очолював генерал Шарль де Голль. Під його проводом та за підтримки союзників бійці Опору в 1944 р. звільнили французьку землю від окупантів. У 1946 р. в країні був сформований новий уряд (Четверта республіка), а в 1958 р. прийнята конституція П'ятої республіки, першим президентом якої став де Голль. З того ж року Франція увійшла до Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Завдяки деґоллівській політиці «величі Франції» в державі почала зростати внутрішня стабілізація, поліпшилося економічне становище, посилилася її роль на світовій арені. Країна є засновником курсу європейської інтеграції, визначеного де

Голлем у гаслі: «Європа — від Атлантики до Уралу», який залишається незмінним й зараз.

За своїм політичним устроєм Франція є президентською республікою. Законодавча влада належить двопалатному парламенту. Державною мовою країни є французька, а грошовою одиницею — євро. Економічному розвитку Франції значною мірою сприяють не тільки прогресивні соціальні реформи уряду, а й вигідне географічне розташування. Вона знаходиться у центрі Європи, межуючи з такими високорозвиненими країнами, як Велика Британія, Бельгія, Німеччина, Швейцарія, Італія та Іспанія. На її території розташована крихітна держава — Князівство Монако, інша маленька країна — Андорра, з якою вона межує на півдні, — знаходиться під керівництвом французького президента. До складу Франції входять острів Корсика та залежні від неї колоніальні території (Французька Гвіана, Гваделупа, Мартініка, Нова Каледонія, Французька Полінезія тощо). Майже половину країни займають рівнини та низини, найбільшою з яких є Північно-Французька, або Паризький басейн. Друга велика низина — Гаронська, або Аквітанська. У центрі країни знаходяться давні масиви з кристалічних порід, що утворилися понад 200 млн. років тому. Вони мають хвилясту поверхню зі слідами колишньої діяльності вулканів. На південь від Центрального масиву височать гірські хребти Альп — найвищі в Європі, На кордоні з Італією знаходиться гора Монблан, яка сягає заввишки 4807 м і утворює величезні льодовики площею до 2 тис. км². Там, де Альпійські гори підходять до узбережжя Середземного моря, знаходиться славетний своєю красою і чудовим кліматом Лазурний берег (Рів'єра). Тут розташовані найкращі курорти Франції. Кожне місто має свої неповторні особливості. Ніцца приваблює перш за все чудовими пам'ятками архітектури (залишками римських арен, палацами Бель-Епок та Вальроз, розкішними віллами), відомими музеями (Анрі Матісса, Марка Шагала, Морським музеєм та ін.), славетними театрами (Оперою і Національним театром) та парками, в одному з яких знаходиться тропічний сад «Зелений діамант» з багатьма екзотичними рибами, птахами і метеликами.

Канн — передусім місто фестивалів, головний з яких Міжнародний кінофестиваль. Великою популярністю користуються тут так звані «Битви квітів», «Свято мімози», плантації якої займають площу до 700 га. Поблизу знаходиться острів Леренс, де у фортеці багато років знемагав таємничий в'язень «Залізна маска» — герой одного з романів А. Дюма.

Не менш відомі й Сен-Троpez (центр світського життя), Ментона, яку називають «столицею лимонів», Антіб — центр яхтового спорту, знаменитий також музеями Наполеона і Пікассо, Грас із Міжнародним музеєм парфумерії і славетними парфумерними фабриками «Фрагонар» та «Мелінар».

Ще одна гірська система — Піренеї — значно нижча від Альп. Вона простягнулася повз кордон з Іспанією. Тут знаходиться величезний льодовиковий цирк Гаварні — природне чашоподібне заглиблення з майже прямовисними стінами заввишки 400—500м, звідки вивергаються водоспади. В Альпах чимало мальовничих озер, найбільше з яких — Женевське, що перетинає кордон зі Швейцарією.

На теренах Франції протікає багато річок. Найдовша з них — лагідна і спокійна Луара (1012 км), що впадає у Біскайську затоку. Туди ж прямує і Гаронна (575 км). Найбільша ріка північної Франції — Сена (780 км) з головними притоками Марною та Уазою. Але найповноводнішою і найпотужнішою серед французьких річок є Рона, яка бере початок з льодовика у швейцарських Альпах і несе свої води у Середземне море. Саме на неї припадає половина гідроенергетичних запасів країни.

Колись на берегах Луари гуркотіли битви Столітньої війни і вирували селянські повстання. А зараз долина ріки милує око мальовничими селами і містечками. Між Жьєном та Анжером височать стіни старовинних замків — тут їх більше трьохсот. Найвідоміший з них — Шамбор — має 440 кімнат. А помешкання замку Ланжу, що поблизу Тура, й досі мебльовані як у XV столітті. У будівництві замку Амбруаз брав участь Леонардо да Вінчі. За переказами, у 1516 р. він привіз сюди свою «Мона Лізу», яку купив король Франциск I. У цьому місці, за легендою, було поховано й самого митця.

Містечко Монт-Сент-Мішель вважається восьмим чудом світу, оскільки побудоване на острові і з'єднане з материком шляхом. Це місто-фортеця XII століття. Коли з Ла-Маншу накочується приплив, хвилі мчать зі швидкістю 16 км за годину, шлях затоплюється, і місто повністю оточує вода.

Надра Франції містять значні запаси мінеральної сировини, особливо залізної руди, бокситів, вугілля. Вони розташовані головним чином у північно-східній частині країни. На крайньому півдні є поклади газу та нафти, але загалом паливні ресурси держави досить обмежені. Є тут, окрім вищезазначеного, і поклади урану, вольфраму, свинцю, олова і срібла.

Клімат на більшій частині Франції формується під впливом повітряних мас, що постійно приходять з Атлантики. На заході він морський, у центрі і на сході — континентальний, на півдні — середземноморський. В цілому клімат дуже м'який, оскільки вплив морів робить зиму теплішою, а влітку приносить прохолоду. Середня літня температура сягає понад +18° С, а взимку — не менше +3° С. Особливо вологим кліматом відзначається Бретань, де нерідко бувають похмурі дні з сильними вітрами. Найхолодніше у гірських районах і Центральному масиві. Тут характерні вітри, велика кількість опадів, низькі зимові температури, тривалий сніговий покрив. На узбережжі Середземного моря влітку тепло і сухо, а взимку тепло і волого. У Ніцці, наприклад, середня температура липня сягає +23° С, а січня +8° С. Тут протягом усього року багато сонячних днів. Середньорічна кількість опадів на більшості території країни становить 600—1000 мм, а в горах їх випадає до 2000 мм.

Атлантичний Кот д'Аржан («Срібний берег») — це широкий 230-кілометровий пляж з дрібним і м'яким піском. Щоб затримати пересування дюн, тут ще у XIX ст. були насаджені соснові та пінієві ліси. Сьогодні вони перетворилися на суцільний лісовий масив — найбільший у Франції.

Природне середовище у Франції значною мірою змінене діяльністю людини: майже усюди тут переважають культурні ландшафти. Ліси, що колись укривали мало не всю країну, зараз залишилися лише на чверті її площі.

Вони складаються переважно з листяних порід дерев: дуба, бука, берези, граба та вільхи. На півдні найчастіше зустрічаються каштанові ліси. Серед хвойних порід поширені сосна і ялиця. На значних територіях північної Франції, де ліси майже знищені, залишилися невеликі гаї. Для Паризького басейну характерні відкриті рівнини, зайняті ланами й луками. Їх називають кампанами. У північно-західній частині країни насаджено багато яблуневих садів, а живі огорожі з низько стрижених дерев і чагарників навколо ланів справляють враження лісистості. Такий ландшафт називають бокажем.

В Альпах та Піренеях на висоті 1800—2300 м ліси змінюються заростями низькорослої сосни та квітучих кущів рододендрона. Для дикої флори Середземномор'я найбільш типовим є маквіс — невисокі густі зарості з вічнозелених чагарників та багатолітніх трав, а також кам'яного дуба, мирта, ялівцю та олеандра. Середземноморська рослинність представлена переважно культурними породами. Тут насажені оливкові гаї, виноградники, південні фруктові і декоративні дерева, серед яких чимало екзотичних: австралійські евкаліпти, пальми, агави тощо.

Тваринний світ Франції за останнє століття дуже збіднів. Та все ж дика фауна тут збереглася краще, ніж в інших європейських країнах. Серед хижаків у лісах зустрічаються лисиці, борсуки, видри, на півдні — генетти. У дикій природі водяться ще зайці, косулі, кабани та благородні олені. На Корсиці збереглися муфлони, можливі предки домашньої вівці. Великі дикі тварини збереглися лише у заповідниках (понад 30) та в п'яти національних парках в Альпах і Піренеях.

Досить різноманітним є світ птахів: ластівки, жайворонки, куріпки, рябчики. Зустрічаються великі пернаті хижаки — орли та орлани. А от рибні запаси головним чином поповнюються штучним розведенням: тут вирощують форель та інші види прісноводної риби. У Біскайській затоці виловлюють сардини, камбалу, оселедець, тут же зосереджені й головні промисли омарів, креветок, морських молюсків. Франція займає перше місце в світі зі збору устриць.

Франція приділяє велику увагу наукоємкості промислового виробництва, володіє передовими світовими технологіями з обробки рідкоземельних металів. Незаперечні провідні позиції країни у робототехніці, засобах зв'язку, виробництві нових матеріалів, біотехнологіях та мікроелектроніці. Саме тут, поблизу Парижа, у 1948 р. було пущено перший у Західній Європі атомний реактор, а пізніше в Сакле, який став головним французьким центром з дослідження атомного ядра, було створено найбільший на той час синхрофазотрон.

Економічна система Франції нагадує німецьку: тут також діє соціально орієнтована модель економіки, спрямована на побудову «держави благополуччя». Досить суттєву роль відіграє в ній державний сектор: майже всі великі транснаціональні компанії — це підприємства з державною часткою участі. Уряд перерозподіляє 54 % ВВП, а державні робітники і службовці одержують зарплату вищу ніж ті, що працюють у приватному бізнесі. До провідних галузей французької промисловості належать металообробна,

машинобудівна, електронна та електротехнічна, автомобільна (знаменита фірма «Рено»), хімічна, кольорова і чорна металургія, транспортне машинобудування та літакобудування. Франція випереджає багато розвинених країн у будівництві ГЕС, в атомній промисловості, у деяких галузях електрометалургії і по випуску авіаракетної продукції. Великою популярністю на світовому ринку користуються також французькі споживчі товари: одяг, взуття, ювелірні вироби, парфуми, косметика, вина та коньяки. В цілому за масштабами промислового виробництва вона перевершує Велику Британію та Італію, але поступається Німеччині.

Чимало в країні й оригінальних за конструкцією електростанцій. Наприклад, у гирлі ріки Ране у Бретані працює найпотужніша в світі електростанція, яка використовує енергію морських припливів.

Франція є третьою у світі космічною державою. Про її здобутки у цій галузі свідчать численні експонати, зібрані в авіаційно-космічному музеї у Ле-Бурже.

Франція — значний виробник і експортер сільськогосподарської продукції. За її обсягом вона посідає третє місце у світі і перше в Європі. Третина всіх сільськогосподарських товарів надходить на зовнішній ринок. Франція входить у трійку провідних виробників-експортерів вин, ячменю, молока, вершкового масла. Серед продукції рослинництва переважають пшениця, за збором якої країна займає четверте місце в світі після США, Індії та Канади; ячмінь та кукурудза. Повсюди вирощується картопля, цукровий буряк та багато різноманітних овочів. Дуже поширене садівництво та виноградарство: щороку тут збирають понад 12 млн. т винограду різних сортів, великі врожаї яблук, мірабелі, горіхів, персиків, абрикосів, мигдалю та оливок. На Рів'єрі і Корсиці — значні плантації цитрусових.

Добре розвинене в країні й тваринництво. За поголів'ям великої рогатої худоби вона посідає перше місце в Західній Європі, за поголів'ям свиней поступається лише Німеччині, а за кількістю овець — Великій Британії та Іспанії.

Але число працівників сільського господарства становить лише 10% від працездатного населення країни. Близько 80% французів живе і працює у містах.

Найзначнішими з них є столиця держави — Париж (разом із передмістями тут мешкає 10 млн. чоловік), Ліон (1,3 млн.), Марсель (11 млн.) Лілль (950 тис), Бордо (686 тис), Тулуза (608 тис), Страсбург (388 тис), Руан (380 тис.) тощо. Але переважна більшість міст невелика за розмірами, та майже кожне з них має давню і славетну історію.

Головна пам'ятка Шартра — собор Нотр-Дам (на зразок паризького), який будувався 200 років і сягає заввишки 100 м. Є в місті й дуже цікавий будинок, прикрашений уламками порцеляни. Їх вмуровували в стіни протягом 36 років.

Історичне місто-фортеця Каркассон — одне з найдавніших у світі. Воно згадувалося у манускриптах ще до існування Римської імперії. Вже у кінці III ст. його фортеця налічувала 36 веж — небачений для того часу рівень фортифікації.

Буживіль відомий музеєм І. С. Тургенєва. Тут представлені документи, рукописи і особисті речі письменника.

Шамоні — найдавніший зимовий курорт світу, розташований біля підніжжя Монблану. Його лижні траси знаходяться на висоті 2000 м. Тут розташований один з найдовших спусків в Альпах — легендарна «Біла Долина» завдовжки 22 км.

Вежу Ейфеля називають «найелегантнішою дамою Парижа». При «зрості» у 320м вона важить сім тисяч тонн. Вежа була побудована у 1889 р. для Всесвітньої виставки, незважаючи на численні протести парижан (зокрема, лист «чотирьохсот» видатних людей Франції, серед яких були і славетні письменники Гі де Мопассан, А. Дюма, композитор Ш. Гуно), які вважали цю споруду потворною. Зараз струнка, наче з мережива, вежа — окраса столиці, улюблене місце відпочинку парижан і гостей міста. З неї відкривається дивовижне видовище на паркові і архітектурні ансамблі, і здається, що перед вами жива карта Парижа.

На півдні Франції є маленьке містечко, в якому мешкають лише 108 чоловік. Його жителі пишаються своєю унікальністю, оскільки назва міста складається лише з однієї літери і читається як «I».

Щороку в Париж приїздить близько 20 млн. туристів з усього світу, щоб побачити неперевершені архітектурні пам'ятки: собор Паризької Богоматері, заснований у 1160 р. і добудований у 1245 р., один з найбагатших музеїв світу — Лувр, де зібрано понад 300 тис. витворів світового мистецтва, «найкрасивішу вулицю світу» — Єлисейські Поля, Пантеон (XVIII ст.), Тріумфальну Арку і Оперу (XIX ст.), вежу Ейфеля, будинок ЮНЕСКО, Центр Ж. Помпіду, Велику Арку Дефанс, Сорбонну тощо.

Франція має багату й різноманітну культурну та мистецьку спадщину. Тут зародилося чимало напрямків образотворчого мистецтва, зокрема імпресіонізм та постімпресіонізм, що відомі іменами К. Моне, К. Коро, Е. Мане, А. Сіслея, К. Піссаро, Е. Дега, О. Ренуара, П. Гогена, А. Матісса, Ван Гога тощо.

Париж також цілком справедливо вважається мистецькою столицею світу, оскільки тут розквітла творчість митців з різних країн: М. Шагала, П. Пікассо, А. Модільяні та ін. Важко переоцінити й внесок французьких письменників у світову літературу. Варто лише згадати імена Ф. Війона, Ж. Б. Мольєра, О. де Бальзака, Стендаля, Е. Золя, Г. Флобера, П. Меріме, А. Дюма, А. Рембо, Ж. Берна, Г. Аполлінера, А. де Сент-Екзюпері та багатьох інших. Про високу музикальну культуру Франції свідчать широко відомі твори Г. Берліоза, К. Сен-Санса, Ш. Гуно, Ж. Бізе, М. Дебюссі, М. Равеля, Ж. Оффенбаха та ін.

Франція є батьківщиною кінематографа. Саме в Парижі у 1895 р. брати Люм'єр продемонстрували глядачам першу кінострічку. Від тоді країна по праву пишається своїми кіномитцями: Ж. Габеном, Ж. Маре, Фернанделем, Ж. Філіпом, Б. Бардо, А. Делоном, Ж. П. Бельмондо, Луї де Фюнесом, Бурвілем, А. Жирардо, Ж. Де-пардьє, К. Денюв та ін.

Близько 2000 га поблизу Парижа займає Євродіснейленд. Це не просто парк, а ціла низка чудових країн — країни пригод «Едвенчерленд», країни

фантазії «Фентезіленд», країни майбутнього «Дискаверленд», країни «Дикого Заходу» — «Фронтірленд» і головної вулиці «Мейн Стріт». Тут щодня працюють сотні атракціонів, відбуваються паради, шоу, курсує справжній потяг, плавають піратські фрегати і пароплав часів Марка Твена, димлять гейзери і вулкани, відкриваються печери зі скарбами, «живе» багато диких звірів і казкових істот: від Білосніжки і Квазімодо до героїв «Зоряних війн» Лукаса

Значну роль у культурно-мистецькому житті країни відіграють численні фестивалі та виставки: Міжнародна виставка сучасного живопису, Міжнародний ярмарок платівок і музичних видань, фестивалі джазу, художнього драматичного мистецтва, найкращих французьких вин тощо.

Лекція № 11. Тема 2.2. Італія

План лекції

1. Загальна характеристика країни
2. Природне середовище.
3. Населення.
4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
5. Найважливіші галузі господарства.
6. Основні райони і центри міжнародного туризму.

Італію називають чарівною скарбницею мистецтва. Лише одна назва цієї країни викликає в уяві образи прекрасного: перед очима постають мальовничі середземноморські краєвиди та білосніжні верхів'я Альп, золотаві виноградники Тоскани та жовтогарячі помаранчеві гаї Сицилії, згадуються мелодичні неаполітанські пісні та замріяні венеціанські баркароли, вражаючі своєю довершеністю і величчю творіння майстрів Високого Відродження та архітектурні пам'ятки античної культури - німі свідки стародавньої історії.

Але портрет сучасної Італії не обмежується тільки цими рисами, їй притаманні й усі ознаки та проблеми нинішнього життя. Більше того, Італію можна вважати країною протиріч, різких соціальних та економічних контрастів. Тут сива давнина сусідить з останніми досягненнями науково-технічного прогресу, злиденність — з багатством, прекрасне — з потворним.

Історія країни почалася близько 2000 р. до н. е., коли переселенці, скоріше за все, з північних країн Європи, почали перетинати Альпи і селитися на Апеннінському півострові. Першою державою, що виникла на теренах сучасної Італії, науковці вважають

державу етрусків. Їхнє походження досить загадкове. Цілком імовірно, що прабатьківщиною етрусків була Мала Азія і прибули вони на Апенніни морським шляхом. Саме вони заснували на узбережжі перші поселення. Етруски мали свою писемність, яка за написанням літер нагадувала грецьку. Вони були вправними ремісниками, що добре обробляли метали і каміння. Чудові етруські вазидійшли до нашого часу.

Другим за значенням італійським племенем на Апеннінах були латини, або італіки, від яких і походить назва країни. Вони мешкали в Лаціумі, тому краї, де, за переказами, у 753 р. до н. є. разом із сабінянами заснували Рим. Межі міста, що розкинулося на семи пагорбах, визначив його перший правитель Ромул. Втім, на одному з пагорбів, Палатинському, археологи знайшли сліди людського поселення, яке датується ще X ст. до н. є.

Після смерті Ромула влада перейшла до інших царів, які теж були італіками. Вони правили цим містом-державою до 509 р. до н. є., коли внаслідок нападу етрусського володаря Ларса Порсенни монархію було повалено, а замість неї введено республіканську форму правління. Місце царя зайняли два консули та сенат (до речі, створений ще при Ромулі), до якого входили представники міської аристократії — патриції. У політичному житті міста виникало чимало суперечностей між патриціями та плебеями — бідною частиною населення. До того ж становлення Риму як держави проходило у важких умовах невпинних війн із сильними і войовничими сусідніми племенами. Це вимагало об'єднання зусиль усього народу. Тому патриціям доводилося йти на поступки плебеям: так було введено інститут трибунів — виразників найбільш вразливих верств населення. Вони домоглися в 451 р. до н. є. прийняття законів, що обмежували свавілля магістратів — державних чиновників, поклавши тим самим початок римському цивільному праву.

У IV—III ст. до н. є. Рим підкорив увесь Апеннінський півострів разом із грецькими колоніями, що існували тут з VIII ст. до н. є. Внаслідок Пунічних війн (246—146 рр. до н. є.) він опанував усім басейном Середземного моря і перетворив Карфаген на римську провінцію Африка. У I ст. до н. є. на політичній арені Риму з'явилися нові фігури — полководці та воєначальники, ладні піти не лише на загарбання чужих територій, але й проти самого Риму. Громадянська війна між диктаторами Марієм і Суллою закінчилася у 82 р. до н. є. перемогою останнього, але не припинила внутрішню міжусобицю в країні. Лише з приходом до влади Юлія Цезаря, який з 45 р. до н. є. став довічним диктатором держави, в ній запанував мир та спокій. За часів правління його наступника Октавіана, що пізніше прийняв титул Август (дослівно «шанований богами»), було створено велику імперію, до складу якої увійшли всі країни Середземномор'я, зокрема Єгипет. При Октавіані (30 р. до н. є. — 14 р. н. є.) і двісті років правління по тому Рим неодноразово перебудовувався, територія його значно збільшилася.

Перші два століття нової ери були апогеєм розквіту імперії, періодом внутрішнього спокою, розвитку цивілізації і безумовної військової переваги над сусідами. Особливо збільшилася територія імперії під час правління імператора Траяна (98—117). А завдяки Діоклетіану (284—305) в державі були проведені важливі військові та адміністративні реформи, запроваджено культ володаря.

Але вже з III ст. Рим починає слабнути: з півночі на його терени вдерлися варвари, підривало могутність держави і моральне зубожіння римського суспільства. Лише імператорові Константину I Великому (306—337) вдається ще раз об'єднати державу. Він запровадив чимало адміністративних реформ, а в

313 р. визнав християнство офіційною релігією країни. Але в 330 р. імператор переніс її столицю до Константинополя, а Рим залишився центром західної частини імперії. Останній поділ її на Західну та Східну (Візантійську) відбувся 395 р. Відтоді обидві держави мали свій шлях розвитку. Для Західної Римської імперії він тривав недовго: 476 р. вона упала під тиском варварів. Східна ж проіснувала до 1453 року.

Характерною особливістю державного ладу Італії в Середні віки стали міста-держави з республіканським устроєм: Мілан, Флоренція, Венеція, Неаполь, Кремона, Генуя та інші. Саме завдяки їм Італія змогла встояти перед німецькими нападами Фрідріха I Барбаросси та Фрідріха II, досягти значного економічного і культурного розвитку. У XIII—XIV ст. в умовах посилення класової боротьби в італійських містах-державах республіканське правління змінюється на синьйорії — устрій, за яким уся влада зосереджується в руках одноосібного володаря — синьйора (тирана). Тут зароджуються такі легендарні династії, як Медичі (Флоренція), Борджіа (Рим), Есте (Феррара), Монтефельтро (Урбіно), Вісконті (Мілан) тощо. За часи їхнього володарювання в італійських містах уперше в світі почали складатися капіталістичні відносини, з'явилися банки, набула значного розквіту культура Відродження.

Між XV і серединою XIX ст. Італія перебувала у центрі численних конфліктів між європейськими династіями. За її територію боролися германські імператори і римські папи, Франція і Іспанія. Після Італійських війн 1494—1559 років тут укріпилося панування Іспанії, а після війни за іспанську спадщину (1701—1714) — Австрії. Наприкінці XVIII ст. країну захопили війська наполеонівської Франції.

Середина XIX ст. вписала чимало бурхливих сторінок в історію Італії. Найважливішими подіями того часу стали революції 1848—1849 і 1859—1860 років, спрямовані проти іноземної окупації. Боротьбу за незалежність і об'єднання держави очолювали карбонарії — члени таємного товариства «Молода Італія», заснованого Джузеппе Мадзіні, і національний герой Італії Джузеппе Гарібальді, який у 1860 р. внаслідок вдалого походу звільнив усю південну частину країни. Остаточне об'єднання Італії відбулося у 1871 р., після чого Рим знову став столицею держави.

Після Першої світової війни країна опинилася у глибокій політичній кризі, що спричинило прихід до влади фашистського уряду на чолі з Беніто Муссоліні. Ось чому у Другу світову війну Італія виступила на боці нацистської Німеччини. Але після падіння фашистського режиму в 1943 р. в країні розгорнувся рух Опору. Після звільнення від фашизму Італія була проголошена парламентською республікою. На чолі її стоїть президент, що обирається на сім років і не може переобиратися. Законодавча влада здійснюється парламентом — палатою депутатів і сенатом, які обираються на п'ять років. Виконавча влада належить Раді міністрів. Італія входить до багатьох світових союзів і співтовариств: є членом НАТО (з 1949 р.), ЄЕС (з 1958 р.) та ЄС (з 1993 р.).

Країна розташована в Південній Європі і займає площу 301,3 тис. км², на якій мешкають 57,6 млн. чоловік. Таким чином, середня густина населення в ній складає 190 чоловік на км². Столиця Італії — Рим (часто його називають

Вічним містом), де проживає 2,8 млн. чоловік (із передмістями — 3,8 млн.). Інші великі міста країни: Мілан (1,4 млн.; з передмістями — 4 млн.), Неаполь (3,2 млн.), Турин (близько 1 млн.), Флоренція (397 тис.), Венеція (306 тис.).

Офіційною державною мовою є італійська, грошовою одиницею — євро.

Майже 95% мешканців країни — італійці. Серед представників інших національностей тут проживають фріули, ладіни, південні тірольці, словенці, хорвати, албанці, французи, греки тощо. Такий склад населення обумовлений тим, що Італія межує з Францією, Швейцарією, Австрією й Словенією. Усередині країни містяться дві маленькі держави: князівство Сан-Марино і Ватикан. Складовою частиною італійської території є острови Сицилія, Сардинія, Ельба, Капрі, Ліпарські, Тосканські та інші.

За географічним положенням Італія однаковою мірою є морською і гірською країною. Її береги омивають води п'яти морів: Лігурійського, Тірренського, Адріатичного, Іонічного та Середземного. А значну частину суходолу займають гори. На півночі країни довжиною 1200 км простягнулася гігантська дуга Альп. Тут знаходяться найвищі альпійські верхів'я: гори Монблан (4807 м), Монте-Роза (4634 м), Червіна (4478 м). Гірські пасма Альп перерізають численні долини і перевали, найвідомішим із яких є Сенбернар, що лежить на висоті 2469 м. У давнину через перевали проходили головні торговельні шляхи, зараз тут прокладено автомобільні дороги та залізничні колії.

Майже через увесь Апеннінський півострів та острови Сицилія, Сардинія, Ліпарські, Тосканські довжиною 1350 км простягнулися Апенніни — одні з наймолодших гір на землі. Вони значно поступаються Альпам у висоті: найвища їхня точка — гора Корно — сягає лише 2914 м над рівнем моря. Найважливішою особливістю цієї гірської системи є наявність діючих вулканів: Етні — на Сицилії, Везувію — поблизу Неаполя, Стромболі — на Ліпарських островах.

Потерпає Італія і від землетрусів. Лише у ХХ ст. їх було понад 150. Останній з потужних землетрусів стався в листопаді 1980 р. Він охопив територію від Неаполя до Потенци площею 26 тис км². Внаслідок цієї катастрофи вщент зруйновано м. Брієнцу, другої загибелі зазнали Помпеї, 3 тис чоловік загинуло і близько 19-ти зникло безвісті.

Останнє найпотужніше виверження Везувію відбулося в 1944 р., коли були зруйновані міста Сан-Себастьяно і Масса-де-Сомма, а Помпеї вкрились попелом завтовшки 5 см. Виверження Етні відбуваються приблизно раз у три-п'ять років. А діючий вулкан Стромболі через невпинну діяльність називають «маяком Середземного моря».

Єдина велика низина Італії - Паданська (Ломбардська) — займає значну частину басейну ріки По. Вона є не тільки головною житницею країни, але й найбільш розвиненим промисловим районом. Менші за розмірами прибережні низини та альпійські долини використовуються для розведення садів та виноградників, випасання худоби. Найбільш мальовничі місця слугують туристичною зоною: тут побудовані численні пансіонати, курорти, кемпінги.

Найповноводніші ріки країни протікають у її північній частині. Найбільша — річка По довжиною 670 км. Площа її басейну займає чверть території країни. Вода в ній дуже мутна, оскільки від витоків до впадання в Адріатичне море вона несе велику кількість замулених частинок гірських порід. Через це русло її місцями підіймається вище оточуючої рівнини. Щоб запобігти повеням, По перекидають численними греблями, тому суднохідна вона лише до міста Кремона. Друга за величиною ріка Тибр, довжиною 405 км, суднохідна лише від Рима до гирла — місця впадання в Тірренське море. Через систему озер, приток і каналів вона зв'язана з іншою великою річкою країни — Арно. Обидві сумно відомі своїми руйнівними повенями, зокрема у Флоренції в 1966 р. Інші річки Італії переважно гірські, бурхливі восени та взимку, влітку пересихають. Натомість тут є багато озер, що утворилися в кратерах згаслих вулканів або в місцях танення льодовиків. Особливо знамениті своїми краєвидами передальпійські озера Лаго-Маджоре, Лугано, Комо, Гарда та інші.

Витягнутість території країни з півночі на південь обумовлює значні кліматичні відмінності між окремими районами — від помірного теплого клімату на Паданській рівнині до суто субтропічного на Сицилії і півдні Апеннінського півострова. Середня температура січня на рівнині становить близько 0° С, а липня — +23—24° С. Взимку тут завжди випадає сніг, який іноді лежить кілька тижнів. У Північній Італії нерідко проходять сильні, навіть катастрофічні зливи. Кількість опадів сягає від 600 до 1000 мм на рік. Для середземноморського клімату характерні сухе та жарке літо із середньою температурою липня—серпня близько +26° С, а зима м'яка і тепла (+8—10° С). Три чверті днів року ясні, безхмарні. Але протягом березня—жовтня на південь Італії нерідко прилітає сіроко — спекотний вітер з Африки або Аравійського півострова, який несе багато пустельного пилу. Найпосушливіше місце країни — місто Сан-Панкраціо-Салентино, де за рік випадає всього 197 мм опадів. Клімат Альп змінюється в залежності від висоти від помірно теплого до холодного. Сніг тут лежить декілька місяців, бувають сильні снігопади, через що перевали стають непрохідними. Взимку в альпійських передгір'ях нерідко віє сухий і теплий фен, або трамонтана, а для району Трієста характерний бора — сильний холодний вітер, що дме з гір у бік моря.

Надзвичайною окрасою італійської природи є безліч різноманітних печер та гротів. Одна з них — Антро-дель-Корк'я (805 м) — найглибша у світі. Всього тут налічується близько 70 великих печер, а лише в одній Умбрії — до 120 гротів. Але найвідомішим є Голубий грот на узбережжі острова Капрі, який освітлюється блакитним світлом сонячних променів, що відбиваються у товщі морської води. Деякі з печер завдяки наявності мінеральних джерел, випаровувань і грязей мають лікувальне значення.

Рослинний світ Італії дуже різноманітний. Проте через багатовікову господарську діяльність і густоту заселення в країні, за винятком високогір'я, не лишилося природних ландшафтів — їх змінили культурні. Ліси займають лише 20% території. В них ростуть вічнозелені кам'яні та коркові дуби, пінії, альпійські сосни, мастикові дерева, пальми, агави, кактуси. Для рослинного покриву характерний маквіс, або зарості, що утворюється суничним деревом,

деревоподібним ялівцем, лавром, дикою маслиною, олеандром та іншими. Але поряд з природними видами зустрічається багато культурних насаджень: цитрусові, оливи, мигдаль, гранат, смоква тощо.

В горах яскраво простежується висотна поясність: субтропічна рослинність змінюється широколистими лісами з дуба, каштана, ясеня, бука та граба, вище ростуть мішані хвойно-букові ліси, потім — лише хвойні з різних видів сосни, модрина, ялини та ялиці. А за ними — субальпійські високотрав'яні луки. Біля снігових верхівок ростуть лише мохи та лишайники, а влітку квітнуть ломикамінь та примули. Диких тварин у країні збереглося дуже мало. Лише у гірських районах, переважно в заповідниках, зустрічаються ведмеді, вовки, сарни, косулі, а на острові Сардинія — муфлони, лані, дика лісова кішка. В Альпах водиться багато лисиць. Краще збереглися дрібні хижаки та гризуни, поширено чимало видів плазунів та птахів. Особливо вражає різноманітністю світ комах: численні види метеликів, мурашок, жуків, цикад. Для охорони флори і фауни в Італії створено чотири національні парки, проте їхня площа незначна.

Викликає занепокоєння доля найчарівнішого італійського міста Венеції, єдиного у світі, що побудоване на ста островах, з'єднаних 400-ми мостами. Зараз йому загрожує наступ моря.

В Італії дуже часто відчуваються екологічні проблеми. Майже всі міста, і передусім Рим, перебувають на одному з останніх місць у світі щодо озеленення. Розвиток промисловості і автомобільного транспорту призвів до забруднення повітря, яке у центрах хімічної галузі перевищує всі припустимі норми. Шкідливі відходи промисловості негативно позначилися і на якості води у річках та озерах.

Надра країни не багаті на корисні копалини. Проте за запасами ртутної руди — вона займає одне з перших місць у світі. Славиться Італія і покладами будівельних та оздоблювальних матеріалів; мармуру, граніту, туфу, травертину. А в районі Тоскани видобувається славетний білий каррарський мармур, який ще давні римляни використовували для створення скульптур і оздоблення будинків. Зараз він не тільки застосовується в країні, але й широко експортується.

Незважаючи на відсутність багатьох корисних копалин, Італія має багатогалузеву і добре розвинену промисловість, яка дає 2/5 національного доходу. В країні переважають виробництва важкої промисловості: машинобудування, металургії, електроенергетики. З виробництва алюмінію та цинку Італія посідає четверте місце в Європі, а з виробництва магнію — навіть перше в світі. Майже вся обробна промисловість базується на привізній сировині. Головне місце в ній займають нафтопереробні підприємства, найкрупніше з яких працює на острові Сицилія. 70% виробництва електроенергії припадає на теплові електростанції. Використовуються й інші джерела енергетики: атомні, геотермальні (внутрішнє тепло Землі), сонячна енергія тощо.

Серед галузей машинобудування чільне місце належить автомобілебудуванню. Автомобільна промисловість Італії завдяки технічному

оснащенню та економічності машин посідає одне з перших місць у світі, а за розмірами виробництва — п'яте місце після Японії, США, Німеччини та Франції.

Італія – батьківщина моторолера. Італійські моторолери і мотоцикли відомі далеко за межами країни. Швидкого розвитку набуло тут і виробництво електрообладнання для побуту, електронної техніки, друкарських машинок, обладнання для обробки пластмас та для гумової промисловості. Провідними для країни лишаються текстильна, хімічна та взуттєва промисловість, що мають давні традиції. Флорентійські текстильні мануфактури з'явилися ще в XIV ст. і були першими в світі. З виробництва взуття Італія вважається другою в світі після США, а з експорту його посідає навіть перше місце. У текстильній галузі провідним залишається шовківництво, що зародилося в країні ще в XII столітті. Дуже поширене тут і виробництво фаянсових виробів, традиції якого беруть початок з античних часів.

Італія має велику і розгалужену транспортну мережу, переважно автомобільну. Значну роль у господарстві країни відіграє і морський транспорт. Тут розташовано понад 150 портів, найкрупніший з яких — Генуя. У повітряному транспорті провідним підприємством є компанія «Аліталія» — одна з найкращих авіатранспортних компаній світу.

Сільське господарство країни має більш високий рівень продуктивності на Півночі: тут поширені сучасні великі сільгоспідприємства. Вирощуються переважно зернові культури: пшениця, жито, овес та кукурудза. За виробництвом рису Італія навіть посідає перше місце у Європі. Головні райони овочівництва та садівництва зосереджені в Південній Італії. Країну нерідко називають «першим садом Європи», оскільки тут вирощується багато різних фруктів: яблук, груш, персиків, черешень, абрикосів, смокви, мигдалю, волоського горіха. Великі врожаї дають тут цитрусові, поширено близько 250 сортів винограду. А за збором оливок країна посідає друге місце в світі після Іспанії. З технічних культур найчастіше вирощується цукровий буряк. На півночі Італії більше займаються м'ясо-молочним тваринництвом, а на відходах буряку вирощують свиней. У південних районах на фермах розводять віслюків і мулів.

Попри всі труднощі і негаразди економічного життя, італійці завжди лишаються життєлюбими, веселими і гостинними людьми. Вони мають багато здобутків у літературі, мистецтві, архітектурі та кінематографії. Щоб переконатися в цьому, варто назвати лише імена Данте, Рафаеля, Леонардо да Вінчі, Верді, Фелліні тощо.

Від стародавніх часів у Римі залишилося багато пам'яток архітектури. Найвідоміша серед них — Колізей, побудований в 75— 80 рр. за часів імператора Веспасіана. Цей амфітеатр у формі еліпса близько 50 м заввишки вмщував 80 тис. глядачів. Тут влаштовувалися гладіаторські бої та інсценізації морських битв, цькування диких звірів. Краще за нього збереглася ще одна велична споруда античного Рима — Пантеон («храм усіх богів»), збудований в 120— 125 рр. за часів імператора Адріана. Тепер тут розміщується національний мавзолей, в одній з ніш якого покояться останки великого

живописця Рафаеля. А в знаменитих термах (тобто лазнях) Каракалли, споруджених у 206. р., які слугували давнім римлянам місцем відпочинку, зараз улітку влаштовуються оперні вистави на свіжому повітрі

Основоположником архітектури Відродження вважається Філіппо Брунеллескі (1377-1446). У своєму рідному місті Флоренції він майже чверть століття працював над зведенням церкви Сан-Лоренцо, палацу Пітті (зараз тут розміщується всевітньо відома художня галерея). Чудові творіння залишив нащадкам і архітектор Донато Браманте (1444—1514): головне серед них — проект нової будівлі собору Св. Петра у Ватикані.

Не забувають італійці й про народні звичаї, які особливо яскраво проявляються у свята.

Люблять італійці також влаштовувати веселі й гомінкі карнавали. Карнавальні гуляння та процесії зазвичай відбуваються у лютому—березні і супроводжуються яскравими театральними видовищами. Особливо славляться своїми карнавалами Венеція та маленьке провінційне містечко Віареджо. Вони збирають багато туристів з усіх куточків землі, які бажають побачити цю чудову країну у святковому вбранні.

Італія відома безліччю мистецьких досягнень і відкриттів. Саме італійський чернець Гвідо д'Арецо ще в XI ст. створив нотне письмо і дав назву семи нотам гармонії. А в першій половині XVI ст. композитор Джованні Палестріна написав перші меси (обідні) для багатоголосого співу. Одним з перших оперних композиторів був Клаудіо Монтеверді (1567—1643), опера якого «Орфей» стала широко відомою.

Найулюбленіше свято італійців — Різдво. Особливо чекають на нього діти, сподіваючись отримати чудові подарунки. За народними переказами, їх приносить старенька чарівниця Бефана. Вона буцімто відкриває двері будинків маленьким золотим ключиком або спускається через димохід і наповнює дарунками дитячі панчохи чи чобітки. А в новорічні свята до дітей і дорослих приходять з подарунками Боббо Натале (дослівно «Різдвяний Папа») — італійський Дід Мороз.

Лекція № 12. Тема 2.4. Японія

План лекції

1. Загальна характеристика.
2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства.
3. Населення: чисельність та демографічні особливості. Найбільші міста.
4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства. “Японське економічне диво”.
5. Провідні галузі економіки.
6. Особливості формування та використання транспортної мережі.

Площа - 337,8 тис. км². Населення -126,5 млн. осіб. Столиця - Токіо (11,8 млн. осіб).

Японія - держава у Східній Азії, в західній частині Тихого океану. Більшу частину території країни займають острови Японського архіпелагу: Хонсю, Хоккайдо, Кюсю, Сікоку. Острови простягаються дугою вздовж узбережжя материка з північного сходу на південний захід на 3400 км.

Японія відділена від материка Східно-Китайським, Японським та Охотським морями, а зі сходу і південного сходу Японія омивається Тихим океаном, на півдні розташоване Внутрішнє Японське море.

Столиця Японії - Токіо (11,8 млн. осіб). Великим містами з населенням більше, ніж 1 млн. осіб є: Йокогама, Осака, Кобе, Нагоя, Кіото, Саппоро, Хіросіма, Фукуока, Кавасакі, Кітакюсю. Офіційна мова - японська. Грошова одиниця - ена.

Форма правління - конституційна монархія, глава держави - імператор. Виконавча влада - уряд на чолі з прем'єр-міністром. Законодавча влада - двопалатний парламент: верхня палата радників, нижня палата представників.

2. У природі Японії поєднується приморське положення з гірськими ландшафтами (3/4 території островів займають гори).

Основні острови. Хонсю, Кюсю, Сікоку та Хоккайдо знаходяться у зоні частих землетрусів. Загалом у Японії більше ніж 200 вулканів (40 - діючі, у т. ч. і Фудзіяма - символ країни).

Лише вузькі смуги біля морських узбереж і річкових долин займають низовини та рівнини. Найбільші за площею рівнини зосереджені на острові Хонсю - Канто.

Японія бідна на корисні копалини, родовищ промислового значення дуже мало. Є порівняно великі запаси сірки, вапняків, а решта потреб задовольняються за рахунок імпортованої сировини і палива.

Японія розташована у трьох кліматичних зонах: помірний (Хоккайдо і північ Хонсю), субтропічний (південь Хонсю, Кюсю і Сікоку) та тропічний (острови Рюкю). Для території країни характерна діяльність мусонів, які влітку супроводжуються тайфунами, а взимку - снігопадами. Пом'якшуючий вплив на клімат Японії має тепла океанічна течія Куро-сіо.

Японія характеризується численними ріками, проте вони малопротяжні, непридатні для судноплавства. Значення рік переважно гідроенергетичне, а також їх воду використовують для зрошення.

Як джерела прісної води велике значення мають озера Японії. У Японії є два типи озер: живописні глибоководні гірські озера тектонічного і вулканічного походження і мілководні лагунні озера прибережних низовин.

Ґрунти в Японії переважно слабопідзолисті і торф'янисті, бурі лісові, червоноземи. 2/3 території займають ліси, якими вкриті переважно гори. Ландшафти Японії дуже змінені діяльністю людини.

3. На 2000 рік у Японії налічується 126,5 млн. осіб, 7-ме місце у світі після Китаю, Індії, США, Індонезії, Бразилії та Росії. Щільність населення - 335 осіб/км².

Етнічний склад населення характеризується однорідністю - 98,5% становлять японці.

У релігійному складі переважають синтоїсти, та буддисти, набагато менше християн. Японія характеризується відсутністю конфліктів у релігійній сфері.

Урбанізація в Японії становить 79% (2000р.). Оскільки більшість населення проживає у містах, то на її території сформувалися великі міські агломерації Кейхін, до складу якої належить столиця Токіо з населенням 11,8 млн. жителів, Йокогама, Кавасакі та інші міста.

4. Японія - високорозвинена держава, яка займає друге місце (після США) у світі за економічною потужністю. ВВП Японії становить 14% світового, а за обсягом ВВП на душу населення (32350 доларів) вона випередила США.

На початку 90-х років ХХ ст. господарство Японії досягло етапу „постіндустріального суспільства". Зросла її роль у міжнародному поділі праці.

72 Стали стійкими японські корпорації, нагромадились капітали, посилилась валюта (єна) для міжнародних розрахунків.

Динаміка галузевої структури зайнятості Японії демонструє постійне збільшення ролі галузей господарства, не пов'язаних з використанням природних ресурсів і збільшення обслуговуючих галузей.

Найважливішою галуззю є *промисловість*, яка займає 40,1% у господарстві Японії. У структурі японської промисловості важливу роль відіграють потужні багатогалузеві концерни, які входять до великих фінансово-монополістичних груп: Фуйо, Міцубісі, Сумітомо, Міцуї, Дайіті та інші. Однак у промисловості Японії існує також велика кількість дрібних фірм, в яких створюється близько третини промислової продукції.

У Японії спостерігається висока територіальна концентрація виробництва. Наприклад, в межах Тихоокеанського промислового поясу виробляється 80% промислової продукції країни.

Японія є лідером світової *чорної металургії*. Тут працює близько 20 металургійних заводів повного циклу. Значну роль відіграють металургійні заводи, розташовані поблизу Осаки і Токіо, що зорієнтовані на великі центри споживання металу.

Кольорова металурія зосереджена у всіх ведучих центрах промислового поясу. Підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості тяжіють до Тихоокеанського промислового поясу. Заводи знаходяться у деяких містах Токійської агломерації — Кавасакі, Тіба, Ітіхара, Йокогама. В останні роки Японія спеціалізується на нафтохімії.

На Японію припадає до 10%) світового виробництва продукції машинобудування. Машини і устаткування є основою експорту Японії (1/4 продукції вивозиться за межі країни). Зараз в Японії розвиваються як традиційні галузі машинобудування (суднобудування, автомобілебудування, деякі види загального машинобудування), так і нові наукоємні (радіоелектроніка, сучасне приладобудування, авіаційно-космічна та інші).

Основні центри суднобудування - великі портові міста: Йокогама, Кобе, Нагасакі. Підприємства автомобілебудування розташовані в районі Нагої (Тойота), Хіросіма у ряді міст у столичній агломерації Кейхінші.

Наукомісткі галузі *машинобудування* (радіоелектроніка, електротехнічна промисловість) орієнтуються на науково-технічний потенціал великих міст — Токіо, Осака, Йокогама, Фукуока та інші

У *сільському господарстві* зайнято близько чверті економічно активного населення. В цілому на сільське господарство припадає 3,5% господарства Японії.

У Японії мало земель, придатних для землеробства. Виділяються три галузі спеціалізації: рисосіяння, плодоовочівництво, тваринництво. Решту продукції Японія імпортує. Довозиться пшениця, кукурудза, боби і соя, цукор, м'ясо.

Тваринництво (птахо- і свиноферми) поширене на великих рівнинах Японії. Район вирощування рису — рівнина Етіго (північний захід Хонсю); плодоовочівництво — острови Кюсю і Сікоку. Велике значення в житті японців має споживання риби та інших морепродуктів.

5. На першому місці за обсягом вантаже- і пасажиро-перевезень в Японії є **автомобільний транспорт** (52 і 60%) відповідно). Решту внутрішніх перевезень забезпечують залізничний і морський каботажний транспорт. Зовнішні вантажні перевезення — морський, а пасажирські — повітряний. Мережа залізниць із швидкостями руху до 250 км за годину з'єднує всі основні економічні центри Японії. Найбільші морські порти є в затоці Ісе-Кобе, Осака та Сакаї, в Токійській затоці — Йокогама, Тіба, Токіо; інші важливі — Нагоя, Хіросіма, Фукуока та інші

6. Японія — великий світовий торговельний партнер. На Японію припадає 6% імпорту і 9% експорту. У структурі імпорту переважають: сировина, напівфабрикати, хімікати, промислове устаткування; у структурі експорту — годинники, фотоапарати, відеомагнітофони (80-90%), судна і комп'ютери (70%), автомобілі (50-60%) та інші товари.

Більше ніж 50% зовнішньоторговельного обігу Японії припадає на розвинені держави. Серед країн-партнерів виділяються: США, Китай, Південна Корея, Німеччина, Австралія. Активний торговельний баланс Японія має з країнами Південно-Східної Азії — імпорт її переважає експорт у 2 рази.

Японія бере активну участь у різних економічних організаціях, таких як ВТО (Всесвітня організація торгівлі), МВФ (Міжнародний валютний фонд), ОЕСР (організація економічного співробітництва і розвитку); має вплив на ООН.

Лекція № 13. Тема 2.5. Сполучені Штати Америки

План лекції

1. Загальні відомості про країну.
2. Населення: чисельність та демографічні особливості. Вплив імміграції на розвиток США.
3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.
4. Рівень розвитку туризму в США.

Площа - 9,4 млн. км². Населення - 278,4 млн. осіб. Столиця - Вашингтон.

Територія США складається із трьох різних за розмірами, природними умовами і рівнем розвитку регіонів:

- основна частина - 48 штатів і федеративний округ Колумбія зі столицею держави - Вашингтон, розташована у Північній Америці, межуючи з Канадою на півночі і Мексикою на півдні, на сході омивається водами Атлантичного океану, на заході - Тихого.
- Аляска - займає північно-західну частину Північної Америки, межує з Канадою.
- Гаваї - розташовані у Тихому океані.

США мають різні володіння: Пуерто-Ріко, Віргінські острови у Вест-Індії, острови Гуам, Східне Самоа і дрібні острови у Тихому океані; Каролінські, Марсіанські і Маршалові острови, якими вони керують згідно з мандатом ООН. Під юрисдикцією США перебуває зона Панамського каналу.

Форма державного правління США - федеративна, президентська республіка, до якої входять 50 штатів і федеральний округ Колумбія.

Вищою посадовою особою, яка поєднує повноваження глави держави і уряду, є президент США.

Вищим законодавчим органом країни є Конгрес, який складається з двох палат - Сенату (по два представники від кожного штату) і Палати Представників (435 членів - за кількістю виборчих округів).

Складові рельєфу: Приатлантична і Примексиканська низовини, Апалацькі гори, Великі рівнини, Кордильєри. Основні річки: Міссісіпі, Колорадо, Колумбія. Великі озера: Велике солоне озеро (що залишилось після випарювання озера Бонівель).

Основні штати лежать у помірному і субтропічному поясах. На Алясці клімат субарктичний. Гавайські острови вулканічного походження з діючими вулканами лежать у тропічному поясі. Аляску перетинає Північне полярне коло, Гаваї - північний тропік. Лісовкрита площа - 32%. Великі земельні, водні, кліматичні, лісові, мінеральні ресурси.

США як національну державу історично формували переселенці з Європи. Найбільшу частину становили вихідці з Великобританії, а також з Німеччини та Скандинавських країн. Після розпаду СРСР і соціалістичної системи - із країн Південної, Центрально-Східної Європи.

Згідно з офіційною статистикою в США проживає білого населення 80,3, а чорного 12,1%. "Біле" населення переважає у всіх штатах США, крім Гаваїв, де переважає "азіатське", та округу Колумбія - чорношкіре населення. Найбільше індіанців зараз проживає у штатах Арі зона, Нью-Мексико, а також на Північному Заході (Вашингтон, Айдахо).

США - одна з найбільш урбанізованих країн світу. У містах проживає 77% жителів. Великі міста, де населення понад 1 млн. осіб - Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго, Хьюстон, Філадельфія, Детройт, Сан-Дієго. У США нараховується 37 агломерацій, в яких проживає близько 50% населення.

США - наймогутніша постіндустріальна держава світу з інтенсивним сільським господарством, розвиненою сферою послуг.

Основну роль в економіці відіграє промисловість, яка характеризується повнотою галузевої структури, високою забезпеченістю природними ресурсами і кваліфікованою робочою силою, розвиненою науково-дослідною базою, а також значною концентрацією капіталу і виробництва. Характерною особливістю промисловості США є зниження питомої ваги сировинних галузей і збільшення темпів розвитку наукоємких галузей і виробництв.

Прискореними темпами розвиваються електроенергетика, машинобудування, хімічна промисловість. За запасами енергоресурсів та їх видобутком США займають одне з перших місць у світі.

Частка США у світовому видобутку нафти становить більше 11%. Найбільшим регіоном видобутку нафти є південно-західні штати: Техас, Луїзіана, Оклахома, Нью-Мехіко, які постачають половину нафти в країні. Нафту видобувають на Тихоокеанському узбережжі у штаті Каліфорнія, а також на шельфі Мексиканської затоки і новому районі - Аляска.

Переробляють нафту в трьох найбільших районах:

- узбережжя Мексиканської затоки;
- південна і Центральна Каліфорнія;
- атлантичне узбережжя від Нью-Йорка до Балтимора.

За видобутком природного газу США займають друге місце після Росії. Видобувають газ там, де і нафту.

Видобуток вугілля ведеться в Аппалачах (штати Західна Вірджинія, Пенсільванія, Вайомінг, Монтана, Нью-Мексико).

Запаси і видобуток бурого вугілля розміщуються переважно у південних штатах, а також у районі Центральної Півночі США.

У структурі виробництва електроенергії найбільший відсоток припадає на теплові електростанції - 68,6%), гідроелектростанції - 20,2%. Потужності АЕС становлять 32,5%) світових потужностей і вони виробляють 11,2% електроенергії в країні.

Металургійна промисловість базується на великих запасах залізних руд в районі озера Верхнє і коксівного вугілля Аппалачського басейну і зосереджена на північному сході країни, в межах Індустріального Сходу, в штатах, що прилягають до Великих озер.

В кольоровій металургії важливе місце займають виплавка алюмінію (1 місце у світі), виробництво свинцю, виплавка міді. За останні роки виплавка кольорових і рідкісних металів перемістилася у морські порти, головним чином, Атлантичне узбережжя, які переробляють імпорту сировину.

Сучасна хімічна промисловість спрямована перш за все на виробництво полімерних матеріалів.

В районі Хьюстона зосереджено більше половини потужностей нафтохімічної промисловості. Високопродуктивні виробництва на північному сході США, а Нью-Йорк значний центр фармацевтичної і тонкої хімії.

Машинобудування - провідна галузь промисловості США, виробляє майже 40% промислової продукції і займає 2/5 висококваліфікованої робочої сили.

Типовою галуззю американського машинобудування є автомобільна промисловість. Столицею автомобілебудування США є Детройт. Найбільші автомобільні монополії - "Дженерал Моторс" і "Форд моторс".

Авіаракетокосмічна промисловість і другою не менш важливою галуззю машинобудування США.

Великою корпорацією, що домінує в авіа бізнесі, є Боїнг (м. Сіетл). Тривалий час США підтримували у таких галузях як електротехнічна і електронна промисловість, особливо радіотехніка. В останнє десятиріччя США поступаються Німеччині і Японії.

Серед галузей легкої промисловості США найбільш розвинені текстильна і шкіряно-взуттєва.

Харчова промисловість зосереджена по всій території і представлена такими важливими галузями, як м'ясна, молочна, борошномельна, виробництво алкогольних і безалкогольних напоїв.

Сільське господарство - важлива галузь економіки США. Вона забезпечує не лише внутрішні потреби країни в продовольстві, але значна її кількість експортується - понад 3/5 пшениці, майже 2/5 фуражного зерна, 3/5 соєвих бобів.

Нині у США нараховується 1,9 млн. фермерських господарств. В середньому на одне господарство припадає 190-200 га землі, а обсяг реалізованої продукції в розрахунку на одну ферму становив майже 100 тис. дол. Основні сільськогосподарські райони: "кукурудзяні" і пшеничні пояси (штати Каліфорнія, Техас, Флорида). З технічних культивірують тютюн (Північна Кароліна). Арахіс вирощують переважно у південних штатах (Джорджія). Серед інших технічних культур важливе місце займає бавовник. Його вирощують в Техасі та на зрошувальних землях Каліфорнії і Аризони.

Тваринництво має м'ясний напрямок, орієнтуючись переважно на внутрішній ринок.

До транспортної системи країни відноситься транспорт загального використання - залізничний, автомобільний, морський; внутрішній - водний, повітряний, трубопровідний. Значну частину вантажних і пасажирських перевезень виконує транспорт не загального користування - вантажний транспорт промислових підприємств, індивідуальні легкові автомобілі, особисті літаки.

Базою для розвитку *туризму* є унікальне природне середовище, історико-культурна спадщина, можливості відпочинку та американський спосіб життя. Найбільшими центрами туризму є міста: Нью-Йорк, Вашингтон, Філадельфія, Лос-Анджелес, Сан-Франциско, штат Каліфорнія, Техас, Флорида, Гавайї, національні парки, особливо в Кордильєрах, на Алясці, казино Лас-Вегаса, атракціони Діснейленда і Діснейуорлда.

Зовнішньоекономічна діяльність США реалізується у таких основних формах: експорт та імпорт капіталу, зовнішня торгівля товарами і послугами, надання допомоги іноземним державам та інше.

В експорті: готові вироби, сільськогосподарські та мінеральні товари. США - найбільший експортер озброєння.

В імпорті переважають: паливо, споживчі товари, продукти тропіків. Основні торгові партнери: Канада, Японія, країни ЄС.

Лекція № 14. Тема 2.6. Китайська Народна Республіка (КНР)

План лекції

5. Економіко-географічне середовище.
6. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства.
7. Населення: чисельність та демографічні особливості.
8. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

1. Економіко-географічне середовище.

Коротка довідка про Китай

9,6 млн. км² (у 16 разів більша за територію України)

1306,2 млн. осіб

4580 дол. США

15,2 % - 51,2 % — 33,6 %

98-е місце (після Казахстану, перед Туркменістаном)

Китай — країна з найбільшою кількістю жителів. Це унітарна держава, що складається з 23 провінцій, п'яти національних, автономних районів, чотирьох міст центрального підпорядкування, а також особливих адміністративних районів — Сянган (Гонконг) і Макао (Аоминь). Країна розташована у східній частині азіатського материка й простяглася зі сходу на захід на 5700 км, а з півночі на південь на 3650 км. Це одна з найбільших країн світу, яка за площею посідає третє місце.

На карті країна трохи нагадує величезну чашу, боки якої впираються в територію двох інших держав Євразії — Росії і Казахстану. Крім них, Китай межує з Монголією, Киргизстаном, Таджикистаном, Індією, Непалом, Бутаном, М'янмою, Лаосом, В'єтнамом і КНДР. Китайський сухопутний кордон — найбільший у світі. Берега Китаю омивають Жовте, Східно-Китайське й Південно-Китайське моря. Моря використовуються для судноплавства й рибальства, у рекреаційних цілях, на їхньому шельфі розвідані й розробляються нафтові родовища.

2. Природно-ресурсний потенціал та його вплив на формування структури господарства.

Територія Китаю — зосередження різноманітних природних умов і ресурсів. Країна вражає не тільки кількістю населення й величезною площею, але й контрастністю рельєфу та кліматичних умов. Тут межують найбільше на земній кулі Тибетське нагір'я й широка Велика Китайська рівнина; безжиттєві пустелі північної та північно-західної частини країни й родючі поля Великої Китайської рівнини.

Більшість гір і пустель розташовані в Західній (континентальній) частині, де переважають малообжиті простори, а найбільші рівнини з родючими ґрунтами «обрали» для себе Східну (приморську) частину. За природними умовами Східний (приморський) і Західний (континентальний) Китай — це два різні Китаї. Умовний кордон між ними можна провести за 105 меридіаном.

У Східному Китаї розташовані найбільші рівнини, а також гори заввишки до 3000 м. Клімат тут мусонний, літні мусони приносять рясні опади. Літо досить спекотливе, зима на півночі холодна, південніше — прохолодна, а на крайньому півдні порівняно м'яка, тепла. Опадів випадає від 500 до 2000 мм на рік. Густа мережа повноводних річок, серед яких Янцзи, Сіцзян, Сунгарі, Ялуцзян, Хуанхе; більшість із них судноплавні. На півночі й південному сході збереглися великі лісові масиви. Найбільш родючі ґрунти розташовані на території Великої Китайської рівнини й рівнини Сунляо.

У рельєфі Західного Китаю переважають високі гори, нагір'я, а також улоговини. Значна частина території має висоту більше ніж 3000 м. Клімат різко континентальний, із суворими малосніжними зимами, літо тепле в міжгір'ях і прохолодне у високогірних районах. Великими є добові амплітуди температур. Опадів випадає від 5 до 200 мм на рік, особливо мало їх на північному заході, де розташовані пустельні й напівпустельні території. Річок мало, вони маловодні, деякі періодично всихають, більшість із них не мають великого господарського значення, а на південному заході їхнє використання ускладнене. На Тибетському нагір'ї розташовані високогірні степи й холодні пустелі. Більшість земель не придатні для ефективного ведення сільського господарства.

Дві головні річки Китаю — Хуанхе та Янцзи. Хуанхе (у перекладі — «жовта річка») — друга за довжиною річка Азії. Перетинаючи Лесове плато, що складається з легко розмивних гірських порід — лесів, річка «захоплює» масу піску й мулу. Ці частки забарвлюють води річки в мутно-жовті кольори, і з цим пов'язана її назва — Жовта. Частину вод річка доносить до моря, надаючи йому жовтуватого відтінку, тому не дивно, що й море називається Жовтим.

За розмірами Янцзи перевершує Хуанхе. У нижній течії вона перетинає Велику Китайську рівнину і впадає у Східно-Китайське море, утворюючи дельту площею майже в три Харківські області.

Територія Китаю багата на корисні копалини. Країна посідає одне з перших місць у світі за запасами кам'яного вугілля, залізної та марганцевої руд, бокситів, цинку, олова, сурми, вольфраму, молібдену, ртуті, рідкісноземельних металів, титанових руд, окремих видів хімічної сировини. Великими є також поклади урану й золота, є родовища нафти й газу, але цих видів палива недостатньо, тому ведеться їхній посиленний видобуток.

Китай — володар значних запасів гідроресурсів, більшість яких, однак, зосереджена на південному заході, де їхнє використання технічно ускладнене. Великими є й земельні ресурси.

Історичний розвиток. Епоха давньокитайської цивілізації починається на зламі III—II тис. до н. е. і завершується катастрофою імперії Хань у 220 р. н. е. Основні періоди в історії Давнього Китаю мають традиційні назви за найменуванням династій і царств: Ін (Шан), Чжоу, Цінь і Хань.

В об'єднанні країни головну роль відіграло царство Цінь. Ціньським військам удалося розгромити всіх своїх супротивників і закінчити панування династії Чжоу. Остаточне об'єднання країни відбулося за царювання Ін Чжена (259—210 рр. до н. е.). Він оголосив себе імператором (хуанді) і зійшов на престол під ім'ям Цінь Шіхуанді (перший ціньський імператор). У період його правління були знищені залишки феодальної системи й установа тверда, централізована система управління країною: Китай поділили на 36 округів (областей), кордони яких не збігалися з кордонами підкорених царств. За Цінь Шіхуанді величезні за довжиною ділянки захисних стін були добудовані й з'єднані, утворивши Велику Китайську стіну.

Династія Цінь змогла втриматися при владі лише півтора десятка років. Відразу ж після смерті Цінь Шіхуанді на всій країні почалися повстання, і згодом на уламках його імперії виникла нова єдина держава — Хань. Вона й стала однією з найбільших імперій давнини поряд із Римом і Парфією.

Починаючи з XII ст. в Китаї починаються чужоземні Вторгнення й захоплення. Спочатку весь Північний Китай підкорили кочівники-чжурчжені, а в 1141 р. сунський імператор визнав себе васалом створеної ним імперії Цінь. У XIII ст. чжурчжені були розгромлені монголами, які завоювали Китай і заснували тут династію Юань.

У XIV ст. в країні неодноразово спалахували повстання, що до середини століття охопили весь Китай. Командир одного із загонів повстанської армії Чжу Юань-чжан у 1368 р. оголосив про створення нової династії — Мін. У XVII ст. своє панування в Китаї встановили маньчжури, їхня династія — Цін — правила, протягом 1644—1911 рр.

У 1911 р. в Китаї відбулася революція, унаслідок якої Цінська династія була скинута. Разом із нею закінчилася й багатовікова історія правління імператорських династій. У 1931 р. Японія захопила Маньчжурію й створила на її території державу Маньчжоу-го. Через шість років японці почали військове вторгнення у внутрішні райони країни. Почалася багаторічна національно-визвольна війна китайського народу проти японських загарбників, що завершилася в 1945 р. розгромом Квантунської армії радянськими військами.

1 жовтня 1949 р. була проголошена КНР, і почався новий етап в історії країни. Керівництво комуністичного Китаю на чолі з Мао Цзедуном узяло курс на націоналізацію власності й колективізацію сільського господарства.

Потім країна пережила «велику культурну революцію». У країні встановився режим особистої влади Мао Цзедуна, або Великого Керманіча як називали його китайці.

Після смерті Мао Цзедуна ця політика була переглянута, а пізніше частково засуджена. Наприкінці 70-х рр. ХХ ст. керівництво країни проголосило курс на економічну реформу, на побудову соціалістичного ринкового господарства.

У 2003 р. економічній реформі в Китаї виповнилося 25 років. За такий короткий термін китайці змогли примножити свій економічний потенціал у шість разів, а доходи населення — у чотири.

Однак високі абсолютні показники Китаю потрібно співвіднести з багатомільйонним населенням країни. За доходами і виробництвом промислової та сільськогосподарської продукції на душу населення Китай поки залишається порівняно бідною державою.

3. Населення: чисельність та демографічні особливості.

У Китаї проживає 21 % населення Землі — іншими словами, кожна п'ята людина проживає в Китаї. У період із 1950 до 1980 р. країна характеризувалася великим природним приростом — до 20 осіб і більше на 1000 жителів на рік. У результаті демографічної політики природний приріст значно зменшився й зараз складає 9 осіб на 1000 жителів.

Китай — багатонаціональна країна, де проживають представники більше ніж 50 різних народностей, однак 92 % населення складають китайці (хань). Найчисленніші некитайські національності — чжуани, уйгури, тибетці, монголи, мяо, маньчжури, корейці. Кожна з них складає 1 % населення країни.

Середня густина населення в Китаї є досить високою — 136 осіб/км², але в окремих частинах країни зовсім інші показники. Більше ніж 80 % населення проживає у Східному Китаї, так, у деяких районах Великої Китайської рівнини густина населення сягає 1000 осіб/км², а в багатьох районах континентального Китаю вона не дотягує й до 3 осіб/км².

Китай має найчисленніші у світі трудові ресурси, у країні налічується 700 млн. пар робочих рук. Китайці вирізняються працьовитістю, старанністю, дисциплінованістю, прагнуть здобути гарну освіту, шанобливо ставляться до старших за службовим становищем і віком. Причини формування цих якостей можна знайти в конфуціанстві, буддизмі й даосизмі — усі ці релігії вплинули на морально-етичні норми цього великого народу.

Багато китайців займаються ушу — це традиційна система вдосконалювання особистості, що включає набір фізичних вправ і прийоми бою з різними видами зброї та без неї. Відомо більше ніж три сотні стилів і напрямків ушу. Говорячи про них, не можна не згадати й кунг-фу. Термін «гунфу» (кунг-фу) уперше був ужитий авторами книг з ушу. Зараз під цією назвою розуміють комплекси ушу, що культивуються в Сянгані, США й на Тайвані.

Майже 62 % населення країни проживає в сільських населених пунктах, особливо низький рівень урбанізації в Західному Китаї та на півдні країни. Швидкими темпами процеси урбанізації йдуть у Східному Китаї, де розташована більшість міст. Цікаво, що майже половина городян обрали місцем проживання міста-мільйонери. Усього їх у країні більше ніж дев'яносто —

кожне четверте місто-мільйонер Землі населене китайцями! До найбільших із них належать Шанхай (13,37 млн. осіб), Пекін (10,3 млн. осіб), Тяньцзін (9,3 млн. осіб), Ухань (4,1 млн. осіб), Харбін (3,1 млн. осіб).

У Тибеті розташоване одне з найвисокогірніших міст світу — *Лхаса* (3650 м). Це адміністративний центр Тибетського автономного району й релігійний центр ламаїзму. У ньому розміщена колишня резиденція далай-лами — палац-монастир Потала.

Культура. Основою культури китайців є конфуціанство. Навчання регламентує взаємини між людьми, виховання й навчання, у ньому сформовані правила поведінки й моралі. Засновник навчання — давньокитайський мислитель Конфуцій.

Основні положення конфуціанства такі: взаємини в родині й суспільстві мають ґрунтуватися на повазі до старших, слухняності й суворому дотриманні певних норм; кожна людина має посісти своє місце в суспільстві відповідно до своїх здібностей; обов'язковим є дотримання культу предків; людині необхідно все життя навчатися й удосконалюватися.

Сьогодні вважається загальновизнаним, що слухняність, віра в правоту старших за віком і становищем у суспільстві, звичка підкоряти особисті інтереси суспільним відіграли вирішальну роль в адаптації людей до змін, які спричинила економічна реформа останніх десятиліть.

Китайці подарували світу чимало винаходів, серед яких компас, сейсмограф, прилад для вимірювання відстаней, порох, папір і паперові гроші. Всесвітньої популярності набула вишукана китайська порцеляна. Країна є батьківщиною шовківництва — ця галузь існує вже чотири тисячоліття.

4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

Майже половину ВВП Китаю забезпечує промисловість. Швидкими темпами розвивається енергетика, країна посідає перше місце у світі за видобутком вугілля й друге за виробленням електроенергії. Розвиток чорної металургії спирається на значні запаси залізної руди й вугілля, Китай виробляє більше ніж 250 млн. тонн сталі на рік. За цим показником країна посідає перше місце у світі, випереджаючи Японію, що перебуває на другому місці, більше ніж удвічі.

Обсяги виробництва в машинобудуванні ростуть швидкими темпами. Багато галузей і виробництв за останній час стали міжнародними спеціалізаціями Китаю. Це стосується верстатобудування, виробництва електроніки й побутової електротехніки, наприклад радіоприймачів, магнітофонів, годинників, телевізорів, відеомагнітофонів, холодильників, пральних машин. У країні розширюється виробництво тракторів та іншої сільськогосподарської техніки, автомобілів, суден та інших видів транспорту.

У Південній частині Китаю розвиваються трудомісткі виробництва, а в Північно-Східній частині найбільше значення має важке машинобудування. Тут виробляється обладнання для шахт і металургійних заводів, електростанцій

і хімічних підприємств, виготовляють локомотиви й вагони, вантажівки й верстати.

Галуззю міжнародної спеціалізації Китаю є легка промисловість. Половину всіх бавовняних, значну частину вовняних і шовкових тканин, а також одягу виробляють у Шанхаї.

Особливе значення в господарстві Китаю має харчова промисловість. Перше місце у світі посідає китайська рисоочисна й борошномельна промисловість. У значних обсягах виробляються олія, крупи, цукор. Розвиваються й інші виробництва, але експортне значення має тільки чайна. Країна є великим виробником різноманітних сортів чаю, найбільше значення має зелений чай.

Основний напрямок китайського сільського господарства — зерновий. Збір усіх видів зерна сягає 500 млн. тонн, що становить світовий рекорд. Основна продовольча культура — рис, за його збором — 180 млн. тонн — Китай також є рекордсменом. В основному рис вирощують у Сичуаньському міжгір'ї та долині річки Янцзи. Басейн Янцзи — найбільший рисівницький район світу й своєрідна межа між «рисівницьким» і «пшеничним» Китаєм. Щоправда, межа ця досить умовна, часто рис і пшеницю вирощують на одному полі, але в різний час: улітку — рис, а взимку — пшеницю.

Тваринництво в Китаї відіграє другорядну роль. Частково це пояснюється браком пасовищ у найбільш густонаселених районах і традиційній перевазі вегетаріанської їжі в раціоні китайців. Найбільше розводять свиней, дрібну й велику рогату худобу. У приміських районах сучасною індустрією стає птахівництво. Китай посідає перше місце у світі за поголів'ям свиней і свійської птиці.

Провідне місце за вантажообігом посідають водний і залізничний транспорт. У віддалених і важкодоступних районах виняткове значення має автомобільний і в'ючний транспорт. Річковий транспорт особливо важливий для перевезень вантажів у широтному напрямку, причому основний вантажообіг припадає на річкову систему Янцзи.

Стрімке зростання зовнішньої торгівлі обумовило розвиток морського транспорту, а за кількістю суден — 1817 — країна перебуває на другому місці у світі. Найбільші порти країни: Сянган, Шанхай, Цінхуандао, Гуанчжоу, Нінбо, Далянь, Тяньцзінь.

Лекція № 15. Тема 2.7. Південно-Африканська Республіка (ПАР)

План лекції

6. Загальна характеристика ЕГП Південно-Африканської Республіки як найрозвинутішої країни регіону.

7. Природно-ресурсний потенціал та історичний розвиток.

8. Населення :чисельність та демографічні особливості.

9. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

10. Проблеми туристичної сфери та заходи стимулювання його розвитку.

1. Загальна характеристика ЕГП Південно-Африканської Республіки як найрозвинутішої країни регіону.

Коротка довідка про ПАР

1221 тис. км² (удвічі більше за територію України)

44,5 млн. осіб

10,070 дол. США

4,4% - 28,9% - 66,7%

102-е місце (після Молдови, перед Сальвадором)

Південна Африка — держава, що займає велику територію на півдні Африканського континенту. Офіційна назва — Республіка Південна Африка або Південно-Африканська Республіка (ПАР). Столиця — місто Преторія. Резиденція парламенту — місто Кейптаун (законодавча столиця). На півночі країна межує з Намібією, Ботсваною і Зімбабве, на сході — із Мозамбіком і Свазілендом. Крім того, у східній частині країни розташований анклав — Королівство Лесото. На заході Південна Африка омивається водами Атлантичного океану, а на півдні й сході — Індійського. Довжина берегової лінії складає 2798 км. На півдні країни розташована найпівденніша точка материка - мис Голковий, а на південному заході — мис Доброї Надії.

2. Природно-ресурсний потенціал.

Країна розташована на південній околиці Південно-Африканського плоскогір'я. На сході розміщені Драконові гори з найвищою точкою країни — горою Каткін-Пік (3660м). На півдні лежать менш високі Капські гори. Більша частина території країни розташована на висоті більше ніж 1000 м над рівнем моря. У горах і на плато багато унікальних печер.

На заході Південної Африки розташована пустеля Наміб, а на північному заході — південна частина пустелі Калахарі.

На півночі країни клімат тропічний, а на півдні — субтропічний. Середні річні температури по всій території країни не опускаються нижче за 0 °С. Разом із тим на висоті 2000 м трапляються заморозки, а взимку може йти сніг. Найбільша кількість опадів, випадає на сході — 1000 - 2000 мм на рік, найменша — на Атлантичному узбережжі — майже 100 мм на рік. На кліматичні умови значною мірою впливають океанічні течії та рельєф.

У Південній Африці немає великих озер і мало великих річок. Головні річки — Оранжева із притоками Вааль і Лімпопо. Брак води — одна з головних проблем країни, для розв'язання якої на менших річках побудовано близько 300 гребель, створена розгалужена мережа зрошувальних каналів.

Рослинний і тваринний світ країни дуже багатий і різноманітний. На півночі переважають колючі чагарники та акації, південніше, на більш зволжених родючих ґрунтах, буйно розростаються трави, часто зустрічаються гігантські баобаби. Ліси займають лише 2 % території країни, вони збереглися переважно на добре зволжених гірських схилах. У лісах зустрічаються цінні породи дерев — залізне, ароматне, капське червоне дерево, капський самшит. На схилах Столової гори біля мису Доброї Надії росте унікальне срібне дерево.

Тваринний світ представлений більше ніж 200 видами ссавців, включаючи слонів, бегемотів, зебр, левів, леопардів; безліччю птахів, рептилій і комах. Зараз вони перебувають під охороною держави більше ніж у тридцятьох національних парках і заповідниках.

Надра Південної Африки багаті на різноманітні корисні копалини, серед яких уранові, марганцеві, залізні, мідні руди, золото, алмази, платина, кам'яне вугілля.

Історичний розвиток. Територія Південної Африки в давнину була заселена племенами бушменів, готентотів і банту. У 1488 р. португальський мореплавець Бартоломеу Діаш відкрив мис Бур (Доброї Надії), а вже в 1652 р. голландською Ост-Індською компанією на півдні Африки була заснована перша європейська колонія. Нащадки білих переселенців — голландських, французьких і німецьких колоністів — стали називати себе бурами або африканерами. Відкриття родовищ алмазів принадило сюди англійців. Наприкінці XVIII ст. британськими військами була окупована частина території, а в 1814 р. Британія викупила в Голландії всі південні європейські колонії в Африці. Незадоволені цими змінами бури перемістилися на північ, де на землях, захоплених в африканських племен, заснували республіки — Оранжеву й Трансвааль. Однак після виявлення там величезних родовищ алмазів англійці висловили претензії і на ті території. У 1899 р. це призвело до війни між бурськими державами та Великою Британією, що завершилася в 1902 р. перемогою англійців.

У 1910 р. колишні бурські республіки та англійські колонії об'єдналися в Південно-Африканський Союз на правах британського домініону. Із 1948 р. офіційною політикою країни став апартеїд — фактично відокремлене існування представників європейської та африканської рас. У 1961 р. була проголошена незалежність держави, яка дістала назву Південно-Африканська республіка. Численні маніфестації африканського населення, а також тиск на уряд і представників світового співтовариства привели до падіння системи апартеїду — у 1991 р. парламент скасував расову дискримінацію. А в 1994 р. відбулися парламентські вибори, у яких уперше брали участь усі жителі країни незалежно від кольору шкіри. Перемогу здобув Африканський національний конгрес (політична партія), а його лідер Нельсон Мандела став першим президентом Південної Африки із чорним кольором шкіри.

Південна Африка — президентсько-парламентська республіка з елементами федералізму. Головою держави та уряду є президент, що обирається Національною асамблеєю із її членів терміном на п'ять років. Законодавчий орган — двопалатний парламент, що складається з Національної ради провінцій (верхня палата) і Національної асамблеї (нижня палата). В адміністративному відношенні країна поділена на дев'ять провінцій.

3. Населення :чисельність та демографічні особливості.

Етнічний склад населення Південної Африки відрізняється винятковою різноманітністю. Майже 3/4 населення складають представники групи африканських народів банту. Найбільш численними серед них є народи зулу й

коса. На заході країни збереглися невеликі поселення бушменів і готентотів. Південна Африка — єдина в Африці країна, значну частину населення якої (13 %) складають етнічні європейці — бури та нащадки англійців. Бури — нащадки голландських, французьких і німецьких колоністів — розмовляють мовою африкаанс і називають себе «білими африканцями». Більше ніж 8 % населення складають «кольорові» — нащадки від змішаних шлюбів європейців з африканцями, а також нащадки рабів, завезених у XVII ст. з Малайзії. Близько 3 % жителів є нащадками індійців і китайців.

У країні дві офіційні мови — англійська й африкаанс (суміш голландської, німецької та англійської мов із місцевими діалектами). Серед місцевих мов найпоширенішими є банту, зулу, свазі, коса, венда. Більшість жителів Південної Африки — християни (77 %), переважно протестанти; є також індуси, мусульмани, юдеї. У сільських громадах збереглися традиційні вірування.

Показники народжуваності серед європейського й неєвропейського населення різні. Середній показник природного приросту складає близько 12 %.

Майже 60 % південних африканців проживає в містах. Близько 90 % населення зосереджено у східній частині країни, а захід, за винятком околиць Кейптауна, заселений слабо. Найбільші міста — Кейптаун (2,98 млн. осіб), Дурбан (2,1 млн. осіб), Йоганнесбург (1,9 млн. осіб), Преторія (1,5 млн. осіб).

Культура. Найдавнішою пам'яткою творчості корінних південноафриканських народів є нескельний живопис, створений предками теперішніх бушменів близько 10 тис. років тому. Зображення тварин і людей, знайдені в печерах Драконових гір, привертають увагу вчених, археологів й етнографів з усього світу.

Ще більш давнє походження мають петрогліфи, вирізьблені на камінні по берегах річок у Трансваалі й на півночі Капської провінції, що зображують сцени полювання на слонів та антилоп. Народні традиції зберігають приказки, бушменські казки про тварин, чарівні зулуські казки, героїчний епос.

Культура колоніального періоду пов'язана насамперед із творчістю європейців. Це, літературні твори Дж. Гордона, Ф. Альтмана, П. Абрахамса, Дж. Хоупа, А. Ла Гуми. Значний внесок у розвиток південноафриканської архітектури зробив англійський архітектор Х. Бейкер. і Європейське визнання отримав африканський художник Ж. Секото. У сучасному містобудуванні виділяються монументальний живопис С. Мвусі та монументальна скульптура С. Кумало.

В основу культури сільських жителів покладені традиційні вірування й пов'язані з ними обряди. У будинках вони ставлять лудзіно (чорні глиняні горщики) з пивом для духів предків. Новий рік святкується за місячним календарем. Під час святкування жителі виконують ритуальні танці разом із вождями племен і шаманами, приносять пожертви — убивають чорного бика або чорну козу.

4. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства.

Південна Африка — індустріально-аграрна країна, що має найвищий рівень економічного розвитку серед країн Африки. Економіці Південної Африки властиві особливості, що характерні для розвинених промислових країн (потужна обробна промисловість), а також риси, типові для країн «третього світу» (висока питома вага добувних галузей, диспропорції в рівнях життя білого населення та чорної громади, високі показники безробіття та злочинності).

Економічні досягнення країни багато в чому пов'язані з її величезними ресурсами корисних копалин. Південна Африка посідає одне з провідних місць у світі за видобутком золота, платини, алмазів, хромітів, ванадію, марганцевої руди, п'яте — за видобутком вугілля, сьоме — за видобутком урану. Близько 80 % продукції гірничодобувної галузі промисловості експортується.

У Південній Африці виготовляється майже половина електроенергії, виробленої на континенті. Перша АЕС, яка з'явилася в Африці, розташована неподалік від Кейптауна. На електроенергетиці базується найпотужніший комплекс добувних та обробних галузей. Розвинене машинобудування (суднобудування, автомобілебудування), металургія, хімічна, легка (текстильна, бавовняна, шкіряна), харчова промисловість. У портах Кейптауні й Дурбані розташовані нафтопереробні комбінати, що працюють на привізній сировині.

Основою сільського господарства є тваринництво, провідна галузь — вівчарство й розведення кіз. Південна Африка посідає четверте місце у світі за експортом вовни. Із вовни тварин жінки виготовляють килими, гобелени, шалі з вигадливими орнаментами. Розвинене також свинарство, птахівництво (у тому числі розведення страусів), скотарство, є крокодилячі ферми. Поширене рибальство.

Головними сільськогосподарськими культурами є кукурудза, пшениця, сорга, цукрова тростина і картопля. Південна Африка посідає друге місце у світі за експортом фруктів.

Одна з найважливіших галузей — виноробство. Країна повністю забезпечує свої потреби в продовольстві. Найбільш ефективними є великі, оснащені сучасною технікою фермерські господарства, власники яких — бури або нащадки англійців.

Провідними галузями економіки Південної Африки також є фінансова діяльність, торгівля, туризм, транспортна індустрія.

Доходи від туризму складають близько 9 % ВВП. Національний парк Крюгера, площа якого перевищує розміри кількох європейських країн разом узятих, є гордістю південноафриканців. Він розташований на північному сході країни на кордоні з Мозамбіком. Тут живуть слони, жирафи, гепарди, леви, леопарди, зебри, антилопи. На заболочених ділянках річок можна зустріти крокодилів, у лісах — барвистих папуг; на берегах річок проживають фламінго.

Справжнім «королівством» відпочинку й розваг вважається Сан-Сіті — курорт, розташований за 187 км від Йоганнесбурга, у парку Пілансберг — третьому за розмірами національному парку Південної Африки. Тут

організуються сафари на джипах, слонах і повітряних кулях. У Сан-Сіті розташовані чотири розкішні готелі, більше ніж двадцять ресторанів, казино, аквапарк, центр водних розваг, крокодиляча ферма й ботанічні сади.

У прибережних водах поблизу Кейптауна водяться кити та морські котики, а на скелях — колонії пінгвінів.

4. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Під час навчання одним із важливих моментів є оцінювання критерій знань студентів, які є невід'ємною складовою частиною любого навчального процесу.

4.1. До контрольних заходів належать поточний, модульний (проміжний) та семестровий (підсумковий) контролю, які проводяться з метою оцінювання результатів на певному етапі навчання.

Поточний контроль — це оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу під час проведення лекцій; практичних, семінарських, лабораторних занять тощо.

Модульний (проміжний) контроль - це оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу, блоків змістових модулів, винесених на цей контрольний захід. Модульний контроль проводиться під час тижнів модульного контролю за розкладом навчальних занять.

Семестровий (підсумковий) контроль - це залік в обов'язі навчального матеріалу, визначеного цією робочою програмою дисципліни.

4.2. Кожний блок змістових модулів обов'язково оцінюється. Студент повинен позитивно скласти модульний (проміжний) контроль. Незадовільні оцінки складання модульного контролю вважаються академічною заборгованістю, яка не може бути компенсованою за рахунок позитивного складання інших блоків змістових модулів.

4.3. Відповідно до умов кредитно-модульної системи організації навчального процесу передбачається оцінювання успішності студентів з дисципліни в балах.

4.4. Академічні успіхи студента визначаються за допомогою системи оцінювання, що використовується в університеті, а саме: оцінки виставляються згідно з таблицею співставлення шкал:

Таблиця 4.1

Шкала перерахунку оцінок результатів контролю знань студентів

<i>Національна</i>	<i>Університетська</i>	<i>ECTS</i>
5 (відмінно)	90-100 балів	A (відмінно)
4 (добре)	85-89 балів	B (дуже добре)
	75-84 балів	C (добре)

3 (задовільно)	70-74 балів	О (задовільно)
	60-69 балів	Е (достатньо)
2 (незадовільно)	35-59 балів	РХ (незадовільно) - з можливістю повторного складання блоку змістових модулів
	1 -34 балів	Р (незадовільно) - з обов'язковим повторним вивченням блоку змістових модулів

Результати складання семестрового (підсумкового) контролю у формі заліку оцінюються таким чином: «зараховано» – мінімум 60 балів, «незараховано» – до 60 балів за університетською шкалою з подальшим переведенням у національну та ECTS шкали.

4.5. Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни різного характеру і рівня складності, засвоєння якого відповідно перевіряється під час поточного контролю.

4.6. Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, вироблених навичок проведення розрахункових робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

4.7. Оцінювання здійснюється за 100-бальною шкалою в діапазоні від 0 до 100 балів (включно).

4.8. Для організації поточного контролю в даній робочій програмі розподілена загальна кількість балів, за якими оцінюється вся поточна робота, між відповідними об'єктами контролю.

4.9. За рішенням кафедри студентам, які брали участь в позанавчальній науковій діяльності – в роботі конференцій, підготовці наукових публікацій тощо – можуть присуджуватись додаткові бали за результати поточного контролю. При цьому загальна кількість балів, що вноситься до відомості за поточну роботу не може перевищувати 100 балів.

4.10. Об'єктами поточного контролю знань студентів є:

- а) систематичність та активність роботи на семінарських (практичних, лабораторних) заняттях;
- б) виконання завдань для самостійного опрацювання;
- в) виконання модульних (контрольних) завдань.

Оцінювання проводиться за такими критеріями:

- розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;
- ступінь засвоєння матеріалу дисципліни;
- ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються;
- уміння поєднувати теорію з практикою при розгляді виробничих ситуацій, розв'язанні задач, проведенні розрахунків при виконанні завдань,

винесених для самостійного опрацювання та завдань, винесених на розгляд в аудиторії;

– логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки.

4.11. При контролі систематичності та активності роботи на семінарських (практичних, лабораторних) заняттях оцінці підлягає рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах на семінарських і практичних заняттях; активність при обговоренні питань, що винесені на семінарські заняття тощо.

4.12. При контролі виконання завдань для самостійного опрацювання оцінці підлягають самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; написання письмової роботи, підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів тощо.

4.13. При виконанні модульних (контрольних) завдань оцінці підлягають теоретичні знання та практичні навички, яких набули студенти після опанування певного модуля. Модульний контроль проводиться у формі відповідей на теоретичні питання.

4.14. В разі невиконання певних завдань поточного контролю з об'єктивних причин, студенти мають право, за дозволом декана, скласти їх до останнього семінарського заняття. Час та порядок складання визначає викладач.

4.15. Підсумковий бал за результатами поточного модульного контролю оформлюється під час останнього семінарського заняття відповідного семестру на основі співбесіди з викладачем.

4.16. Для визначення оцінки під час модульного контролю враховуються результати поточного контролю з практичних занять, результати захисту індивідуальних завдань, передбачених з цієї навчальної дисципліни, для студентів заочного відділення – також враховуються результати написання контрольної роботи.

4.17. Виконання контрольних робіт є обов'язковим моментом для студентів заочної форми навчання. Завдання контрольних робіт складається з двох питань, які передбачають роботу як з спеціальною літературою, так із нормативною документацією та законодавчими актами.

Для оцінювання контрольних робіт передбачені наступні критерії:

18 -20 балів нараховується студентові, який досить повно та послідовно представив висвітлення завдань контрольної роботи.

13 - 17 балів нараховується, якщо студентом допущені незначні неточності формулювань під час висвітлення питань контрольної роботи.

0 балів ставиться студентові, який представив неправильні відповіді на поставленні завдання та допускає грубі помилки у формулюванні термінів дисципліни.

4.18. На тижнях модульного контролю студент може відпрацювати окремі пропущені семінарські заняття, захистити індивідуальні завдання, отримати консультацію, а також виконати інші види робіт, необхідні для позитивного оцінювання виконання ним індивідуального навчального плану.

Студент вважається допущеним до модульного (проміжного) контролю, якщо він виконав усі види робіт, які передбачені цією робочою програмою з вивчення відповідного блоку змістових модулів цієї дисципліни.

4.19. У разі недопущення студента до модульного (проміжного) контролю або відсутності на ньому викладач проставляє йому у відомості 0 (нуль) балів. У разі поважної причини відсутності декан факультету надає студентові дозвіл на проходження відповідного модульного контролю в індивідуальному порядку. Оцінки модульного контролю з певної дисципліни можуть виставлятися за результатами поточного контролю навчальної роботи студента.

4.20. Результати модульного контролю доводяться до відома студентів не пізніше наступного робочого дня після дати його проведення.

4.21. Студент, який не погоджується з одержаною оцінкою, має право звернутися до викладача й отримати обґрунтоване пояснення. У разі незгоди з рішенням викладача студент має право звернутися з письмовою апеляцією до завідуючого кафедрою не пізніше наступного робочого дня після оголошення результатів модульного контролю.

4.22. Оцінки результатів першого та другого модульного контролю виставляються за університетською шкалою. Результати складання заліку вносяться у відомість і навчальну картку студента за двобальною шкалою («зараховано», «незараховано»), а також за університетською шкалою та шкалою ECTS. У залікову книжку викладач виставляє «зараховано».

ПРИКЛАДИ ПИТАНЬ, ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА СПІВБЕСІДУ

Варіант 1.

1. Країнознавство як наука.
2. Загальна характеристика регіону Західна Європа.

Варіант 2.

1. Методика і функції країнознавства.
2. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарства Федеративної республіки Німеччини.

Варіант 3.

1. Теоретичні основи країнознавства: фундаментальні теорії, основні концепції та гіпотези.
2. Франція. Загальна характеристика країни.

Варіант 4.

1. Територія в країнознавстві.
2. ФРН. Загальна характеристика країни.

Варіант 5.

1. Політична карта світу.
2. Загальні відомості про регіон Північна Європа.

Варіант 6.

1. Класифікація країн світу за основними країнознавчими критеріями.
2. Населення регіону Північна Європа.

Варіант 7.

1. Загальні відомості про регіон Південна Європа.
2. Загальна характеристика країни Італії.

Варіант 8.

1. Загальні відомості про регіон Східної (Центральної) Європи.
2. Загальна характеристика країни Японія.

Варіант 9.

1. Загальні відомості про регіон Південно-Східна Європа.
2. загальна характеристика країни КНР.

Варіант 10.

1. Загальні відомості про регіон Центральна Азія.
2. Загальна характеристика країни США.

Варіант 11.

1. Загальні відомості про регіон Північної Америки.
2. Загальна характеристика країни ПАР.

Варіант 12.

1. Загальні відомості про регіон Латинської Америки.
2. Загальна характеристика країни Канада.

Варіант 13.

1. Загальні відомості про регіон північної Африки.
2. Загальна характеристика країни Італія.

**ПРИКЛАДИ ТИПОВОГО ПРОМІЖНОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ
ВАРІАНТ № 1**

1. Дайте характеристику державних та формально недержавних кордонів (max – 5 балів).

2. Розкрийте загальні відомості про регіон Західна Європа та її економіко-географічне положення (max – 5 балів).

3. Особливості економічного розвитку Африки та її субрегіонів (max – 5 балів).

4. Заповніть таблицю (max – 5 балів).

<i>Фактори розвитку</i>	<i>Північна Європа</i>	<i>Центральна Європа</i>	<i>Відмінності</i>	<i>Схожості</i>
Склад країн				
Геополітичне положення (сусідство та кордони)				
Природні умови (наявність гір, низовин, рівнин)				
Клімат				
Природні ресурси				
Демографічні особливості				
Особливості економічного розвитку				
Історико-культурна спадщина та рекреаційні центри				

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДИСЦИПЛІНИ

Основна література

1. Кулініч О.А. Країнознавство: інформ.-метод. збірка для здобувачів економічних спеціальностей/ Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. – Харків, 2021. – 136 с.
2. Земзюліна Н.І., Тітіка О.О. Країнознавство: навчально-методичний посібник – Черкаси : Вид-во Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2020. – 87 с.
3. Економіка зарубіжних країн: конспект лекцій [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів, які навчаються за спеціальністю 051 «Економіка» / С. В. Нараєвський, К. Ю. Редько ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електронні текстові дані (1файл: 1,79 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 103 с.
4. Країнознавство: конспект лекцій з дисципліни для здобувачів вищої освіти I курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / укл.: Чістякова І. М., Шевченко Б. Г. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 262 с.

Додаткова література

1. Лісовська М., Ніколаєнко М. Зовнішня політика Великобританії в нових реаліях // Міжнародні студії викладачів та студентів / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ: [Електронне видання], 2021. 110 с. С. 72-75.
2. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студ. істор. і гуманітарних факультетів ун-тів. - Львів, 2021.- 660 с.
3. Країнознавство [Електронний ресурс]: методичні рекомендації до самостійної роботи студентів спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня / уклад. І. А. Булкіна, З. Ф. Петраєва. –Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 62 с.
4. Регіональні студії: країни Балтійсько-Чорноморського простору: підручник / М.С. Дорошко [кер. авт. кол.], П.М. Ігнат'єв, Р.А. Кривонос та ін.; [за ред. М.С. Дорошка]. - К.: Ніка-Центр, 2019. – 248 с.
5. Кібік О. М. Міжнародна економіка : навчально-методичний посібник / О. М. Кібік, К. С. Нестерова, Ю. В. Хаймінова. - Одеса : НУ "ОЮА", 2020. - 85 с.
6. Країни світу і Україна [Електронний ресурс]: енциклопедія : в 5 т. / Інститут всесвітньої історії НАН України; голова редколегії А. І. Кудряченко. - Київ : Фенікс, 2017 - 201-. Том 1: Північна Європа. Західна

- Європа. Південна Європа / науковий редактор А. В. Бульвінський . - 2017. - 562 с.
7. Мальська М., Гамкало М., Бордун О. Туристичне країнознавство. Європа. – К.: Центр навчальної літератури, 2019
  8. Кулініч О.А., Федоренко Н.М. Міжнародний бізнес: конспект лекцій у структурно-логічних схемах Ч. 1 для студентів спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» освітнього ступеня бакалавр. ДОД ХДУХТ, Харків, 2020. 60 с. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/11337/1/konsp_lektsiy_mizh_narodnyu_biznes_2020.pdf
  9. Регіоназнавство : підручник / М.С.Дорошко, П.М.Ігнат'єв, Б.О.Черкас та ін.[за заг. ред. М.С.Дорошка]. 2-е вид., переробл. і доповн. – К. : Видавництво «Укрбланковидав», 2017. – 492 с.
  10. Ушакова Н.Г., Кулініч О.А., Зарецька Л.М., Ільченко М.О. Вплив цифрової економіки на розвиток економік світу та України. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. праць ХДУХТ. Харків. Вип. 1(33). 2021. С. 104-118.
  11. Кулініч О.А. Brexit Великобританії: причини та наслідки для ЄС. Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 23 квітня 2020 р. Харків: ХДУХТ, 2020. С. 232-235.
  12. Кулініч ОА, Федоренко НМ Міжнародний досвід використання глобальних вимірів сталого розвитку. Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 23 квітня 2020 р. Харків: ХДУХТ, 2020. С. 235-237.
  13. Федосєєва Г.О., Кулініч О.А., Транснаціоналізація сучасної світової економіки: тенденції та перспективи. Сучасні тенденції розвитку економіки, фінансів та управління: нові можливості, проблеми, перспективи: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 10 листопада 2021 р. К.: КУБГ, 2021. С. 129-132
  14. Андросова Т.В., Кулініч О.А. Міжнародний бізнес в умовах становлення цифрової економіки. Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність: Міжнародна науково-практична конференція Ч.1. Харків : ХДУХТ, 2021. С. 142-144
  15. Кулініч О.А. Умови розвитку міжнародного бізнесу в Україні. Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність: Міжнар. наук.-практ. конф.(14 травня 2020р.) ХДУХТ. – Харків, 2020. Ч. 2. – С. 85-87
  16. Країнознавство: теорія та практика : підручник / М. П. Мальська [та ін.] ; Львівський національний університет імені Івана Франка. - Київ : Центр учбової літератури, 2017. - 527 с.

17. Кривонос Р. А. Країнознавча характеристика як засіб отримання та передачі наукового знання про країни світу // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». - 2015. - № 9. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2642/2348
18. Кулініч О. А. Економіка зарубіжних країн: навч.- метод. посіб. / О. А. Кулініч, В.О. Козуб. Харків: “Форт”, 2013. 157 с.
19. Країнознавство. Країни пострадянського простору, Європи і Північної Америки: Навч. посіб. / М.С.Дорошко, Р.А.Кривонос, В.П.Крижанівський, Н.Ф.Сербіна. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – 335 с.

Довідкова література

20. Будз М.Д., Постоловський Р.М., Троян С.С. Короткий довідник з комплексного країнознавства. – К.: НМЦВО, 2000. – 120 с.
21. Все про світ: Країни. Прапори. Герби: Енцикл. довід. / Відп. за вип. М.Ілляш. – К.: Школа, 2001. – 622 с.
22. Дахно І.І. Країни світу: Енциклопедичний довідник. – К.: МАПА, 2004. – 608 с.
23. НАТО. Довідник. – Київ: Основи, 1997. – 430 с.
24. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004. – Т.1. – 760 с.; Т.2. – 812 с.

Інтернет джерела

25. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-worldfactbook/>
26. Інформаційно-пошукова система, пристосована для пошуку інформації про країни світу URL: <http://www.geonames.de/cous.html>
27. Library of Congress. Digital Collections Country Studies. URL: <https://www.loc.gov/collections/country-studies/>
28. Стратегічні пріоритети. Архіви. URL: <https://niss-priority.com/index.php/journal>
29. Стратегічна панорама. URL: <https://nisspanorama.com/index.php/journal/>

ЗМІСТ

Мета і завдання дисципліни «Країнознавство»	4
Тематичний план дисципліни з розподілом навчального часу за темами	6
Зміст тем курсу «Країнознавство»	9
Плани лекцій	15
Плани семінарських занять	18
Завдання для самостійної роботи	23
Тематика рефератів	25
Тематика індивідуальних завдань	28
Методика активізації навчального процесу	31
Теоретичний матеріал	33
Критерії оцінювання знань студентів за видами робіт	141
Приклади питань до заліку	144
Приклад проміжного модульного контролю	146
Навчально-методичні матеріали дисципліни	147

Навчальне видання

КУЛІНІЧ Оксана Андріївна

КРАЇНОЗНАВСТВО

Навчально-методичний посібник
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
ОПП Міжнародна економіка

Авторська редакція

План 2021 р., поз. ___/___

Підп. до друку 20.12.2021. Один електронний оптичний диск (CD-ROM);
супровідна документація. Об'єм даних Мб. Тираж ___ прим.

Видавець і виготівник

Харківський державний університет харчування та торгівлі вул. Клочківська,
333, Харків, 61051.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4417 від 10.10.2012 р.